

Sukupuolentutkimus

GENUSFORSKNING

1 | 2023

FEMINISTINEN TIETEEN- JA TEKNOLOGIANTUTKIMUS

Sukupuolentutkimus 1 | 2023

GENUSFORSKNING

PÄÄKIRJOITUS

Elina Helosvuori & Maria Temmes Maailmaan kiinnittynyt feministinen tieteen- ja teknologiantutkimus 1

ARTIKKELIT

Katriina Huttunen & Elina Oinas Rodullistavien ja sukupuolittavien käytäntöjen tulkintaa rokotetutkimushankkeen liepeillä 4

Joni Jaakola Ikääntyvät kyborgit: hoivateknologiat ja kitkainen ruumiillisuus 20

PUHEENJOHTAJALTA

Leena-Maija Rossi Sukupuolentutkimusta avoimesti verkossa 34

LEKTIO

Pieta Savinotko Monilajisia talouksia ja keskinäistä toimeentuloa omakätisessä ruoantuotannossa 36

KIRJA-ARVIOT

Eeva Nikkilä Mette N. Svendsen (2021) *Near Human. Border Zones of Species, Life, and Belonging* 42

Ville Pöysä Ulf Mellström & Bob Pease (toim.) (2023) *Posthumanism and the Man Question. Beyond Anthropocentric Masculinities* 45

Maailmaan kiinnittynyt feministinen tieteen- ja teknologiantutkimus

Elina Helosvuori & Maria Temmes

Marianne Mäkelin ja Lotta Hautamäki (2021) avaavat *Tiede & edistys* -lehdessä julkaistussa artikkelissaan Isabelle Stengersin (1997a; 1997b; 2002) tieteenfilosofiaa monilajisuuden tutkimuksessa. Monilajisuudella he tarkoittavat erityisesti antropologian, tieteen- ja teknologiantutkimuksen sekä ihmistieteellisen ympäristötutkimuksen aloilta nousevaa kenttää, jolta kumpuavaa tutkimusta myös tässä *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehden numerossa esitellään. Numeron laajempaa teemana on feministinen tieteen- ja teknologiantutkimus. Mäkelin ja Hautamäki (2021) valottavat Stengersin filosofiaa esittelemällä ajatuksen *käytäntöjen ekologiasta*, joka viittaa tiedon paikantuneisuuteen ja kiinnittyneisyyteen – feministisen tieteen- ja teknologiantutkimuksen klassiseen teemaan.

Toimittaessamme tämän vuoden ensimmäistä numeroa mielissämme ovatkin hahmottuneet Stengersin filosofian yhteydet sensitiiviseen ja perusteelliseen empiriseen tutkimukseen. Teemanumeron aiheena olevan feministisen tieteen- ja teknologiantutkimuksen kotimaiselta kentältä nousee nähdäksemme juuri tällaista, Mäkelinin ja Hautamäen sanoin *maailmaan kiinnittynyttä* tutkimusta; se edellyttää empiristä sidosta siihen maailmaan, jota se pyrkii selittämään ja ymmärtämään. Teemanumeron teksteissä käsitellään niin tieteen te-

kemistä tietyissä paikallisissa yhteyksissään, teknologisten sovellusten käyttöönottoa ja siihen liittyvää ruumiillista kitkaisuutta, olemassaolomme monilajisia sidoksia kuin ihmisten ja eläinten välisten valtasuhteiden tilanteisuutta. Numeron tekstejä yhdistää lisäksi se, että niihin liittyvä tutkimus on etnografista – eli varsin empirisesti sidoksellista.

Numeron aloittaa Katriina Huttusen ja Elina Oinaksen artikkeli, joka käsittelee sukupuolittavia ja rodullistavia käytäntöjä osana tieteen tekemistä. Empiirisen analyysin kohteena on suomalainen ripulirokotetutkimus, joka toteutettiin merkittävilta osin Länsi-Afrikan Beninissä. Tutkimuksen koehenkilöt ja tutkimushenkilökunta olivat suomalaisia. Kirjoittajat tarkentavat huomionsa siihen, millaisia sukupuolittavia ja rodullistavia käytänteitä lääketieteellisen tutkimuksen tekeminen paitsi tuottaa myös tarvitsee. Artikkelin on tärkeä avaus myös tutkimusetiikan näkökulmasta: miten olla kunnioittava ja sensitiivinen tutkimuksen toimijoita kohtaan mutta mahdollistaa samalla puhuminen niin sanotusti eettisesti vastakarvaan? Toisin sanoen: miten kontekstualisoida kriittisesti tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden toiminta ja hyvät pyrkimykset valkoisen tieteen ja heteronormatiivisen kaksina-paisen sukupuolijärjestelmän globaalia hierarkiaa tuottavaan perinteeseen?

Joni Jaakolan tutkimus kohdistuu Suomen hoivapolitiikkaan sekä pyrkimyksiin käyttää hoivateknologiaa osana hoivakotien iäkkäiden asukkaiden arkea. Jaakolan artikkeli perustuu hänen kenttätöihönsä Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) vetämän *Hyvinvoinnin tekoäly ja robotiikka* (Hyteairo) -ohjelman tapahtumissa ja muistisairaille suunnatun julkisen puolen palveluasumisen yksikössä, jossa hoivateknologiaa on testattu ja otettu käyttöön. Tarkemman analyysin kohteena on palvelukodin asukkaiden vuorovaikutus kahden sosiaalisen robotin, Paron ja Saaran, kanssa. Posthumanistiseen ja transhumanistiseen kyborgiteoriaan nojaten Jaakola kehittää artikkelissa *kitkaisen ruumiillisuuden* käsitteen. Analyysissään hän jäljittää kitkaa, joka syntyy teknologiauskoksen optimismiin ja sukupuolitettujen, osattomien ja hauraiden ruumiiden edustamien realiteettien välillä. Jaakola esittää, että kitka kutsuu pikemminkin jarruttamaan kuin kiihdyttämään hoivan teknologisoimista.

Puheenjohtajalta-palstalla Leena-Maija Rossi kirjoittaa avoimesta julkaisemisesta ja lehtemme merkityksestä kotimaisen sukupuolentutkimuksen näyteikkunana. Lehden päätoimittajina meidän on helppo yhtyä Rossin toteamukseen siitä, miten tärkeää on, että sukupuolentutkimus elää ja voi hyvin paitsi kansainvälisesti myös kansallisesti. Lehti, jossa on mahdollista julkaista tutkimusta suomeksi ja ruotsiksi on aivan keskeinen sukupuolentutkimuksen elinvoimaisuutta tukeva asia. *Sukupuolentutkimus–Genusforskning* on ilmestynyt pelkästään Journal.fi-alustalla nyt noin vuoden päivät. Käsillä olevan numeron teemaa ja Rossin huomiota mukailen voitane sanoa, että vaikka painetun lehden katoamisen myötä ruumiillinen lukukokemus lienee muuttunut teknologisesti välittyneemmäksi, lehden toimittaminen on yhtä juurevaa työtä kuin aiemminkin.

Teemanumerossa julkaistaan myös Pieta Savinotkon väitöstutkimukseen perustuva lektio, joka liittyy aiemmin mainitun monilajisuuden teeman osaksi numeroa. Savinotkon väitöskirja *Omakätisen ruoantuotannon monilajiset taloudet* (2022) perustuu etnografiseen kenttätöyöhön yhteisöpohjaista maataloutta harjoittavilla tiloilla Etelä-Suomessa, mehiläishoidon parissa Tampereella ja Helsingissä sekä korvasienestäjien kanssa ympäri Suomea. Tut-

kimuksessaan Savinotko osoittaa, miten ”käsi- ja jalka- ja vihanneksia kasvattamalla, mehiläisiä hoitamalla ja sienä poimimalla tuotetaan omanlaisiaan vasta- vuoroisia, ei-vain-inhimillisiä talouksia”. Savinotkon muotoilema *keskinäisen toimeentulon* käsite havainnollistaa hienosti, että omakätinen ruoantuotanto on osa sen harjoittajien toimeentuloa mutta edellyttää samalla kanssaelämistä mitä moninaisempien toimijoiden kesken – vaikeuksista huolimatta.

Kuten Savinotkon tutkimus, myös Eeva Nikkilän kirja-arvio esittelee jännitteisiä erilaisia suhteita. Nikkilä arvioi tanskalaisen antropologin Mette N. Svendsenin kirjan *Near Human: Border Zones of Species, Life, and Belonging* (2022), jota hän luonnehtii puhuttelevaksi tutkimukseksi eri elämänmuotojen arvottamisesta. Svendsenin tutkimus tarkastelee sitä, minkälainen elämä määrittynyt osaksi tanskalaisen hyvinvointivaltion kollektiivaa – kuviteltua yhteisöä, jossa ihmiset ja toislajiset eläimet ovat vastavuoroisessa suhteessa hyvinvointivaltioon ja välttämättömiä sen säilyttämiseksi. Kirja perustuu monilajiseen etnografiaan, jota Svendsen on tehnyt eläintuotantotiloilla, yliopiston koe-eläinlaitoksella sekä vastasyntyneiden teho-osastolla. Svendsen liittyy analyysinsä hyvinvointivaltioon kuulumisesta sekä elämän rajalla olemisesta myös laajempiin maahanmuuton ja liikkuvuuden teemoihin, jotka määrittävät sitä, kuka tai mikä voi kuulua yhteiskuntaan.

Teemanumeron päättää Ville Pöysän arvio Ulf Mellströmin ja Bob Peasen toimittamasta teoksesta *Posthumanism and the Man Question. Beyond Anthropocentric Masculinities* (2023). Kokoomateoksen teksteissä tarkastellaan kriittisen miestutkimuksen ja feministisen teorian suhdetta. Pöysän mukaan kirja paikkaa oivasti tämän suhteen analyysin aukkoja. Teos jakaantuu neljään teemaan. Ensimmäinen käsittelee maskuliinisuuksien ja affektiteorian välistä suhdetta ja toinen biologian ja teknologian kytkeytyneisyyteen osaksi maskuliinisuuksia. Kolmannen teeman artikkeleissa pureudutaan kysymyksenasetteluun siitä, minkälainen suhde kriittisen miestutkimuksen tulisi muodostaa uusmaterialismiin ja posthumanismiin. Neljäs teema valottaa sommitelman (*assemblage*) ja kehkeytymisen (*becoming*) käsitteiden avulla yhteiskunnan ja elämän verkottunutta ja prosessuaalista luonnetta.

Alussa mainitun käytäntöjen ekologian ”tehtävänä on kutsua ajattelemaan asioita siinä yhteydessä, missä ne saavat merkityksensä, eli jaetussa maailmassa yhteydessä muihin käytäntöihin”, kuten Mäkelin ja Hautamäki (2021, 259) muotoilevat. Tämän teemanumeron tekstit osoittavat, että myös feministinen tieteen- ja teknologiantutkimus tarjoaa välineitä sen ymmärtämiseen, miten asiat ovat ole-

massa ja tulevat oleviksi suhteessa toisiinsa sekä vaikuttamalla ja tulemalla vaikutetuiksi. Haluammekin liittää numeromme tekstit osaksi stengersläisen ajattelun kutsua.

Tampereella 20.4.2023

Elina Helosvuori ja Maria Temmes

KIRJALLISUUS:

- Mäkelin, Marianne ja Hautamäki, Lotta (2021) Luonnon spekulatiivinen problematisointi. Isabelle Stengersin tieteenfilosofia monilajisuuden tutkimuksessa. *Tiede & edistys* 46: 4), 249–265.
- Stengers, Isabelle (1997a/2010) *Cosmopolitics I*. Minneapolis & London: Minnesota University Press. Kääntänyt Robert Bononno.
- Stengers, Isabe (1997b/2011a) *Cosmopolitics II*. Minneapolis & London: Minnesota University Press. Kääntänyt Robert Bononno.
- Stengers, Isabelle (2002/2011b) *Thinking with Whitehead. A Free and Wild Creation of Concepts*. Cambridge, Massachusetts & London, England: Harvard University Press. Kääntänyt Michael Chase.

Rodullistavien ja sukupuolittavien käytäntöjen tulkintaa rokotetutkimushankkeen liepeillä

Katriina Huttunen & Elina Oinas

Tarkastelemme tieteen tekemisessä tapahtuvia rodun ja sukupuolen saamia merkityksiä kontekstissa, jossa tutkittava hanke – ripulirokotetutkimus – ei keskittynyt rodullistamiseen tai sukupuolen kysymyksiin. Rokotehanke kuitenkin päätyi tuotamaan niin sukupuolen kuin rodunkin muodostelmia jokapäiväisissä käytännöissään. Analysoimme ripulirokotetutkimusta, jossa koehenkilöt sekä tutkimushenkilökunta olivat suomalaisia, mutta jonka tärkeä toteutusvaihe tapahtui Länsi-Afrikan Beninissä. Esitämme, että tämän rokotetutkimuksen kontekstissa sukupuolten järjestysten ja rodullistavan suomalaisuuden tekeminen ovat tiiviisti sidoksissa toisiinsa, ja että ne eivät ole irrallisia globaaleista ja paikantuneista lääketieteellisen tiedon tuottamisen suhteista. Tämä väistämättä kertoo myös yleisemmin biotieteen ja suomalaisuuden käytännöistä ja kytköksistä nykypäivänä.

AVAINSANAT: BENIN, RODULLISTAMINEN, ROKOTETUTKIMUS, SUKUPUOLI, SUOMALAISSUUS

Onko tiede aina myös sukupuolittavaa ja rodullistavaa toimintaa? Suomalaisessa sukupuolentutkimuksessa on, erityisesti intersektionaalisuuden noustua keskeiseksi teemaksi, ryhdytty entistä enemmän keskustelemaan rodullistamisen käytännöistä, mutta rotu on ollut varsin harvinainen teema kotimaisessa feministisessä tieteen tutkimuksessa, muutamia tärkeitä avauksia unohtamatta (esim. Homanen 2018). Tässä artikkelissa tarkastelemme tieteen tekemisessä tapahtuvaa sukupuolittamista ja sukupuolen saamia merkityksiä kontekstissa, jossa tutkimamme hanke keskittyi varsin sukupuolettomalta vaikuttavaan teemaan, ripulirokotteeseen. Samoin myös rotu on ilmiö, jota tar-

kastelemamme hanke ei tietoisesti käsitteellistänyt keskeiseksi tutkimusaiheensa kannalta (vrt. Rastas & Poelman 2021). Yksi tutkimuksemme keskeinen tulos kuitenkin on, että neutraalista asetelmasta huolimatta rokotetutkimus päätyi jatkuvasti osallistumaan niin sukupuolen kuin rodunkin yhteiskunnallisiin prosesseihin käytännöissään.

Tarkastelemme vuosina 2017–2019 toteutettua rokotetutkimusta, jossa suomalaiset aikuiset matkustivat Beniniin, Länsi-Afrikkaan, toimiakseen tutkimuksen koehenkilöinä. Itse rokotetta kuvattiin kehitettävän niin matkaripuliin kuin pienemmän tulotason maiden lapsille, eikä se siis suoranaisesti ole rodullisille erotteluille perustuva (vrt. Pollock

2012). Tässä artikkelissa kiinnitämme huomiomme siihen, millaisia rodullistavia ja sukupuolittavia käytänteitä ja suhteita lääketieteen tutkimuksessa kehkeytyy myös silloin, kun tutkimusaiheeseen itsessään ei näytä liittyvän tällaisia ulottuvuuksia.

Asemoimme tutkimuksemme osaksi laajempaa feministisen tieteen tutkimuksen kenttää, jossa tieteen, rokotetutkimus mukaan lukien, nähdään osallistuvan sukupuolittavien ja rodullistavien järjestysten ja käsitysten ylläpitoon ja uudelleentuottamiseen. Koska tiedontuottaminen tapahtuu aina ajassa ja paikassa (Haraway 1991), nämä järjestykset eivät kuitenkaan yksioikoisesti toisinnalla valmiita rodun tai sukupuolen kategorioita vaan ovat jatkuvuksien ohella aina erityisiä ja muuttuvia. Niinpä onkin olennaista kysyä, millaisia rodun ja sukupuolen ilmentymiä aineistoissamme häivähti ja mitä yleisempää niistä voisi päätellä. Feministisen tieteen tutkimuksen perinne tarjoaa työkaluja tutkimuksemme menetelmällisiin haasteisiin: miten tematisoida aihe, josta tutkittavat puhuvat hyvin eri tavalla kuin rasismien, rodullistamisen ja sukupuolen tutkijat – tai josta he tyystin vaikenivat? Silloinkin, kun rasismien ja rodun teemat nousevat aineistoiinsa esiin, tutkittavat kokevat ne tieteeseen sinänsä liittymättömänä.

Analyysissämme olemme siis sen kysymyksen äärellä, miten feministiseen tutkimusetiikkaan sitoutunut tutkija voi nostaa esiin teemoja tai käsitteitä, joita aineiston toimijat eivät itse pidä tärkeinä tai jotka he jopa kieltävät. Feministisessä metodologiassa on perinteisesti korostettu kuuntelemisen ja informanttien tulkintojen kunnioittamisen tärkeyttä (esim. Oakley 1981), kun taas tieteen tutkimukselle keskeistä ovat olleet kokemuspuheen rinnalle nostetut arjen tekemiset ja käytännöt (Barad 2007; Mol 2002). Tulkintamme mukaan tutkimuksemme toimijat pyrkivät toteuttamaan sekä rodun että sukupuolen suhteen neutralisoivaa otetta, jolloin tarvitsemme välineitä sen pohtimiseen, miten puhua tavallaan *eettisesti vastakarvaan* – aineistomme henkilöitä kunnioittaen mutta kuitenkin niin, että voimme myös kriittisesti kontekstualisoida heidän käytäntöjään valkoisen tieteen ja heteronormatiivisen kaksinaapaisen sukupuolijärjestelmän globaalia hierarkiaa tuottavaan perinteeseen (McKittrick 2021).

Toinen feministisen tieteen tutkimuksen keskeinen lähtökohta on tiedon käsitteellistäminen paikantuneisuuden ja tilanteisuuden kautta: tietoa tuotetaan väistämättä tietyissä, joskin monimutkaisissa, sosiaalisissa suhteissa ja historiallisissa tilanteissa (Haraway 1988). Tässä tapauksessa suomalaisuuden tuottaminen eritoten suhteessa ”Afrikkaan”, niin kuviteltuun kuin elettyyn, vaikutti siihen, miten tieteen rooli näissä suhteissa ilmeni hetkellisesti muttei koskaan pysyvästi. Kuten Keskinen, Mkwesha ja Seikkula (2021, 56) kiteyttävät rasismien ja rodullistamisen käytäntöjen suhteesta: ”Kun rotu on käsite ja rodullistaminen prosessi, rasismi on näiden prosessien kautta muodostunut järjestäytyneen valtarakenne.” He korostavat puhetapojen, representaatioiden ja diskurssien merkitystä, mutta eivät tyypistä rasismia vain niihin. Tässä artikkelissa keskitymme hetkiin, joissa asemat rodullistetaan, eli luodaan merkityksiä, joissa syntyy rakenteisiin kiinnittyvä mutta silti jatkuvasti muokkautuva rodun fiktiivinen kategoria (Stoler 1997; Xin 2015). Keskustelemme artikkelissamme siitä, miten nämä rodullistavat käytännöt ovat sidoksissa rakenteisiin ja siten tuottavat rodun kategorioita. Rasismilla emme tässä tarkoita yksilön ominaisuutta, asennetta tai hetkellistä käytöstä, vaan tilanteesta paljastuvaa ja tuotettua järjestäytyneitä valtarakennetta. Analyysimme keskittyy tilanteisiin, joissa rotu ”tapahtuu” tavalla tai toisella, usein sukupuolen kautta.

Etnografiassamme on paljon tilanteita, joissa suomalainen matkailija – tutkija tai tutkimusosallistuja – kokee jääneensä kiinni tulkintojen kehykseen, jossa hänellä ei ole mahdollisuutta pyristellä pois valkoisen turistin roolista, ja hän kertoo tulkinnastaan vaivautuneena ja harmissaan. Usein ne tilanteet, joissa me, aiemman tutkimuskirjallisuuden virittäminä, näimme rodullistamista tai rasismien viihteitä, eivät siis olleet henkilön tahallista toimintaa, vaan rakenteissa ja historiassa syntyneitä affektiivisia suhteita, joihin ihmiset solahtavat usein tahtomattaan.

Rasismia tutkinut Sara Ahmed (2001) toteaa varhaisessa teoksessaan *Strange Encounters*, että rodullistamisen sijaan myös kunnioitettava kohtaaminen vieraan kanssa on mahdollista, joskin vaikeaa. Vaikka olisikin niin, että Beninissä suomalainen auttamatta ajautuu rodullistaviin tilanteisiin, voi nois-

sa kohtaamisissa kuitenkin olla tavalla, jolla ei itse tule uusintaneeksi hierarkisointia. Ahmed (emt.) kirjoittaa kunnioittavasta etäisyydestä, jossa ei pyritä tietämään kaikkea toisesta eikä tehdä tyypitteleviä taustaoletuksia ryhmäjakojen mukaan, mutta huomioidaan ne poliittiset olosuhteet ja rakenteet, jotka kohtaamisen mahdollistavat. Tällaisia kunnioittavia kohtaamisia aineistossamme on paljon, joten emme väitä, että ripulirokotehankkeen ja sen toimijoiden suhdetta kontekstiinsa määrittäisivät yksioikoisesti tai pääsääntöisesti rodullistavat käytännöt. Kunnioittavaa hämmästelyä ja rehellistä tutustumista ei tule unohtaa, vaikka tässä artikkelissa keskitymmekin rodullistaviin käytäntöihin ja puhetapoihin.

TIETEEN FEMINISTISEN TARKASTELUN PERINTEITÄ JA ROTU

Niin globaalisti kuin Suomessa feministisen tieteen tutkimuksen kenttä on painottunut erityisesti terveyden ja lisääntymisen kysymyksiin, joissa sukupuolen tematiikka on selvästi esillä. Tutkimuksissa on tehty näkyväksi esimerkiksi hedelmöityshoitojen ruumiillista materiaalisuutta ja hoitoihin osallistuvia monenlaisia materiaalisia toimijoita (Meskus 2014) ja osoitettu, kuinka uudet lisääntymisteknologiat myös tuottavat uudenlaisia kokemuksia lapsettomuudesta (Helosvuori 2021). Kuura Irni on tarkastellut hormonaalisesti vaikuttavia ympäristökemikaaleja ja hormonien sukupuolittumisia (2013) ja Venla Oikkonen niin evoluutionarratiiveja (2013) kuin käsityksiä immuniteetista rajoja tuottavana ja luonnollistavana ilmiönä (2021). Vaikuttaa kuitenkin siltä, että feministisen tieteen tutkimuksen välineet ovat harvemmin käytössä, kun tarkastelun kohteena on sukupuolettomaksi oletettu tiede, kuten ripulirokotetutkimus (ks. kuitenkin Meskus 2018; Haraway 1991; Barad 2007).

Yksi oman tutkimuksemme tavoitteista onkin vahvistaa feminististä tieteen tutkimusta osoittamalla, että perinteen tarjoamat näkökulmat ja työkalut ovat hyödyllisiä monenlaisten tieteen ja teknologian ilmiöiden tarkastelussa. Samoin haluamme korostaa, että rotu yhteiskunnallisena ilmiönä on läsnä myös lääke- ja rokotetutkimuksessa, vaikka se on vaikeasti todennettava, monimutkainen ilmiö. Kriittiset näkökulmat ovat yhtäältä tuoneet esiin,

miten heikossa asemassa olevia ja marginalisoitujen kehoja käytetään hyväksi, usein jotta rikkaat saavat lääkkeensä ja lääketeollisuus voittonsa (Abadie 2010; Sunder Rajan 2006). Toisaalta feministiset liikkeet, eritoten naisten terveystiliike 1970-luvulla, ovat olleet taistelemassa naisten ja muiden marginalisoitujen kehojen mukaan ottamiseksi lääketutkimuksiin ja lääketieteelliseen tutkimukseen laajemmin (Epstein 2007; Subramanian 2009; Oinas 2019).

Lääketutkimuksiin kohdistuvissa antropologisissa tutkimuksissa rodullistuneen eriarvoisuuden prosessit ja koloniaaliset juonteet ovat saaneet huomiota (Crane 2013; Graboyes 2015; Kingori 2015; Roberts 2011; Jungar & Oinas 2004). Lääke- ja rokotetutkimusten eettisten ohjeiden kehittyminen linkittyy rodun ja kokeiden standardisoitumisen toisiinsa kietoutuneeseen historiaan. Esimerkiksi edelleen keskeinen Nürnbergin säännöstö syntyi toisen maailmansodan jälkeen, kun juutalaisiin kohdistuneet kammottavat kokeet tulivat ilmi, ja Yhdysvalloissa Belmontin raportin syntyyn vaikutti muun muassa Tuskegeen köyhään mustaan väestöön kohdistuneen ”kuppakokeen” paljastuminen (Reverby 2009). Nürnberg ja Tuskegee valaisivat historiaa, joka ei ole menneisyyttä: edelleen on syytä olla huolissaan siitä, onko rokotteiden kehittämisen ja saatavuuden rodullistava politiikka myös globaalin oikeudenmukaisuuden politiikkaa, kun esimerkiksi HIV ja malaria yhä odottavat rahoitusta rivakammalle lääkekehittelylle, kun taas globaalin pohjoisen tarpeille löytyy nopeutettuja reittejä, esimerkiksi COVID-19-pandemian kohdalla (Oinas 2022).

Hyväksikäytön ja inklusiokysymysten lisäksi kriittisestä roduntutkimuksesta ammentavat feministiset tieteen tutkijat ovat tehneet näkyväksi, millä tavoin rotua ja rodullistettuja eroja tuotetaan tieteen käytännöissä. Esimerkiksi Anne Pollock (2012) on tutkinut rodun ja lääketieteen kietoutumia sydänsairauksien ja ensimmäisen rotuperustaisen lääkkeen, BiDiL:in, markkinoille tulon yhteydessä Yhdysvalloissa. Pollockin mukaan lääketieteen käytännöt edelleen tuottavat ajatusta biologisesta rodusta ja rodullistuneiden lääketieteen kategorioiden sitkeys ulottuu geenitutkimusta laajemmalle (ks. myös Roberts 2011). Vaikka kontekstimme onkin toisenlainen, on kiinnostavaa peilata suomalaisuuden diskursseja ja

käytäntöjä suhteessa tällaiseen aiempaan tutkimukseen. Muun muassa Ann Stolerin ja Waltraud Ernstin ajatuksiin nojaten Pollock (2012) korostaa, että nimenomaan ristiriitaiset ja monitulkintaiset määritelmät siitä, mitä rotu ”on” tekevät rodun kategoriasta niin sitkeän ja vaikeasti vastustettavan – sen sijaan että ne haastaisivat tai toisivat ilmi käsitteen ongelmallisuuden. Myös me olemme analyysissamme kiinnostuneita mahdollisista ristiriitaisuuksista, jännitteistä ja vaihtelevista tavoista määrittää rotua ja rodullistavan erilaisuuden suhteita.

Niina Vuolajärvi (2014) kirjoittaa rodun tarkastelesta feministisen tieteen tutkimuksen ottein: ”Feminististen tieteen tutkijoiden kuten Harawayn tai Baradin lähestymistapa mahdollistaa rodun tarkastelemisen materiaalis-kielellisenä ilmiönä, jossa kolonialismin historia, sukupuolijärjestelmä, taloudelliset valtasuhteet, ruumiilliset erot ja sosiaaliset käytännöt ovat vuorovaikutuksessa keskenään.” (Vuolajärvi 2014, 289.) Rotu ei siis ole redusoitavissa ruumiin fenotyyppillisiin piirteisiin, kuten ihonväriin, mutta ei myöskään ole täysin irrallinen ruumiillisista, materiaalisista eroista ja piirteistä. Rodun käsite kytkeytyy kolonialismin historiaan, ja kolonialismilla on selkeä yhtymäkohta länsimaisen tieteellisen ajattelun kehittämiseen.

Esimerkiksi Seth Sumanin (2009) mukaan kolonialismin ja tieteen välisiä suhteita tarkasteleva historiallinen tutkimus osoittaa, että ”länsimainen” tiede ja kolonialismi ovat olleet toisiaan muovaavia projekteja. Ne voi siis ymmärtää yhteismuovautuviksi sen sijaan, että tiede olisi ollut vain väline kolonialismin projektin toteuttamiseen. Toisaalta näitä historioita kartoittava tutkimus on pyrkinyt myös osoittamaan, kuinka tiede ja sen menetelmät eivät ole ”alkuperiltään” lainkaan niin länsimaisia kuin usein oletamme (Raj 2007; Harding 1993). Clapperon Mavhunga (2015) puolestaan laajentaisi tiedekäsitystä siten, ettei esimerkiksi afrikkalaisia ontologioita suljeta automaattisesti tieteellisyyden ulkopuolelle.

Se, millainen tiedontuotanto kuuluu tieteen piiriin ja milloin esimerkiksi arjen tietämisen tavat muokkaavat tieteen kehitystä – myös hyvin kapeasti määritellyn akateemisen länsimaisen tieteen – on olennainen feministisen tieteen tutkimuksen empiirinen kysymys. Feministisen tieteen tutkimuksen

perusajatus, että tieteellistä tietoa tuotetaan väijäämättä sosiaalis-poliittis-taloudellisissa suhteissa (Haraway 1988; 1997; Irni ym. 2014), käytännössä kuitenkin usein rajautuu selkeisiin tieteen paikkoihin, kuten laboratorion tai yliopiston seinien sisälle. Tiede myös rajataan menetelmällisesti niin, että tietty protokolla kuvaa sen ilmiselvät vaiheet. Tässä artikkelissa haluamme tuoda esiin sen, miten tieteen käytäntöjä tukee valtava määrä piiloon jäävää sosiaalista toimintaa, jonka valossa myös tieteen rodullistavat käytännöt tulevat näkyviksi.

Pollockin (2012) ja Stolerin (1997) ristiriitaisuuksia ja monitulkintaisuutta painottavan ymmärryksen ohella tämän artikkelin analyttinen näkökulma perustuu Donna Harawayn (1989) ja Karen Baradin (2007) feministisen tieteen tutkimuksen perinteeseen, jossa tarkastelun keskiössä ovat tieteen tekemisen konkreettiset käytännöt ja materiaalis-kielelliset apparaatit, joissa sosiaaliset ja tieteelliset kategoriat syntyvät. Haluamme myös Katherine McKittrickin (2021, 4) tavoin muistuttaa, että tutkiessamme tieteen rodullistavia ja valkoista valtaa toisintavia käytäntöjä meidän ei tule luulla, että ei-valkoisiksi rodullistettujen ihmisten elämä olisi tieteellisen rasismien määrittämää. Sylvia Wynter ja McKittrick (2015) kiinnittävät huomiota niin valtavirtatieteen rasistiseen pohjavireeseen kuin erilaisiin mustan kulttuurin luoviin käytäntöihin ja tarkastelevat omalakisista mustan kulttuurin tietämisen muotoja, joita ei voi latistaa vain vastarinnaksi. Työsämme emme voi valitettavasti paneutua rokotetutkimuksen ulkopuolelle jäävään beniniläisen kylän kirjajaan elämään tai esimerkiksi tapoihin toimia ripulia aiheuttavien mikrobien kanssa. Seuraamme kuitenkin McKittrickin (2021) ohjetta tarkastella tiedettä laajemmin siten, että huomioimme aineistossamme arjen tilanteita, laboratorion liepeillä tapahtuvaa sosiaalista elämää ja suhteita, joita tieteellinen hanke sekä vaati että mahdollisti ja joita siten ei voi ymmärtää tieteestä irrallisina.

Artikkelin analyttinen ote on saanut välineitä myös Suomessa paljon käytetystä Ahmedin valkoisuuden fenomenologiasta (Ahmed 2001; 2007). Se mahdollistaa yhtäältä sukupuolen ja rodun tekemisen huomaamisen häivähdyksenomaisina mutta merkittävänä eleinä kohtaamisissa. Toisaalta valkoisuuden fenomenologia auttaa havaitsemaan, kuin-

ka valkoisuuden normia ja valkoista maailmaa tuotetaan myös rokotetutkimushankkeen ympäristössä ja sen sisällä, sillä se ei ole irrallinen globaaleista rodulistavista rakenteista.

TÄMÄ TUTKIMUS JA SEN MENETELMÄT

Tarkastelumme kohteena on vuosina 2017–2019 toteutettu rokotetutkimuksen vaihe (faasi IIb), jonka tavoitteena oli selvittää tiettyä taudinaiheuttajaa (ETEC) vastaan tarkoitettua rokotteen turvallisuutta ja sen tuottamaa immuunivastetta. Rokotteen kohderyhmänä ovat sekä pienituloisten maiden lapset että matkaripulista kärsivät. Rokotetta kehittävän yrityksen kotisivuilla matkaripulin kuvataan olevan tyypillinen vaiva niin tropiikissa matkaileville kuin armeijoille, joiden asemapaikka määritellään bakteerin kannalta ”endeemiseksi” eli kotoperäiseksi alueeksi. Tässä faasissa rokotetta testattiin terveillä suomalaisilla aikuisilla (n. 750 henkilöä), jotka tavallisessa ympäristössään eivät olleet altistuneet kyseiselle taudinaiheuttajalle – lääketieteen kielellä he siis ovat ”naiiveja” – mutta mitä luultavimmin altistuisivat sille faasin toteutukseen kuuluvalla noin kahden viikon matkalla Beniniin. Alueella, jossa jotain tiettyä bakteeria on paljon, paikalliset aikuiset kehittävät vastustuskyvyn, eikä aikuisten rokotetta siten voi testata paikallisella väestöllä tropiikissa.

Vaikka täydellinen anonymisointi on harvinaisen tutkimushankkeen kohdalla mahdotonta, pyrimme anonymisointiin alleviivataksemme sitä, että tämä hanke on vain esimerkki ilmiöstä. Rokotteen kehittäjä on pienehkö mutta kasvava pohjoismainen bioteknologiayritys, ja tämän faasin toteuttajana toimi suomalainen yliopisto. Yhteistyökumppaneina olivat muun muassa suomalainen laboratorioyritys, ruotsalainen ja yhdysvaltalainen yliopisto sekä suomalais-afrikkalainen kulttuurikeskus, joka vastasi matkojen majoitus- ja logistiikka-järjestelyistä ja koehenkilöiden ohjelmasta. Kylään rakennettiin laboratoriokäyttöön soveltuva pieni tutkimuskeskus rokotetutkimuksen toteutusta varten, ja osa tilasta varusteltiin laboratoriotarvikkein. Tutkimuksen työntekijät (lääkäri-koordinaattori, apukoordinaattori, kaksi bioanalyyttikkoa) tulivat Suomesta ja työskentelivät kylässä eripituisia jaksoja, tyypillisesti reilusta kuukaudesta kolmeen kuu-

kauteen. Suomalaisten tutkimusosallistujien valinnalle oli lääke- ja rokotetutkimuksille tyypillisesti selkeät kriteerit, jotka kohdistuivat terveyteen, aiempaan matkailuun ja rokotteisiin sekä ikään.

Sosiologinen tutkimus, joka kokonaisuudessaan tarkastelee niin tämän rokotetutkimuksen monenlaisia sosiaalisia ulottuvuuksia ja paikallisten näkemyksiä hankkeesta kuin tutkijoiden ja tutkimusosallistujien ymmärryksiä mikrobeista, aloitettiin lääketieteellisen päättäjän pyynnöstä tammi-kuussa 2017. Tuolloin huolena olivat eritoten hankkeen ja sen myötä beniniläiseen pieneen kylään saapuvien suomalaisten turistien vaikutukset kylään. Tämä oli keskeinen syy sosiologisen projektin käynnistymiselle. Emme itse saaneet rahoitusta rokotehankkeelta, ja tutkimuskysymysten osalta sosiologiitiimi sai alustavasti varsin vapaat kädet. Jossain määrin bioteknologiayritys kuitenkin valvoi ja pyrki rajaamaan mahdollisia riskejä, joita he kokivat esimerkiksi sosiologien aineistonkeruun aiheuttavan rokotekehitykselle. Rajoitukset koskivat tiettyjen kysymysten esittämistä rokotetutkimuksen osallistujille sekä paikallisten kyläläisten hygieniakäsitusten tutkimista. Olemme myös tehneet yrityksen kanssa sopimuksen, että he saavat lukea kaikki tekstimme ennen niiden julkaisua ja vaatia muutoksia, mikäli esimerkiksi puhumme virheellisin termein rokotetutkimuksesta – näin siis myös tämän artikkelin kohdalla.

Laadullisen tutkimuksen tapaan kysymykset ja tarkennukset muokkaantuivat matkan varrella, ja esimerkiksi rodun teema nousi keskeiseksi aineistonkeruun myötä. Hankkeen aikana kerättiin etnografista materiaalia kylässä yhteensä noin kymmenen kuukauden ajan, noin kahdenkymmenen ryhmän kanssa, ja Suomessa osa-aikaisesti noin neljän vuoden ajan. Toteutimme yhteensä 195 haastattelua tutkimushenkilökunnan, tutkimusosallistujien ja sellaisten kyläläisten kanssa, jotka jollain tapaa olivat tekemisissä rokotetutkimuksen kanssa. Tämän artikkelin ensisijaisena aineistona ovat etnografiset muistiinpanot ja havainnot sekä haastattelut erityisesti henkilökunnan mutta myös tutkimusosallistujien kanssa. Käytämme myös keräämäämme media-aineistoa ja tutkimuksen taustalla olevan bioteknologiayrityksen sekä rokotetutkimuksen internet-sivustoja. Media-aineisto koostuu

rokotetutkimuksesta julkaistuista suomenkielisistä lehtiartikkeleista.

Analyysi on syntynyt vähittäin vuoropuhelussa teorian ja aineiston välillä: alustavien havaintojemme pohjalta olemme todenneet, että rodulla todella on väliä tässäkin kontekstissa, ja tämä on ohjannut meitä tarkentamaan huomiomme niihin aineiston kohtiin, joissa rodullistamista tapahtuu. Usein niissä on kysymys samanaikaisesti sekä sukupuolesta että rodusta. Myös meidän tutkijoiden keskinäinen dialogi on ollut tärkeä osa analyysityötä. Harawayta seuraten olemme olleet kiinnostuneita niin (tieteen) arkipäiväisistä käytännöistä kuin niitä mahdollistavista diskursiivisista muodostelmista.

VETOAVA LAPSI RODULLISTAVAN ERONTEON DISKURSIIVISENA AVAUKSENA

Rokotetutkimuksen tavoitteena oli siis kehittää ripulirokote tiettyä taudinaiheuttajaa, ETEC-bakteeria vastaan. Kyseisen bakteerin aiheuttaman ripulin tarkka toteaminen, ja juuri tämän bakteerin syy-seuraussuhteiden todentaminen, vaikuttaa varsin monimutkaiselta, ja potentiaalisesti rokotteesta hyötyviä ryhmiä on useita (Wennerås & Erling 2004; WHO 2022). ETEC näyttäisi olevan useimmiten syyllinen juuri matkaripuliin, mutta lasten kohdalla ETEC:n rooli on vielä monimutkaisempi. Näin tilannetta kuvaa rokotetta kehittävä bioteknologiayritys verkkosivuillaan: “ETEC-tartunta on *johtava* matkaripulien syy, ja *keskeinen* ripulitautien syy pieni- ja keskituloisissa maissa, erityisesti alle viisivuotiaiden lasten keskuudessa” (yrityksen [anonymisoitu] internet-sivu, oma käännös ja kursivointi). Sivustolla kerrotaan kahdesta rinnakkaisesta tutkimuslinjasta, joista toisessa tutkitaan juurikin lapsille ja toisessa matkaripuliin suunnattua rokotetta.

Tätä monisyistä taustaa vasten huomiomme kiinnitti se, kuinka tutkimushanketta esiteltiin suomalaislehdissä nimenomaan afrikkalaiset lapset edellä. Niin bioteknologiayrityksen ja rokotetutkimuksen nettisivuilla kuin tutkimuksen informaatiotilaisuuksissa osallistujille esiteltiin toistuvasti faktat siitä, että “ripulitaudit ovat maailman toiseksi yleisin alle viisivuotiaiden kuolinsyy” ja että “ripuliin kuolee vuosittain yli 500 000 lasta” – mutta nämä luvut käsittävät kaikki taudinaiheuttajat, eivät vain

ETEC-bakteerin aiheuttamia ripuleita. Emme suinkaan ota kantaa lääketieteellisen tai mikrobiologisen tiedon olennaisuuteen tai epäile ETEC-tutkimuksen tarpeellisuutta myös lasten kannalta, mutta mielestämme on tärkeää tarkastella, mitä lapsen hahmon korostuminen tässä kontekstissa merkitsee ja tuottaa.

Rodullistavan kehitysaparaatin kuvaston tutkimuksessa (esim. Wilson 2012) on erityisen tärkeää pohtia sitä, mitä tarvitsevan lapsen representaatio tuottaa. Aiempi tutkimus korostaa sitä, että kehityksmaan lapsen hahmon hyödyntäminen kiinnostuksen ja hyväksynnän herättämiseksi nojaa pohjoisen ja etelän hierarkisoivaan ja rodullistavaan eroon. Rodun, kolonialismin ja kehityksen tutkimuksessa on usein todettu, että nimenomaan lapsihahmo vetoaa mutta myös uudelleen tuottaa holhoavaa ja pelastavaa valkoisuutta (Kapoor 2012; Mostafanezhad 2013). Lapsikuvasto sentimentalisoi ja epäpoliittisoi hyvin monimutkaisia sosiaalisia, poliittisia ja taloudellisia ilmiöitä sekä lapsellistaa kokonaisa maanosia (Richey 2016; Mupotsa 2016).

Niinpä tässä tutkimuserinteessä tutkijan kuuluu pohtia sitä, toiko tässäkin tapauksessa juuri kehityksmaan lapsen hahmo pintaan suomalaisen (potentiaalisen) tutkimusosallistujan auttamisen affektit, eli auttamishalun, johon jo kietoutuvat erilaiset historiallis-poliittiset tilanteet ja ymmärrykset (esim. Heron 2009; Huttunen 2023). Lapsen saama hyöty nostettiin keskiöön lääketieteellisen tiedon (sekä mahdollisesti myös toimivan rokotteen ja taloudellisen voiton) tuottamiseksi. Myös alustavat tulokset popularisoitiin siten, että ”kehityksmaan lapsen” saama hyöty nousi ensisijaiseksi, vaikka hyötyviä ryhmiä oli selvästi monenlaisia. Niinpä jo alkumetreillä tämä rokotehanke asemoitiin siten, että rodullistamisen prosessit kehityksmaan lapsen ja auttamisen affektien muodossa ovat tutkimuksen ja siitä kertomisen ytimessä. Vetoava lapsikuvasto asettaa hankkeen sellaiseen diskurssiin, jossa valtaerot ja autettavan ja auttajan suhteet ovat viitteellisiä ja vain hieman epämääräisesti rodullistettuihin ryhmiin palautuvia, mutta niiden visuaalinen viesti on vahva ja jättää jäljen (Ahmed 2001).

Sekä katsoja (rokotteen kehittämiseen osallistuja) että kohde (köyhien maiden lapset) on valmiiksi asemoitu niin, että valtasuhteita on vaikea jatkos-

sa purkaa. Tässä ei sinänsä ole mitään epätavallista, sillä kehityshankkeet usein vetoavat rahoittajiin ja osallistujiin lapsikuvastolla (Kaskinen & Ranta 2023). Myös esimerkiksi eteläafrikkalainen HIV-liike toteusi, että lapsen kuoleman representaatio oli strateginen valinta ja tehokkaampi liikkeen alkuvaiheen kampanjoinnissa kuin esimerkiksi homomiesten ihmisoikeudet (Jungar 2011), joten kyse on maailmanlaajuisesta ilmiöstä – jota tutkimuksen mukaan kannattaa kriittisesti tarkastella.

TASA-ARVON SUOMI JA AMBIVALENTTI RODULLINEN ERO

Aineistossamme puhe sukupuolesta kiteytyy toistuviin toteamuksiin toteutuneen tasa-arvon Suomesta ja tasa-arvovajeisesta Beninistä. Pienehkössä kylässä sijaitsevan laboratorion suomalainen henkilökunta vaihtui usein, mutta oli hyvin tavallista, että kaikki neljä suomalaistyöntekijää olivat naisia. Työntekijät kommentoivat tilannetta usein – ja on kiinnostavaa, että se näyttäytyi heille samanaikaisesti sekä itseltään selvänä että erityisenä. Oletuksena näytti olevan, että se, mikä ”meille” on arkea, saattaa olla kyläläisten mielestä merkittävä. Uskottiin esimerkiksi, että Suomessa nainen ison tutkimushankkeen johtajana ei herättäisi huomiota, mutta kylässä sitä varmaankin hämmästeläisiin. Samoin arveltiin, että itsellinen nainen, joka on kuukausikaupalla työmatkalla ulkomailla bioanalytiikossa, olisi edistysellinen ilmiö kylässä, jossa naiset tuskin haaveilevat sellaisesta.

Keskustelussa eri yhteiskuntien tasa-arvotilanteesta ja -käsityksistä ruotsalainen bioteknologiayhtiön edustaja toteaa ylpäänä, että ”mun mielestä itse asiassa Pohjoismaat on niitä poikkeuksellisia! Kaikkialla muualla on tasa-arvo-ongelmia.” Tutkimuksen henkilökunnan keskuudessa myös toistui ajoittain huomioit siitä, että ehkäpä he toimivat esimerkkinä naisten pystyvyydestä paikallisille. Henkilökunta myös virtteli erilaisia avustushankkeita tukeakseen paikallisten tyttöjen mahdollisuuksia päästä kouluun ja suunnitteli jopa salaa maalaavansa rapistuneen koulurakennuksen naapuritontilla. Tontilla oli kaksi rakennusta, joista toisessa luki *garcons* (’pojat’) ja toisessa *filles* (’tytöt’), mutta vain poikien rakennuksen maali oli kunnossa. Ideointi

pienestä pohjoismaisesta näpäytyksestä yöllisen salamaalauksen myötä oli varmasti osittain huumoria, mutta kertoo myös halusta ja oletetusta kyvystä olla esimerkkinä paikallisille tytöille, joiden arveltiin kärsivän tasa-arvovajeesta.

Tutkijoiden ja paikallisten kohtaamiset haastivat monia ajattelemaan ja toimimaan toisin – näin voimme aineistomme perusteella olettaa. Suomalaisen rodullistamisen prosesseihin keskittyvän tutkimuksen (esim. Tuori 2009; Hoegarts ym. 2022; Keskinen, Mkwesha & Seikkula 2021; Keskinen ym. 2009) valossa voimme kuitenkin kysyä, kertooko suomalaisten kuvaus itsestään tasa-arvoa tuovina tietentekijöinä enemmän suomalaisuuden rakentamisesta kuin esimerkin vaikutuksista kylässä tai todellisesta Suomesta. Tutkijoiden puhe suomalaisesta tasa-arvosta tuottaa suomalaista sukupuolijärjestelmää. Suomalaista tasa-arvoa kehuvalle puheelle on tyypillistä, että epätasa-arvoiset rakenteet piilotetaan ja normalisoidaan ja oma ihanne tasa-arvosta tuotetaan globaalin vertailun kautta (Tuori 2009). Vertailuun tarvitaan kuvitteellinen ”alempi toinen”, *subaltern* (Spivak 1984), joka tässäkin tapauksessa ei ole konkreettinen afrikkalainen nainen.

Näitä oletuksia ja suomalaisuuden tuottamista on valaisevaa peilata tutkimustietoon: Suomessa nain tutkimusjohtajana ei ole itsestäänselvyys, sillä vaikka yliopistossa on ollut naisemmistö sekä opiskelijoiden että henkilökunnan osalta jo vuosikymmeniä, oli vuonna 2020 naisprofessoreita edelleen vain 33,2 %, ja luku on kasvanut hyvin hitaasti (Professoriliitto 2022, 24). Monissa Afrikan maissa naisten kontribuutio ruokakuntiansa elättämiseen on aivan keskeinen (ILO 2016, Steiler 2020), eivätkä myöskään palkkatyö tai opinnot ulkomailla suinkaan ole harvinaisuus Länsi-Afrikassa (Kea 2020). Euroopan ulkopuolelta saapuneet naiset eurooppalaisissa sairaaloissa ja laboratorioissa saattavat olla vuosia poissa lähtömaistaan esimerkiksi työlupa- tai taloussyistä (Okafor & Chimereze 2020). Epäily, etteivät kyläläiset naiset ole kohdanneet naisvaltaisia työpaikkoja, työperäistä matkustusta tai vahvan naisen mallia, asettuu perinteeseen, jossa tällaiset ilmiöt käsitteellistetään erillisiksi tai perustavasti erilaisiksi tuottaen rodullistavaa eroa.

Diskursiivinen kuvitelu toinen, *subaltern*, mahdollistaa kansallisen ihanteen, joka voidaan ver-

tailuasetelman avulla esittää jo saavutetuksi. Sukupuolten tasa-arvo on olennainen osa ajatusta suomalaisuudesta, kuten myös osallisuus kansainvälisen tieteen kehityksessä (Valtioneuvosto 2019). Aineistossamme niin tutkimuksen osallistujat kuin henkilökunta tekevät monenlaisia havaintoja kylien naisista ja miehistä, mutta huomiota herättävän usein ne perustuvat olettamuksille tai ”pintymille” (Pollock 2012), joissa ero korostuu. Ajatus edistyksestä Suomesta tai bioteknologiayhtiön edustajan kohdalla yleisestä pohjoismaisuudesta verrattuna takapajuisempiin muihin maihin toteutuu vastaavasti kotimaassakin, silloinkin kun sitä ei ääneen mainita.

Puhe saavutetusta kansallisesta tasa-arvoihanteesta kytkeytyy valkoisuuden normiin, joka ei toki ole spesifi vain suomalaisille. Vaikka toteamus, että suomalainen näyttää esimerkkiä naisten kyvykkyydestä, on pohjavireeltään hyvää tarkoittava, se osallistuu rodullistamisen prosesseihin osin ristiriitaisten dynamiikkojen kautta: yhtäältä siinä luodaan eroja, oletetut ryhmät ”me” ja ”he”, jossa ”me” olemme olemuksellisesti toisenlaisia kuin ”he”. Eron toteaminen sinänsä järjestää ihmiset stereotyyppiin ryhmiin. Toisaalta tasa-arvo näyttäytyy nimenomaan prosessina ja muutoksena valtasuhteissa, joka voisi olla aivan mahdollinen myös kyseisessä kylässä/maassa – eritoten jos suomalaiset näyttävät esimerkkiä tai lahjoittavat rahaa tyttöjen koulutuksen tukemiseen. Ihmisissä, ihmisryhmissä tai kulttuureissa ei siis välttämättä olekaan mitään olemuksellista tiettyyn tilanteeseen (kuten epä-tasa-arvoon) sitovaa, eikä tasa-arvo tai ainakaan sen puute ole stabiili tila. Tällaiset ristiriitaisetkin rodun diskurssit ja ajattelutavat olivat läsnä yhtäaikaaisesti tai vaihtelivat varsin nopeasti, ja siten toteamme lukuisten rodun tutkijoiden vanavedessä, että juurikin tämä jännitteisyys ja epäkoherenssi tuottaa rodun voimallisuuden ja jatkuvuuden (Pollock 2012; Stoler 1997; Jackson 2019).

Tämän rokotetutkimuksen kontekstissa ystävällinen esimerkin näyttäminen olettaa afrikkalaisen toisen, joka tarvitsee pohjoismaista esimerkkiä kohti parempaa elämää. Rotu on yhtä aikaa sekä olemuksellista että muuttuvaa, ja keskeistä on vertailu – erilaiset rodullistetut asemat syntyvät väistämättä suhteessa toisiinsa (Phoenix & Peltola 2022; Fa-

non 1952). Vertailussa yleistetty kuviteltu suomalaisuus/pohjoismaisuus rakennetaan eron avulla, ja rakennusmateriaalina on suomalaisuuden ero vertailukohdasta, joka tässä tapauksessa on fiktio afrikkalaisuudesta. Sukupuolten tasa-arvon puute sopii stereotyyppeihin tukeutuvaan vertailuasetelmaan varsin helposti, sillä pohjoismaissa tehdään paljon saavutetun tasa-arvon diskurssia pönkittävää brändäystä erityisesti suhteessa yleistettyyn globaaliin etelään (Jauhola & Lyytikäinen 2020). Suomalaiset kehitysyhteistyöjärjestöt käyttävät retoriikkaan ja kuvastoissaan paljon tyttöjen ja naisten heikkoa asemaa eri konteksteissa varainkeruukampanjoiden houkuttimena (Kaskinen & Ranta 2023), joten se, että tällaiset kuvastot ovat apuvälineinä myös tämän rokotetutkimuksen ”afrikkalaista” ympäristöä tulkitessa, ei ole yllättävää tai poikkeuksellista, mutta silti huomionarvoista.

Mainittu oletus siitä, mitä afrikkalaisuus tarkoittaa, rakentui erilaisille huomioille ja tiedoille. Yksi toistuva huomio, joka tulkittiin merkiksi tyttöjen kehnosta tilanteesta, oli koulutyttöjen lyhyet hiukset. Eritoten monet tutkimusosallistujista harmittelivat tyttöjen lyhyitä hiuksia itsemääräämisoikeuden nimissä, ja eräs kertoi kuulleensa, että taustalla on edellisen presidentin määräys, jotta tytöt eivät olisi seksuaalisesti houkuttavia opettajille – osallistuja koki tämän jokseenkin puistattavana, mikä on mielestämme varsin ymmärrettävää. Kyseisen hiustenleikkauspakon taustalla onkin 1980-luvulta juontuva asetus, jonka tavoitteena oli vähentää kouluissa tapahtuvaa seksuaalista väkivaltaa (Akpo 2008, 149). Lisäksi kulttuurikeskuksen henkilökunnalta, joskus muilta paikallisilta, kuullut kuvaukset siitä, kuinka tytöt edelleen usein jäävät koulusta kotiin kuukautisten aikaan tai lopettavat koulun varhain ollakseen hyödyksi kotona, kirjoittivat niin tutkimushenkilökunnassa kuin tutkimusosallistujissa järkytyksen tunteita sekä päätelmiä tasa-arvon tilasta.

Haasteellinen kysymys onkin, kuinka mahdollisesti paikkansa pitäviin havaintoihin ja tietoihin voisi suhtautua ilman essentialisoivaa tai hierarkisoivaa ajattelua. Väitämme nimenomaan, että toistuva asemoituminen suomalaisuuteen, jossa ”olla on jo pidemmällä” ja tämän vuoksi auttajan tai arvioijan positiolla, tekee puheesta rodullista-

vaa. Yhteiskunnallisten ongelmien havaitseminen muissa kuin omassa yhteiskunnassa sinänsä ei siis itsessään ja väistämättä ole ongelma. Oletettu afrikkalaisuus kuitenkin rakentuu aineistossamme toistuvasti jäljessä kulkemisen ajatukselle, mikä on vahva ja myös tavallinen rodullistava narratiivi (esim. Wilson 2012). Kehitysjattelu ja ”moderni” tieteellinen menetelmä ovat kehkeytyneet tiiviisti kytköksissä toisiinsa (esim. Suman 2009), minkä vuoksi tulkitsemme niiden myös tämän rokotetutkimuksen tapauksessa kulkevan niin mutkattomasti käsi kädessä.

On mahdotonta sanoa varmasti, olisiko samankaltaisia auttamisen (ja kauhistelun) tapoja ja ajatuksia syntynyt, jos suomalaiset olisivat olleet paikalla muusta syystä, vaikkapa ”vain” turisteina. Samoin on vaikeaa todentaa suoraa syy-seurausyhteyttä rokotetutkimuksen ja näiden näennäisesti sen ulkopuolisten tapahtumien, kuten avustamishankkeiden ja -aikeiden, välillä. Ajattelemme kuitenkin, että tämän tieteen tekemisen lomassa tapahtuvan toiminnan tarkastelu yhtäältä auttaa ymmärtämään ja asemoimaan rokotetutkimusta laajempaan historialliseen kontekstiin ja toisaalta tuo esiin sen, että tieteen ja ei-tieteen väliset rajat ovat huokoiset ja tarvitsevat enemmän huomiota.

Väitteemme ei ole, että nämä tutkimuksen liepeillä toteutuneet suhteet, ymmärrykset ja teot olisivat suoraan vaikuttaneet rokotetutkimuksen lääketieteellisiin tuloksiin – havaittuun rokotteen immunogeenisyyteen¹ ja turvallisuuteen. Sosiologinen tutkimustuloksemme on, että tämäkin rokoite kannattaa ymmärtää määrätymättömänä (*indeterminate*, ks. esim. Barad 2007; Irni 2013) objektina, joka kehkeytyy tietynlaiseksi paitsi laboratorioissa myös erilaisissa diskursseissa ja käytänteissä, jotka ovat rodullistavia ja sukupuolittavia. Näihin diskursseihin ja käytänteisiin ottavat osaa muun muassa tutkimusosallistajat, tutkimuksen tekijät sekä tutkimushankkeen tekstit ja kuvat internet-sivustoilla. Kuten Haraway (1997) toteaa, tiede ei synny vain ”vaatimattoman todistajan” silmien alla vaan sotkuisissa verkostoissa, joihin osallistuvat myös kolonialistiset ja kansalliset tarinat, ruumiilliset toimijat ja materiaalista eriarvoisuutta tuottavat ra-

kenteet. Ajatus tällaisesta määrätymättömyydestä sisältää myös mahdollisuuden tehdä rokoite toisin – rodullistavat pelastajuuden ideat ja käytännöt eivät ole vääjäämätön osa rokotteen kehittämisprosessia, vaikka nyt osallistuvatkin sen muovautumiseen.

TIETEEN TYÖNJAOT: RODULLISTAMINEN OSAAMISEN EROINA JA RODULLISTAVAT TYÖN SUHTEET

Lääketutkimusta ja lääketieteen kansainvälisiä yhteistyöhankkeita tutkivassa kirjallisuudessa on ehdotettu, että hankkeiden suunnittelussa huomioidaisiin aiempaa paremmin se, että mukana on aina myös paikallinen kumppani, jolla on erityistä asiantuntemusta ja jonka kapasiteettia tutkimusyhteistyö vahvistaa (Sariola & Simpson 2019). Kumppanuus saatetaan ulottaa myös paikalliseen yhteisöön siten, että yhteisö voi kokea osallisuutta hankkeen toteutuksessa (Reynolds & Sariola 2018). Globaalin tiedemaailman rasimin tutkijat kuitenkin toteavat, että puheista huolimatta tutkimusyhteistyö on useimmiten lähtökohtaisesti asemoitu siten, ettei paikallisten tutkijoiden saati yhteisöjen osaamista hyödynnetä, vaan paikalliset toimijat nähdään vastaanottavana osapuolena (Mavhunga 2015). Myös kapasiteetin vahvistaminen voi tuottaa hierarkkisia suhteita aidon yhteistyön sijaan.

Tutkimuksemme kohteena oleva rokotehanke ei liene lainkaan ainutlaatuinen sen osalta, ettei hankkeessa edes pyritty tekemään aktiivista yhteistyötä paikallisten alan tutkijoiden kanssa. Kysyessämme asiasta tutkimuksen johdolta vastaus oli selvä: maassa ei ole sellaista osaamista, jota tämän tutkimuksen toteuttamiseen olisi tarvittu. Tämän kokoinen rokotehanke vaatii todella tiivistä ja tiukkaa aikataulua ja sen vuoksi kaiken ”ylimääräisen” aikaa ja vaivaa vaativan karsimista. Myös se, etteivät tutkimusosallistajat olleet paikallisia, vaikutti siihen, ettei yhteistyö ollut välttämätöntä.

Paikallista henkilökuntaa kuitenkin tarvittiin – se vain ei ollut tieteellisillä titteleillä varustettua. Tutkimusta ei olisi voitu toteuttaa ilman maassa jo pitkään toiminutta kulttuurikeskusta. Keskuksen liepeille rakennettiin laboratoriorakennus, ja tut-

¹ Immunogeenisyys tarkoittaa jonkin aineen (antigeenin), esimerkiksi bakteerin tai rokotteen kykyä aiheuttaa elimistössä immuunivaste ja vasta-aineiden tuotanto (Mahanty et al 2015). Tämä ei tarkoita samaa kuin rokotteen suojateho.

kimusinfrastruktuurin logistiikassa avustamisen lisäksi kulttuurikeskus huolehti suomalaisista tutkimusosallistujista heidän matkansa ajan. Ilman matkaoppaita, linja-autokuskeja, turvallisuusvastaavia, kotiapulaisia ja näytteitä kuljettavia mopokuskeja tutkimusta olisi ollut mahdotonta toteuttaa. Heidän lisäksi hanke poiki työllisyyttä tai hetkellisesti kohonneita tuloja hotelleissa, ravintoloissa, kampaamoissa, ompelimoissa, tanssi- ja rumpuopinnoissa ja järjestettyjen retkien opastuksessa.

Työnjakoa voi pitää rodullistavana siksi, ettei beniniläisten mahdolliselle osaamiselle annettu tilaa tulla esiin, vaan työnjako noudatteli ryhmäjako paikallisten ja suomalaisten välillä. Laboratorion teknisiä tai tutkimuksellisia työpaikkoja ei avattu beniniläisten haettaviksi. Hankkeen aikana jonkinlaista yhteistyötä lähikaupungin yliopiston kanssa viriteltiin, mutta sen ei odotettu poikivan kumppanuutta tämän rokotehankkeen osalta. Lähtökohtainen oletus, että tutkimukselle olennainen osaaminen kannattaa tuoda Suomesta, on rodullistavaa erottelua.

Näiden tieteen työnjaon kysymysten lisäksi tämä rokotetutkimus asettuu osaksi jatkumoa, jossa erilaiset tavat tuottaa tietoa eivät sijoitu tieteellistä ajattelua kehittäväksi tai mielekkään käännöstyön välineiksi paikallisten olosuhteiden ja tieteellisten menetelmien välille. Tässä kontekstissa esimerkiksi *vodun* (Beninissä vallalla oleva länsiafrikkalainen uskonto ja maailmankatsomus, josta usein käytetään myös popularisoitua ja eksotisoivaa termiä voodoo) ja siihen kytkeytyvät paikalliset tavat hoitaa terveyttä kasvien avulla ilmenivät rinta rinnan rokotehankkeen kanssa, ja niistä suomalaisetkin olivat erittäin kiinnostuneita, mutta yhteyksiä paikallisen parantamisen ja oman tieteen välille ei kehitelty.

Paikallisten ihmisten puuttumista tutkimushenkilökunnasta emme kuulleet ihmeteltävän, mutta niin rokotetta kehittäväen yrityksen johto, tutkimushenkilöstö kuin osallistajat huomioivat usein rokotehankkeen positiiviset vaikutukset, eritoten lisääntyneiden tulojen ja työllisyyden muodossa. Todelliset vaikutukset olivat kuitenkin monimutkaisia. Esimerkiksi eräs rokotehankkeen työllistämistä työntekijöistä, Paulin, kertoi pettyneenä, ettei kulttuurikeskuksen vakihenkilöstölle hankkeen myötä mahdollistunut sairausvakuutus ollut hänelle tar-

jolla. Hän kuvasi työtään raskaaksi, koska hänen tuli olla lähes tauotta valmiudessa, ja koki palkkion tehtävään nähden riittämättömäksi. Terveystieteistä kärsinyt Paulin, jolla sairausvakuutusta ei siis ollut, totesi myös, että ”valkoiset” vain marssivat tutkimuskeskukseen lääkärin pakeille, mutta hänelle tämä ei ollut hänen kokemuksensa mukaan mahdollista.

Väitämme, että rokotetutkimushanke toteutti jo valmiiksi rodullistuneita työn suhteita (Melamed 2015; Ashiagbor 2021; Maury 2021) – rodun ja luokan kategoriat risteten – ja Paulinin kokemukset ovat yksi esimerkki näiden suhteiden eleytyä kokemuksesta. Normalisoitunut ajatus työpaikkojen luomisen positiivisista vaikutuksista sekä palvelusuhteista *vain* palkkatyön suhteina peittääkin herkästi alleen tällaiset rodullistamisen ulottuvuudet. Kuten myös Paulinin tapaus osoittaa, paikallisten ihmisten monenlainen työ oli välttämätöntä rokotetutkimuksen onnistumiseksi, mutta työsopimukset ja ehdot sekä niitä koskevat oletukset saattoivat olla hyvin vaihtelevia. Esimerkiksi tulosten julkistamisen yhteydessä suomalaisessa mediassa paikallisten osallisuus hankkeessa katosi näkyvistä, siitäkin huolimatta, että suomalaiset tutkijat ja rokotteiden kehittäjän edustajat kyllä Beninissä ollessaan osoittivat, että arvostivat tutkimuksen eteen tehtyä työtä valtavasti – se ei vain ollut tieteen ”sisäistä”. Feministisessä tieteen tutkimuksessa sisä- ja ulkopuolen erottelu on kuitenkin analysoitava tuottavana erontekona. Tämä rokotehanke ei kenties olisi mitenkään voinut toteutua ilman rodullistavia käytäntöjä, sillä hanke ei ole irrallinen maailman- ja tiedepolitiikan todellisuudesta, mutta se selvästi sekä käytti että tuotti olemassa olevaa, tai oletettua, erojen hierarkiaa.

LÄHEISYYS JA SUHTEET

Henkilökohtaisissa suhteissa toteutui mahdollisuus niin kunnioitaviin kohtaamisiin kuin yleistävään, rodullistavaan luokitteluun ja arvottamiseenkin. Seurustelusuhteet hankkeen suomalaisten nais-työntekijöiden ja paikallisten miesten välillä olivat varsin yleisiä, ja niistä puhuttiin paljon. Niitä ei piiloteltu eikä salailtu, joten tulkintojen yhteinen pohdittaminen oli jaettava ajankulua. Jotkut toki kertoivat suhteistaan pidättyvämmän ja jopa nolostellen, ai-

nakin meille. Osa suhteista kesti vain lyhyen aikaa, ja osa johti avioliittoihin. Näissä suhteissa ikä(ero), rotu, sukupuoli ja seksuaalisuus asettuivat usein epänormatiiviseen muodostelmaan, minkä vuoksi niiden tarkastelu on feministiselle tutkimukselle mielekäästä. Esimerkiksi Frank Ruthenberg (1993) ja Ann Stoler ovat (2002) osoittaneet, kuinka intiimit suhteet, sukupuolten järjestykset, rotu ja koloniaalinen biopoliittinen valta toimivat toistensa kautta. Mielestämme on myös tärkeää pohtia, millä tavoin (romanttistenkin) ihmissuhteiden merkitystä tieteessä tulisi ymmärtää.

Tavoissa, joilla naiset puhuivat suhteistaan ja kumppaneistaan oli sekä suurta kunnioitusta että rodullistavia piirteitä. Tämä ambivalenssi kertonee enemmän suomalaisesta keskustelukulttuurista ja sen sopivaisuussäännöistä kuin näistä naisista henkilöinä tai heidän suhteidensa laadusta. Yksi naisista puhui varsin avoimesti omasta suhteestaan ja kannusti muitakin olemaan avoimia uusille tuttavuuksille. Tulkitsimme, Ahmedia (2001) mukaillen, että kehotus tutustua ja luoda suhteita ja oman suhteen kuvaaminen ainutlaatuisiksi sisältää antirasistisen pohjavireen, jossa rodullistettua eroa ei uusinteta vaan uuteen suhtaudutaan kunnioittavalla ja yksilön erityisyyden mutta myös historiallisen kontekstin huomioivalla avoimella kiinnostuksella. Toisaalta monet tarinoista saattoi mieltää eksotisoidun seikkailun kerronnaksi. Joskus kerronnassa korostui ajatus afrikkalaisesta haluttavasta miehestä, mikä perustuu hyvin perinteisille stereotyypioille, vaikka onkin ihaileva. Toinen suomalainen tutkimuksessa työskennellyt nainen taas kertoi suhteestaan paikalliseen nuorempaan mieheen suorastaan häpeillen. Hänen kuvailussaan korostui, kuinka hän ei olisi ikinä uskonut sellaiseen suhteeseen ryhtyvänsä ja kuinka hän oli itsekin aiemmin suorastaan paheksunut moista. ”Mieshän on minun poikani ikäinen”, nainen totesi hieman kauhistellen haastattelutilanteessa. Toisaalta hänen puheessaan ilmeni myös ilo suhteesta ja kunnioitus miestä kohtaan.

Näiden naisten tavat kertoa suhteistaan olivat hyvin erilaisia ja myös vaihtelevia, mutta näissä molemmissa, kuten useissa muissakin haastatteluisissa, keskusteluissa ja lehtijutuissakin ilmenneissä huomioissa, tuotetaan oman erityisyyden lisäksi laajemmin sitä, millaista naiseutta on sopivaa ja

mahdollista tehdä suomalaiselle yleisölle. Emme analysoi henkilökohtaisia tunteita ja kokemuksia, vaan olemme kiinnostuneita puhutavoista ja toiminnasta sosiaalisissa tilanteissa. Tällaisissa lausumissa hahmotellaan tapoja asettaa omia kokemuksia suhteeseen sellaisten sekä rasististen että naisvihamielisten diskurssien kanssa, joissa (ei-valkoiseksi rodullistettua) kumppaniaan vanhemmille naisille naureskellaan tai heitä ja heidän seksuaalisuuttaan paheksutaan.

Meille tutkijoina muodostuu jälleen eettinen haaste siinä, kuinka tarkastella suhteita ja muodostelmia kriittisesti ja kiinnittää huomio valta-asetelmiin, kun kyseiset henkilöt ja heidän suhteensa saattavat hyvinkin olla keskustelun aiheena myös internetin rasistisilla keskustelukanavilla. Kuinka olla antamatta välineitä rasistiseen ja naisvihamieliseen keskusteluun, jossa kauhistellaan sitä, miten ”afrikkalaisiin miehiin hurautaneet keski-ikäiset naiset tuovat ulkomaalaisia tännekin”?

Epäolennaista ei liene sekään, että ihailuun voidaan sisällyttää perinteistä sukupuoliasetelmaa rikkova dynamiikka, kun kyseessä on nuorempi mies ja koulutettu, tieteen parissa työtä tekevä nainen. Eritoten yhdessä suhteessa mies pistäytyi usein tutkimuskeskuksella ja teki palveluksia, esimerkiksi toi lähes päivittäin lounasta kumppanilleen – eli myös auttoi itse tieteen tekemisessä sitä mahdollistavalla toiminnalla.

Historiassa naiset ovat mahdollistaneet miesten tieteilyn juuri näin, toimimalla tärkeinä taustahahmoina ja huolehtimalla uusintavasta työstä (esim. Woolf 1980). Kuvailuissamme romansseissa ja suhteissa asetelma kääntyy päinvastaiseksi. Tässäkin tapauksessa ehdotamme kuitenkin, että tasa-arvon diskurssin kautta kerrotaan jotain juuri suomalaisesta sukupuolijärjestelmästä. Suhde ei näyttäydy tasa-arvoisena, mutta sen avulla voidaan kertoa mallimaan tarinaa: olemme jo niin pitkällä, että tiedehankkeen työntekijä voi ottaa nuoren miehen ja leppoisasti kuitailla mahdolliselle paheksunnalle. Rodullistetun eriarvoisuuden myötä useimmat suhteita kokeneet naiset näyttivät kuitenkin painiskelevan oletetun epäsoveliaisuuden sekä oletetun ylittämättömän epätasa-arvon kanssa. Eksotisoivan esineellistämisen lisäksi myös oletus, ettei tasa-arvoinen luottamussuhde ole mah-

dollinen taloudellisen tasa-arvon puuttuessa, on hankala. Tällainen ajatus pysäyttää yksilöt vain tietyn kategorian tai määreen kautta määrittäviksi, vaikka monenlaiset suhteet ja vallan ulottuvuudet ovat jatkuvassa liikkeessä ja risteilevät keskenään (esim. Hill Collins 2019).

Vaikka nämä romanttiset suhteet eivät suoraan vaikuttaisi siihen, millaista tietoa tuotetaan ja millaisia tuloksia saadaan, tiede arjen toimintana rakentaa ja muokkaa ympäröiviä suhteita. Hankkeen liepeillä olevat suhteet saattoivat myös olennaisesti vahvistaa itse hanketta ja niinpä myös sen luotettavuutta: läheisissä suhteissa olevat henkilöt tarjoivat apua ja osaamista kaikkeen siihen sälään, josta tutkimushanke koostuu, ja jota ilman virheitä tapahtuu. He toimivat kuskeina ja tulkkeina, ja etsivät pikaisia ratkaisuja hädän hetkellä. Vaikka heitä ei lasketakaan hankkeen tieteellisiin osaajiin, he toteuttavat sitä, mihin Meskus (2018) viittaa sanalla *craft* – tiedettä käsityönä.

RODULLISTAMINEN TIETEEN TEKEMISEEN LOMITTUNEINA JA TUOTTAVINA KÄYTÄNTÖINÄ

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet rodun ja sukupuolen prosesseja rokotetutkimushankkeen kontekstissa. Tutkimustehtävämme oli analysoida, millaisia rodullistavia ja sukupuolittavia käytänteitä ja suhteita lääketieteellisen tutkimuksen yhteydessä kehkeytyy myös silloin, kun tutkimusaiheeseen itessään ei näytä liittyvän tällaisia ulottuvuuksia. Feministisen ja sosiologisen tieteentutkimuksen piirissä tarkastelu edelleen usein rajautuu selkeästi tieteellisiin käytäntöihin ja niitä toteuttaviin suhteisiin. Analyysissämme olemmekin suunnanneet katsemme rokotehanketta ympäröiviin suhteisiin ja käytäntöihin, siis siihen, mikä näennäisesti tapahtuu tieteen reunamilla. Väitämme, että tässä tapauksessa rokotehanke ja rodullistavat suhteet yhteismuotoutuivat esimerkiksi rodullistavissa auttamisen ja pelastamisen kuvastoissa ja laajemmin työn suhteissa. Rokotehanke myös synnytti romanttisia suhteita, joissa sukupuolta ja rotua täytyi jatkuvasti neuvotella. Usein neuvottelu rodusta käytiin sukupuolen kautta niin sukupuolten väliseen tasa-arvoon keskittyvissä ”edellä kulkemisen” diskurs-

seissa kuin romanttisissa suhteissa. Kuten intersektionaalinen teoria on todennut, sukupuoli ja rotu konstituoivat toisiaan ja muotoutuvat väistämättä toistensa kautta (Hill Collins 2019). Tämä on ollut myös artikkelimme näkökulma, mutta analyysin myötä korostui se, että aineistossamme sukupuoli toimii ikään kuin välineenä rodusta puhumiselle ja sen tekemiselle, siis rodullistamiselle. Suomalainen ja pohjoismainen valkoisuus kietoutuu tasa-arvopuheeseen (ks. myös Jauhola & Lyytikäinen 2020; Kaskinen & Ranta 2023), jolloin myös intiimit suhteet tuottavat rodullistavaa puhetta, jossa myös sovelias suomalaista naiseutta määritellään.

Suomessa rasismi on sanana niin voimakas ja leimaava, että käytös, joka ei ole suoran hyökkäävää tai tahallisesti loukkaavaa, halutaan herkästi pelastaa pois kohtuuttoman syytöksen piiristä. Tahallisesti loukkaavaa rasismia kohtasimme aineistossamme todella vähän, mikä ei sikäli yllätä, että hankkeeseen valikoitui ihmisiä, jotka nimenomaan halusivat lähteä Afrikkaan. Haluamme kuitenkin tuoda esiin sen, että tässäkin kontekstissa tapahtui sukupuolittamista ja rodullistamista, vaikka niiden ilmenemistapoja ei useinkaan suomalaisessa keskustelukulttuurissa pidetä paheksuttavana käytöksenä. Nämä rodullistavat käytännöt osallistuvat hierarkisoivan valtarakenteen ylläpitoon (Hoegaerts ym. 2022; Keskinen, Mkwesha & Seikkula 2022). Arkisten käytäntöjen lisäksi rasismi piilee jo tieteen rakenteissa, ja sen toisintaminen on todennäköistä, erityisesti kun hanketta toteutetaan eurooppalaisin voimin globaalissa etelässä, tyypillisesti hieinan kiireessä.

Tieteellinen hanke, jossa ihmiset elävät tutkimusasemalla pidempiä aikoja ja ovat läheisessä kosketuksessa paikalliseen yhteisöön, usein vailla yhteistä kieltä, antaa mahdollisuuden tarkastella tieteellisessä tutkimuksessa syntyvää sukupuolittamista ja rodullistamista silloinkin, kun kumpikaan näistä ei ole hankkeen tieteellinen fokus. Aineistomme koostui monenlaisilla eri menetelmillä kerätyistä osista, mutta sukupuolen ja rodun tutkimisessa osallistuva havainnointi keräsi aineistoon hetkiä ja häivähdyksiä arjen kohtaamisissa, joita ei haastattelussa välttämättä tuotu esiin. Koska tutkimus tapahtui Beninissä, kaukana Suomen kontekstista, puhetta suomalaisuudesta oli yllättävänkin

paljon ja vertailua paikallisen ja kotimaisen kansa harjoitettiin jatkuvasti. Väitämmekin, että etnografian laaja kansallisuus- ja eropuhe ovat merkityksellisiä juuri siksi, että ne ovat tieteen tekemisen lomassa elettyä elämää ja siten niitä ei voi pitää tieteestä täysin irrallisina. Suoraviivaisten syy-seuraussuhteiden todentaminen näiden suhteiden ja prosessien välillä on mahdotonta, mutta ehdotamme, että tämä lomaan ja reunoille jäävä ansaitsee enemmän huomiota myös feministisiltä tieteentutkijoilta ja auttaa ymmärtämään tiedontuottamisen monimutkaisia vyyhtejä. Kun pohdimme tutkimusetiikkaa silloin kun tutkittavat eivät varmastikaan koe osallistuvansa rasistisia rakenteita tuottaviin tai ylläpitäviin käytäntöihin, mutta kansainvälinen aiempi tutkimuskirjallisuus (esim. Ahmed 2001) antaisi mahdollisuuden tulkita käytännöt rodullistaviksi, on tärkeää tarkastaa tutkimusetiikan käsite: huolellinen pohdinta analyttisen otteen, aineiston ja aiemman tutkimuskirjallisuuden välillä on myös eettinen kysymys. Aiemmassa rasismin tutkimuksessa todetaan, että yleisesti hyväksytyt valtaa pitävien valkoisuutta näkymättömäksi tekevät tavat ajatella ja tehdä me-he-jakoa tuottavat rasismia silloinkin, kun puhuja itse ei koe harjoittavansa sortoa. Tällöin myös etiikan näkökulmasta tulee Suomesakin pohtia tällaisia tulkintoja. Feministisessä tut-

kimusperinteessä tutkittavien itseymmärrystä tulee kunnioittaa, mutta ehdotamme, että etiikkaa voi hahmottaa myös niin, että se on luottamusta ihmisten haluan reflektoida totuttuja tapoja.

Katriina Huttunen on valtiotieteiden maisteri ja sosiologian väitöskirjatutkija. Hän työskentelee Will to Relevance -tutkimushankkeessa Svenska social- och kommunalhögskolanissa ja viimeistelee rokotetutkimushanketta käsittelevää väitöskirjaansa. Häntä kiinnostavat terveys ja ruumiillisuus, niihin liittyvät teknologiat ja tietämisen muodot ja laajasti globaalien eriarvoisuuden kysymykset.

Elina Oinas on sosiologian professori Helsingin yliopiston Svenska social- och kommunalhögskolanissa ja naistutkimuksen dosentti Åbo Akademissa. Häntä kiinnostavat terveys, ruumiillisuus, sukupuoli ja asiantuntijatieto, erityisesti suomalais-afrikkalaisissa yhteistyökuvioissa.

Tätä hanketta ovat rahoittaneet Suomen kulttuurirahasto ja Suomen akatemia (1320863 ja 1334218). Haluamme erityisesti kiittää PI Salla Sariolaa, jota ei kuitenkaan voi moittaa tämän käsikirjoituksen puutteista tai merkillisyyksistä, vaan kirjoittajat vastavat tämän käsikirjoituksen muotoiluista yksin.

KIRJALLISUUS

- Abadie, Robert (2010) *The Professional Guinea Pig: Big Pharma and the Risky World of Human Subjects*. Durham: Duke University Press.
- Ahmed, Sara (2007) A Phenomenology of Whiteness. *Feminist Theory* 8:2, 149–168.
- (2001) *Strange Encounters*. London: Routledge.
- Akpo, Michele (2008) *Combating Gender-Based Violence in Benin*. Teoksessa M. Tembon, Mercy & Fort, Lucia (toim.) *Girls' Education in the Twenty-first Century. Gender Equality, Empowerment, and Economic Growth*. Washington, DC: World Bank, 143–152.
- Ashiagbor, Diamond (2021) Race and Colonialism in the Construction of Labour Markets and Precarity. *Industrial Law Journal* 50:4, 506–531.
- Barad, Karen (2007) *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham, NC: Duke University Press.
- Crane, Johanna Tayloe (2013) *Scrambling for Africa: AIDS, Expertise, and the Rise of American Global Health Science*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Epstein, Steven (2007) *Inclusion: The Politics of Difference in Medical Research*. Illinois: University of Chicago Press.
- Fanon, Frantz (1952) *Peau Noir, Masques Blancs*. Pariisi: Média Diffusion.
- Frankenberg, Ruth (1993) *White Women, Race Matters: The Social Construction of Whiteness*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Graboyes, Melissa (2015) *The Experiment Must Continue: Medical Research and Ethics in East Africa, 1940–*

2014. Columbus: Ohio University Press.
- Haraway, Donna (1997) *Modest_Witness[at]Second_Millennium: FemaleMan[copyright]_Meets_OncoMouse. Feminism and Technoscience*. New York: Routledge.
- (1991) *Simians, Cyborgs and Women*. London: Routledge.
- (1988) Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies* 14:3, 575–599. <https://doi.org/10.2307/3178066> (haettu 23.4.2023).
- Harding, Sandra (1993) *The 'Racial' Economy of Science: Toward a Democratic Future*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Helosvuori, Elina (2021) *Procreative Entanglements. Embryos, Clinical Practices and Experiences of Childlessness in the Age of Assisted Reproduction*. Väitöskirjatutkimus. Publications of the Faculty of Social Sciences 193. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hoegaerts, Josephine, Peterson, Elizabeth, Liimatainen, Tuire & Hekanaho, Laura (2022) Finnishness, Whiteness and Coloniality: An Introduction. Teoksessa Hoegaerts, Josephine, Peterson, Elizabeth, Liimatainen, Tuire & Hekanaho, Laura (toim.) *Finnishness, Whiteness and Coloniality*. Helsinki: Helsinki University Press, 1–16.
- Homanen, Riikka (2018) Reproducing Whiteness and Enacting Kin in the Nordic Context of Transnational Egg Donation: Matching Donors with Cross-Border Traveller Recipients in Finland. *Social Science & Medicine*, vol. 203, 28–34.
- Huttunen, Katriina (2023) Relationality, Individuality and Entanglements of Helping in the Context of a Touristic Vaccine Trial: Nordic Research Subjects in West Africa. *Science & Technology Studies* 36:1, 59–74. doi: 10.23987/sts.113032 (haettu 23.4.2023).
- ILO (2016) Women at Work. *Trends 2016*. https://www.ilo.org/gender/Informationresources/Publications/WCMS_457317/lang-en/index.htm#banner (haettu 23.4.2023).
- Irni, Kuura (2013) Sex, Power and Ontology: Exploring the Performativity of Hormones. *NORA – Nordic Journal of Women's Studies* 21:1, 41–56.
- Irni, Sari, Meskus, Mianna & Oikonen, Venla (toim.) (2014). *Muokattu elämä: teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Jackson, Zakiyaah Iman (2021) *Becoming Human: Matter and Meaning in an Antiracist World*. New York: New York University Press.
- Jauhola, Marjaana & Lyytikäinen, Minna (2020) Kutistettu feminismi? Suomen ulkosuhteiden tasa-arvopolitiikka kylmän sodan YK-feminismistä 2010-luvun tolkkutasa-arvoon. Teoksessa Kantola, Johanna, Koskinen Sandberg, Paula & Ylöstalo, Hanna (toim.) *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia: talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*. Helsinki: Gaudeamus, 150–168.
- Jungar, Katariina (2011) *Long Live!: South African HIV-activism, Knowledge and Power*. Väitöskirjatutkimus. Turku: Åbo Akademi.
- Jungar, Katarina & Oinas, Elina (2004) HIV prevention? Medical Discourses and Invisible Women. Teoksessa Arnfred, Signe (toim.) *Rethinking Sexualities in Africa*. Uppsala: Nordic Africa Institute, 97–111.
- Kapoor, Ilan (2012) *Celebrity Humanitarianism: The Ideology of Global Charity*. London: Routledge.
- Kaskinen, Martta & Ranta, Eija (2023) Just Fundraising? Campaigning Gendered Inequalities in Changing CSO Fundraising Markets in Finland. *Third World Quarterly*. DOI:10.1080/01436597.2023.2193320 (haettu 23.4.2023).
- Kea, Pamela Jennifer (2020) *The Transnational Lives and Third Space Subjectivities of British Nigerian Girls*. *Global Networks* 20:1, 170–189.
- Keskinen, Suvi, Tuori, Salla, Irni, Sari & Mulinari, Diana (2009) *Complying with Colonialism: Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Farnham: Ashgate.
- Keskinen, Suvi, Mkwesha, Faith & Seikkula, Minna (2021) Teoreettisen keskustelun avaimet: Rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen. Teoksessa Keskinen, Suvi, Seikkula, Minna & Mkwesha, Faith (toim.) *Rasismi, valta ja vastarinta: Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 45–68.
- Kingori, Patricia (2015) The 'Empty Choice': A Sociological Examination of Choosing Medical Research Participation in Resource-limited Sub-Saharan Africa. *Current Sociology* 63:5, 763–778.
- Mahanty, Siddharta, Prigent, Antoine & Garraud, Olivier (2015) Immunogenicity of Infectious Pathogens and Vaccine Antigens. *BMC Immunol* 16:31. <https://doi.org/10.1186/s12865-015-0095-y>
- Maury, Olivia (2021) *Punctuated Lives: Student-Migrant Workers' Encounters with the Temporal Border Regime*. Väitöskirjatutkimus. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 190. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7014-9> (haettu 24.4.2023).
- Mavhunga, Chakanetsa Clapperton (2015) Introduction: What Do Science, Technology, and Innovation Mean from Africa? Teoksessa Mavhunga, Chakanetsa Clapperton (toim.) *What Do Science, Technology, and Innovation Mean from Africa?* Boston: MIT Press, 1–27.
- McKittrick, Katherine (2021) *Dear Science and Other Stories*. Durham: Duke University Press.
- Melamed, Jodi (2015) Racial Capitalism. *Critical Ethnic Studies* 1:1, 76–85. <https://doi.org/10.5749/jcritethn-stud.1.1.0076> (haettu 23.4.2023).
- Meskus, Mianna (2018) *Craft in Biomedical Research: The iPSC Cell Technology and the Future of Stem Cell Science*. New York: Palgrave Macmillan.
- (2014) Hedelmöityshoidot ruumiillisena kokemuksesta. Teoksessa Irni, Sari, Meskus, Mianna & Oikkonen, Venla (toim.) *Muokattu elämä: teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Tampere: Vastapaino, 51–85.
- Mol, Annemarie (2002) *The Body Multiple. Ontology in Medical Practice*. Durham: Duke University Press.
- Mostafanezhad, Mary (2013) 'Getting in Touch with your Inner Angelina': Celebrity Humanitarianism and the Cultural Politics of Gendered Generosity in Volunteer Tourism. *Third World Quarterly* 34:3, 485–99.
- Mupotsa, Danai (2016) Sophie's Special Secret: Public Feeling, Consumption and Celebrity Activism in Post-Apartheid South Africa. Teoksessa Richey, Lisa (toim.) *Celebrity Humanitarianism and North–South Relations*. London: Routledge, 88–105.
- Oakley, Ann (1981) Interviewing Women. Teoksessa Roberts, Helen (toim.) *Doing Feminist Research*. London: Routledge, 30–61.
- Oikkonen, Venla (2021) Post-Pandemic Futures and the Affective Appeal of Immunity. *Lambda Nordica* 26:2–3, 21–46.
- (2013) *Gender, Sexuality and Reproduction in Evolutionary Narratives*. New York, N. Y.: Routledge.
- Oinas, Elina (2022) Terveiden globaali epätasa-arvo. Teoksessa *Terveempi maailma*. Helsinki: Gaudeamus, 131–152.
- (2019) 'HIV Politics and Structural Violence: Access to Treatment and Knowledge'. Teoksessa Vaittinen, Tiina & Confortini, Catia (toim.) *Gender, Global Health and Violence: Feminist Perspectives on Peace and Disease*. London: Rowman and Littlefield, 89–113.
- Okafor, Chiamaka J. & Chimereze, Caleb (2020) Brain Drain among Nigerian Nurses: Implications to the Migrating Nurse and the Home Country. *International Journal of Research and Scientific Innovation* 7:1, 15–21.
- Peltola, Marja & Phoenix, Ann (2022) *Nuancing Young Masculinities: Helsinki Boys' Intersectional Relationships in New Times*. Helsinki: Helsinki University Press. DOI: <https://doi.org/10.33134/HUP-16> (haettu 23.4.2023).
- Pollock, Anne (2012) *Medicating Race: Heart Disease and Durable Preoccupations with Difference*. New York: Duke University Press.
- Professoriliitto (2022) *Palkkaselvitykset 2020*. Tampere: Focus Master Oy. https://www.professoriliitto.fi/@Bin/186b98fe6ae70c388f92a316b552a3b4/1662983890/application/pdf/1367061/Professoriliitto_palkkaselvitykset_2020.pdf (haettu 13.10.2022).
- Raj, Kapil (2007) *Relocating Modern Science: Circulation and the Construction of Knowledge in South Asia and Europe, 1650–1900*. London: Palgrave MacMillan.
- Rajan, Kaushik Sunder (2006) *Biocapital: The Constitution of Postgenomic Life*. Durham: Duke University Press.
- Rastas, Anna & Poelman, Sanna (2021) Suomalaisen sosiologian värisokea piste. *Sociologia* 58:1, 3–20.
- Reverby, Susan (2009) *Examining Tuskegee. The Infamous Syphilis Study and Its Legacy*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Reynolds, Lindsey & Sariola, Salla (2018) The Ethics and Politics of Community Engagement in Global Health Research. *Critical Public Health* 28:3, 257–268.
- Roberts, Dorothy (2011) *Fatal Invention: How Science, Politics, and Big Business Re-create Race in the Twenty-First Century*. New York: The New Press/ORIM.
- Sariola, Salla & Simpson, Bob (2019) *Research as Development: International Collaboration, Clinical Trials and Bioethics in Sri Lanka*. Ithaca: Cornell University Press.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1984) Can the Subaltern Speak? Teoksessa Nelson, Cary & Crossberg, Lawrence (toim.) *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana: University of Illinois Press, 271–313.
- Steiler, Ilona (2020) *A Concept at Work: 'Informal Economy' and Contestations of Labour, Law and the State in Tanzania*. Väitöskirjatutkimus. Helsinki: University of Helsinki.

- Stoler, Ann Laura (2002) *Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule*. Berkeley: University of California Press.
- (1997) Racial Histories and Their Regimes of Truth. *Political Power and Social Theory* 11:1, 183–206.
- Subramanian, Banu (2009) Moored Metamorphoses: A Retrospective Essay on Feminist Science Studies. *Signs* 34:4, 951–980.
- Suman, Seth (2009) Putting Knowledge in Its Place: Science, Colonialism, and the Postcolonial. *Postcolonial Studies* 12:4, 373–388.
- Tuori, Salla (2009) *The Politics of Multicultural Encounters: Feminist Postcolonial Perspectives*. Väitöskirjatutkimus. Turku: Åbo Akademi University Press.
- Valtioneuvosto (2019) *Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019*. Osallista-va ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-808-3> (haettu 23.4.2023).
- Vuolajärvi, Niina (2014) Rotu etnisten suhteiden tutkimuksessa. Teoksessa Irni, Sari, Meskus, Mianna & Oikkonen, Venla (toim.) *Muokattu elämä: teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Tampere: Vastapaino, 264–301.
- Wennerås, Christine & Erling, Valdemar (2004) Prevalence of Enterotoxigenic Escherichia Coli-Associated Diarrhoea and Carrier State in the Developing World. *Journal of Health, Population, and Nutrition* 22:4, 370–382.
- WHO (2022) *Immunization, Vaccines and Biologicals*. [https://www.who.int/teams/immunization-vaccines-and-biologicals/diseases/enterotoxigenic-escherichia-coli-\(etec\)](https://www.who.int/teams/immunization-vaccines-and-biologicals/diseases/enterotoxigenic-escherichia-coli-(etec)) (haettu 13.10.2022).
- Wilson, Kalpana (2012) *Race, Racism and Development: Interrogating History, Discourse and Practice*. London: Bloomsbury Publishing.
- Woolf, Virginia (1980/1929) *Oma huone*. Helsinki: Tammi. Suomentanut Kirsti Simonsuuri.
- Wynter, Sylvia & McKittrick, Katherine (2015) Unparalleled Catastrophe for Our Species? Or, to Give Humanness a Different Future: Conversations. Teoksessa Wynter, Sylvia & McKittrick, Katherine (toim.) *On Being Human as Praxis*. Durham: Duke University Press, 9–89.
- Xin, Liu (2015) *Trilling Race: The Political Economy of Racialised Visual-Aural Encounters*. Väitöskirjatutkimus. Turku: Åbo Akademi University Press.

INTERPRETING GENDERING AND RACIALIZING PRACTICES AROUND A VACCINE RESEARCH PROJECT

The article explores the meanings of race and gender in science, in the context of a diarrhea vaccine trial. Although the vaccine project did not focus on issues of race or gender, it ended up producing gender and race formations in everyday practices. The trial involved Finnish participants and research staff, but an important implementation phase took place in Benin, West Africa. We propose that in this trial, the production of gender and racialized Finnishness are closely intertwined, and cannot be understood separately from global and localized relationships in science and society. These relationships shed light on the current practices and connections between science and Finnishness.

KEYWORDS: BENIN, FINNISHNESS, GENDER, RACIALIZATION, VACCINE TRIAL

Ikääntyvät kyborgit

HOIVATEKNOLOGIAT JA KITKAINEN RUUMIILLISUUS

Joni Jaakola

Iäkkäiden hoivan tueksi on kehitetty erilaisia teknologioita, kuten virikkeitä tarjoavia robotteja. Suomalainen hoivapolitiikka on ottanut keskeiseksi tavoitteekseen tukea hoivateknologioiden käyttöönottoa. Vaikka ruumiillisuus on ollut keskeinen tutkimusaihe feministisessä tieteen- ja teknologiantutkimuksessa ja sukupuolentutkimuksessa, ikääntyvät ja teknologialla avustetut ruumiit ovat saaneet toistaiseksi vähän huomiota. Tarkastelen artikkelissa sitä, millaisia ruumiillisuuksia iäkkäille tarjotut hoivateknologiat tuottavat. Analysoin etnografista havainnointiaineistoa trans- ja posthumanistisen kyborgiteorian avulla. Analyysini osoittaa, että hoivateknologioiden tuottama ruumiillisuus on kitkaista. Suomen hoivapolitiikka korostaa hoivateknologioiden mahdollistamaa yksilön terveyden ja hyvinvoinnin, yritysten kilpailukyvyn ja julkisen talouden kohentamista. Näiden odotusten toimeenpano hoivan arkeen sijoittuvissa teknologiakokeiluissa sen sijaan tuottaa kitkaa, jonka kautta päästään käsiksi sukupuoleen, osallisuuteen ja haavoittuvuuteen liittyviin hoivapoliittisiin kysymyksiin.

AVAINSANAT: HOIVA, KYBORGI, POSTHUMANISMI, RUUMIILLISUUS, TRANSHUMANISMI

Viime vuosikymmeninä poliitikot, viranomaiset, teknologiayritykset ja palveluntuottajat ovat pyrkineet vastaamaan iäkkäiden hoivan resurssipulaan uusilla hoivateknologioilla, kuten tekoälyllä ja robotiikalla (Oinas ym. 2021; Van Aerscht ym. 2017; STM 2018). Hoivateknologian määritelmä on laaja ja monitulkintainen (Frennert & Östlund 2018, 23). Se pitää sisällään työntekijän, iäkkään tai molempien käyttöön suunnatut mobiili-, toimisto- ja viihdeteknologiat (Oinas ym. 2021). Hoivateknologiat kattavat niin turvallisuuteen, liikkumiseen, etähoitoon, automatiikkaan, viihteeseen kuin työn organisointiin liittyviä teknologioita, jotka voivat vaihdella lääkeannostelusta karaokeen.

Yksittäisiin teknologioihin keskittymisen sijaan hoivateknologiaa on syytä lähestyä yhteiskunnallisena ilmiönä. Hoivateknologiaa koskevassa yhteiskunnallisessa keskustelussa mitä erilaisimmat

laitteet, sovellukset, apuvälineet ja käytännöt määritellään ”ratkaisuksi” väestön ikääntymisen aiheuttamiin ”ongelmiin”. Edelleen hoivateknologia kyllästetään hyvinvointiin liittyvillä sanastoilla, toiveilla, haluilla, lupauksilla, kuvitelmillä ja tulevaisuusnäkökymillä. Susanne Frennertin ja Britt Östlundin (2018) kirjallisuuskatsauksen mukaan teknologiaa tuodaan hoivapalveluihin, koska sen ajatellaan tekevän palveluista sujuvia, tehokkaita, turvallisia ja asiakaslähteisiä. Kirjoittajat huomioivat, että näiden lupauksen rinnalla pelätään hoivan muuttumista sirpaleiseksi, aikaa vieväksi, teknologiakeskeiseksi ja riskialttiiksi. Hoivan ja teknologian kohtaaminen on siis ristiriitainen ilmiö. Artikkelissani tarkastelen tätä ristiriitaisuutta kysymällä, millaisia ruumiillisuuksia iäkkäille tarjotut hoivateknologiat tuottavat. Pohdin myös, millaisia hoivapoliittisia kysymyksiä ruumiillisuuk-sien tarkastelu herättää.

Ruumiillisuus on feministisen tieteen- ja teknologiantutkimuksen keskeinen osa-alue (Irni ym. 2014). Esimerkiksi hedelmöitys- (Meskus 2014) ja hormonihoidoissa (Irni 2014) muodostuvat ruumiit kuvastavat hyvin sitä, miten lääketieteelliset käytännöt ja teknologiat, ihmisten arki sekä taloudelliset ja poliittiset kysymykset yhteismuotoutuvat. Vaikka ruumiillisuus on ollut keskeinen tutkimusaihe myös suomalaisessa sukupuolentutkimuksessa, ikääntyvät ruumiit ovat saaneet vähän huomiota. Esimerkiksi Karoliina Ojanen (2016) on tarkastellut vanhenevien miesten seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä ja Silva Tedre (1996) puolestaan ikääntyvää ruumista välttämättömyksien, kyvyttömyyksien ja tarpeiden paikkana. Toistaiseksi ei ole kuitenkaan tutkittu teknologialla tuettuja ikääntyviä ruumiita eikä niiden yhteyksiä hoivapoliittisiin kysymyksiin.

Artikkelissa paikkaan tätä aukkoa tarkastelemaan ruumiillisuuksien rakentumista ikääntyneiden hoivatyöhön suunnattujen hoivateknologioiden kontekstissa. Jäsenmän hoivateknologioihin liittyvän ruumiillisuuden odotuksia ja vaikutuksia kyborgin käsitteen avulla. Hyödynnän etenkin Donna Harawayn (2003a; 2003b) teoretisointia, joka korostaa kyborgiutta elettynä ja samanaikaisesti myyttisenä ruumiillisuutena. Kyborgiruumiillisuutta on tutkittu ruumiin sisäisten tai ulkoisten implanttien sekä viestintäteknologioiden yhteydessä (ks. esim. Currier 2003; Oudshoorn 2020; Wajcman 2007). Harawayn kyborgiteoria mahdollistaa kuitenkin lähestymistavan, jossa ruumiin ja teknologian rajat ovat lähtökohtaisesti epäselvät ja neuvoteltavissa. Käsittelemäni ruumiillisuus ei rajaudu ikääntyneen kehoon vaan pyrkimyksiin, joissa sen rajoja ja kykyjä muotoillaan uusiksi.

Olen kerännyt analysoimani aineiston monipaikkaisen etnografian avulla kahdella kentällä: kansallisen tekoälyohjelma Hyteairon tapahtumissa ja teknologian käyttöönottoon panostaneessa palvelukodissa. Palvelukotiaineiston osalta keskityn kahteen sosiaaliseen robottiin, Saaraan ja Paroon. Ne ovat viriketeknologioita, jotka on suunniteltu viihdyttämään ja aktivoimaan iäkkäitä sekä pitämään heille seuraa. Paron ja Saaran kaltaiset sosiaaliset robotit tuottavat virikkeiden lisäksi ruumiillisuuksia (Kerruish 2016, 12). Ruumiillisuudet kuvaavat toimintakyvyn kohentamisen tai sen reunaehto-

paljastamisen käytäntöjä, jotka liittyvät esimerkiksi sukupuolikäsityksiin ja terveystietojen keräämiseen. Väitän, että hoivateknologioiden tuottama ruumiillisuus on *kitkaista*. Fysiikan käsitteenä kitka viittaa kappaleiden välisestä kosketuksesta aiheutuvaan, liikettä ja liikkeelle lähtöä vastustavaan voimaan (Kielitoimiston sanakirja 2021). Suurista odotuksista huolimatta hoivateknologioiden ja iäkkäiden kohtaaminen ei useinkaan ole sujuvaa vaan pikemminkin hankaavaa ja vaikeaa.

Artikkelin ensimmäisessä osiossa tarkastelen Harawayn kyborgiteorian lähtökohtia. Toisessa osiossa esittelen monipaikkaisen etnografian ja aineiston tarkemmin. Analyysissä syvennyn kitkaisen ruumiillisuuden muodostumiseen. Lopuksi nostan esiin hoivapoliittisia kysymyksiä, joihin kitkaisen ruumiillisuuden kautta päästään käsiksi.

KAKSI KYBORGIA

Haraway kirjoitti *Manifestin kyborgeille* ([1985] 2003b) vastaukseksi 1980-luvun suurvaltapoliitikalle ja sen herättämälle feministiselle kritiikille. Teoksessa Haraway kritisoi feminismiä, joka näkee teknologian pelkästään vahingollisena, naisia uhriuttavana ja maskuliinisia yli-ihmiskäsityksiä levittävänä. Hän muotoilee kyborginsa väistääkseen tällaisen ”kritiikkiä kritiikin vuoksi” -asetelman (Haraway 2016, 211) ja tuodakseen sen tilalle ironian ja spekulatiivista värittämää ”radikaalin ambivalenssin” (Wolfe 2010, xii). Haraway haastaa kysymään, voiko tieteen ja teknologian kehitys tuottaa tietoa, entiteettejä, politiikkaa ja etiikkaa, jotka ovat samanaikaisesti vahingollisia ja vapauttavia. Harawayn kyborgi rikkoo erilaisia dualismeja, kuten liha-kone, todellinen-mahdollinen ja yksi-moni (Law 2006, 92) tai luonto-kulttuuri, mies-nainen ja oidipaallinen-ei-oidipaallinen (Braidotti 2006, 200).

Feminismin sisäisen kritiikin lisäksi Haraway suhtautuu varautuneesti 1980-luvulla voimistunutta transhumanistista liikehdintää ja siihen kuuluvia kyborgivisioita kohtaan. Transhumanismi on elämänfilosofia, joka pyrkii ihmisen ”vajavaisuuksien”, kuten vanhenemisen, sairauden tai geeniperimän, korjaamiseen sekä ihmisen älyllisten, fyysisten ja psykologisten kykyjen lisäämiseen tieteen ja teknologian avulla. Transhumanismi korostaa tek-

nologis-tieteellisten kokeilujen merkitystä ja tulevaisuuksien tekemistä osana arkea. (Bostrom 2005; More 2013.) Transhumanismin intellektuaaliset juuret ovat eurooppalaisessa renessanssi- ja valistusajokojen ajattelussa, joka korostaa autonomiaa, vapautta ja rationaalista toimijuutta sekä näihin liittyviä moraalisia periaatteita ja arvoja (Nayar 2014, 5–6; Wolfe 2010, xv).

Transhumanismissa teknologia nähdään ensi sijassa ihmisen kohentamisen (*enhancement*) välineenä, jolloin teknologiasta tulee keino lisätä ihmisen kykyjä, poistaa hänen puutteitaan ja vahvistaa hänen vahvuuksiaan (Ferrando 2013). Kohentamisen ideaali näkyy alkuperäisessä kyborgin käsitteessä, jota Haraway uudistaa. Clynes ja Kline (1960) kehittivät kyborgin, ”kyberneettisen organismin”, käsitteen spekuloidessaan avaruusmatkailun mahdollisuuksia. Heidän mukaansa ihmiskehoa tulee muokata teknologian avulla, jotta se selviäisi avaruudessa. Selviämisen lisäksi kyborgisuus vapauttaa ihmisen ”tutkimaan, luomaan, ajattelemaan ja tuntemaan” (Clynes & Kline 1960, 27).

Kuten monet muut (Braidotti 2006; Ferrando 2013; Lummaa & Rojola 2014, 16), näen Harawayn kyborgin posthumanistisena käsitteenä. Tarkoitin posthumanismilla *kriittistä posthumanismia*, joka suhtautuu transhumanismin lupauksiin varauksellisesti. Perinne pohjaa esimerkiksi Gilles Deleuzen (2012) tulkintoihin spinozalaisuudesta sekä Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin (1987) ajatteluun. Kriittinen posthumanismi jatkaa ranskalaisen jälkistrukturalismin aloittamaa antihumanismia sekä anti-antroposentrismia – perinnettä, joka kyseenalaistaa näkemyksen ihmisestä universaalina kategoriana sekä oletuksen ihmislajin ensisijaisuudesta ja ylivertauudesta (Braidotti 2006; 2013; Lummaa & Rojola 2014). Posthumanismiin liittyy ajatus teknologiasta eksistentiaalisena tai ontologisena *paljastamisen* tapana (Ferrando 2013; Heidegger 2007). Paljastamisessa huomio on ihmisen kykyjen kohentamisen sijaan jaetuissa haavoittuvuuksissa. Tällöin teknologia ei näyttäydy ihmisen kykyjen jatkeena vaan niiden rakennusosana (Nayar 2014, 4, 8).

Sukupuoli on keskeinen kysymys kyborgiruumiillisuudessa. Judith Butlerin (1988) performatiivista sukupuoliteoriaa mukailien sukupuoli ei ole Harawaylle (2003a) olemista vaan tekemistä, suku-

puolitettujen subjektien tuottamista suhteissa muihin subjekteihin ja artefakteihin, kuten teknologioihin. Harawayn (2003b) kyborgiin liittyy oleellisesti ajatus sukupuolen jälkeisyydestä (*post-gender*) eli teknologian mahdollistamasta potentiaalista kyseenalaistaa, kumota ja tuottaa sukupuoleen liittyviä käsityksiä ja olemisen tapoja. Sukupuolen essentialisoinnin sijasta Harawayn kyborgi kutsuu tarkastelemaan teknologian ja sukupuolen yhteisvaikutuksia. Tällöin kyse on sekä teknologian sukupuolesta että sukupuolen teknologioista eli niistä yhteisvaikutuksista, joissa teknologiasta tulee sukupuolittunutta ja tämä vaikuttaa samalla sukupuolikäsitysten rakentumiseen (Rojola 2010, 204; Wajcman 2007).

Sukupuolen lisäksi käsitykset toimintakyvystä ja vammaisuudesta ovat oleellisia kyborgiruumiillisuudessa. Transhumanismissa ihmisen kykyjen korjaaminen ja lisääminen korostuvat. Transhumanistinen kyborgisuus ohittaa vammaisuuden (Erdener 2021, 2), mikä johtaa siihen, että vammaisuus voi määrittäytyä puutteena. Samalla ”ihmisen normi” muotoutuu kyvykkyyden kautta (Braidotti 2013, 15, 26). Transhumanismista poiketen posthumanismissa huomio on ruumiin, teknologian, politiikan ja myyttien välisten yhteyksien paljastamisessa ilman, että vammaisuus määrittäytyy puutteena. Kun transhumanismissa teknologia lisää ihmisen kykyjä, posthumanismissa ruumis itsessään on epäselvä, sillä emme tiedä mihin se kykenee (Deleuze 2012).

Harawayn kyborgin merkitys feministisessä tieteen- ja teknologiantutkimuksessa on ollut huomattava ja käsitettä on tulkittu vaihtelevasti (Haraway 2016). Käsitteen käyttämistä tärkeämpää on kuitenkin se, mitä kyborgilla tehdään – jonkin nimeäminen kyborgiksi ei ole kuvaus vaan väittäminen (van der Ploeg & van Wingerden 1995). Tässä artikkelissa hahmotan kyborgin käsitteen avulla ruumiillisuuden muotoja, joita hoivateknologioiden avulla tuotetaan.

AINEISTOT JA MENETELMÄ

Analysoimani materiaalit koostuvat Suomessa monipaikkaisen etnografian (Hannerz 2003; Marcus 1995) avulla kerätystä havainnointiaineistosta. Kenttiä oli kaksi: Sosiaali- ja terveysministeriön (STM)

osittain vetämän *Hyvinvoinnin tekoäly ja robotiikka* (Hyteairo)-ohjelman tapahtumat sekä muistisairaille suunnattu palveluasumisen yksikkö, jossa hoivateknologioita on testattu ja otettu käyttöön. Aineistot ristivalottavat iäkkään elettyä ruumiillisuutta ja siihen kohdistuvia teknologiakokeiluja osana suomalaista hoivapolitiikkaa ja sen toteuttamista.

Osallistuin neljään Hyteairo-tapahtumaan, jotka järjestettiin eri puolilla Suomea. Hyteairo-ohjelman tavoite oli tukea ikäihmisten hyvinvointia ja tehostaa terveyspalvelujärjestelmää tekoälyn ja robotiikan avulla (STM 2018). Tapahtumat koostuivat teknologioiden esittelystä, verkostoitumisesta, luennoista, esitelmistä ja työpajoista. Niihin osallistui lähinnä tutkijoita, yrittäjiä ja SOTE-alan toimijoita. Tapahtumat olivat avoimia kaikille. Muistisairaille suunnatussa julkisessa palvelukodissa havainnoin sosiaalisten robottien, Paron ja Saaran, testausta ja käyttöä. Saaran kokeileminen liittyi pilottitestaukseen. Myös Paron käyttö oli kokeiluluontoista, vaikka se oli ollut palvelukodissa käytössä jo pidempään. Paro on vanhusten hoivatyöhön suunniteltu, hyljevauvaa muistuttava terapeuttinen robotti (Chang & Šabanović 2015; Söraa 2017). Saara-nimi tulee lyhenneestä SAR (*socially assistive robot*). Saara on suunniteltu ihmismäiseksi. Sillä on esimerkiksi pää, jossa on suuret vilkkuvat silmät. Saara myös ”puhuu” enakkoon äänitettyjä repliikkejä. Palvelukodissa Saaran tehtävä oli viihdyttää ja pitää seuraa iäkkäille. Saaraan oli ohjelmoitu neljä yhdessä yksikön henkilökunnan kanssa suunniteltua sovellusta: kuunnelmat, muistipeli, musiikkimatka ja jumppa. Sovelluksia käytetään Saarassa olevan kosketusnäytön avulla. Syvennyn sovelluksiin ja itse robotteihin tarkemmin analyysin yhteydessä.

Keräsin aineistoa kolmen viikon ajan palvelukodissa ja neljän päivän aikana Hyteairo-tapahtumissa vuosina 2019–2021. Julkisiin Hyteairo-tapahtumiin pääsin helposti mukaan. Hoivakotiin pääsyneuvottelin Saaran testaustiimin ja palvelukodin johdon kanssa. Lisäksi Turun yliopiston tutkimuseettinen toimikunta ja kyseessä ollut kaupunki puolsivat tutkimustani. Positioni vaihtelivat eri kentillä: tapahtumissa olin enemmän sivustaseuraaja ja palvelukodissa puolestaan osallistuva havainnoija. Hyteairo-tapahtumissa keskityin havainnoimaan hoivateknologioihin liittyviä esityksiä ja niiden si-

sältöjä. En kokenut tarpeelliseksi tietoisien suostumuksen varmistamista havainnoinnille, sillä tapahtumat olivat julkisia ja puhujat olivat itse valinneet, mitä tuovat esille ja miten. Palvelukodissa havainnointini rajautui iäkkäiden osalta vuorovaikutustilanteisiin robottien kanssa talon yhteisissä tiloissa. Talon henkilökuntaa oli informoitu tutkimuksesta ennen aineistonkeruuta. Olen käsitellyt aineiston siten, ettei yksittäisiä henkilöitä voi tunnistaa analyysistä; olen poistanut tai anonymisoinut aineistolainauksista mahdolliset tunnistetiedot, kuten nimet, affiliaatiot ja tarkat päivämäärät.

George Marcusin (1995, 108) mukaan monipaikkainen etnografia tarkoittaa käytännössä seuraamista, ja hän mainitsee esimerkkinä *Flexible Bodies* -tutkimuksen (1995), jossa Emily Martin jäljittää immuunisysteemiajattelun muodostumista eri kentillä, kuten vaihtoehtoisissa terveydenhoitomenetelmissä ja AIDS-hoitoklinikalla. Kuten arvata saattaa, immuunisysteemistä rakentuu moninainen ja ristiriitainen ilmiö. Vastaavasti kyborgiruumiillisuus muodostuu eri kentillä mahdollisesti ristiriitaisin lopputuloksin. Sosiaaliset robotit ovat harvinaisia Suomessa (Oinas ym. 2021). Vuorovaikutteiset robotit ovat silti yleisiä hoivateknologiaa koskevissa kuvitelmissa ja tulevaisuusnäkymissä (Van Aerscht & Parviainen 2020). Kyborginäkökulmasta juuri tämä kuvitelmien, toiveiden ja eletyn arjen risteäminen on kiinnostavaa (Haddow ym. 2015). Monipaikkaisuus ei tarkoita vertailua eri kenttien välillä, vaan huomioni on siinä, miten kyborgiruumiillisuus rakentuu kenttien välisissä yhteyksissä ja katkoksisissa (Hannerz 2003).

Lähestyn kyborgiruumiillisuutta aineistoissa ensinnäkin hoivateknologiaan latautuneiden toiveiden ja odotusten ja toiseksi eletyn ruumiillisuuden kautta. Huomioni ei ole niinkään yksittäisissä teknologioissa vaan puhe- ja toimintatavoissa, jotka yhdistävät näitä teknologioita, sekä ruumiillisissa vuorovaikutussuhteissa, jotka yhteismuotoutuvat arkisissa teknologisissa käytännöissä. Näin ollen en viittaa kyborgilla tarkkarajaiseen essentiaalliseen ihmisruumiin ja teknologiaan yhdistelmään vaan relationaaliseen ja moniaineksiseen ruumiillisuuteen, jonka olemus on aina paikallinen ja tilannekohtainen saavutus.

HOIVATEKNOLOGIA KOHENTAMISENA

Lähihoitajaopiskelijan päällä on ulkoinen tukiranka, eksoskeleton. Yrittäjä kertoo, kuinka sen avulla ehkäistään selkävaivoja. Työntekijän (jolle tukiranka on suunnattu) terveys säästyy, hän on työelämässä pidempään eikä pidä sairaslomia. Tätä kautta rahaa säästyy. Lopuksi hehkutetaan vielä kansallisen kilpailukyvyn kasvua. Tapahtuman juontajan mukaan ”Ruotsi päihitetään”. Juontajan puheissa korostuu ajatus Suomesta teknologian hyödyntämisen takapajulana. Hänen mukaansa ajallemme nauretaan vielä, koska olimme niin ”metsikössä”. Tukirankoja markkinoiva yrittäjä toivoo pilottien sijaan rohkeampaa teknologian käyttöönottoa. Hänen mukaansa on onni, että uusi sukupolvi ei pelkää, osaa englantia luonnostaan ja on tätä kautta globaalisti kyvykkäämpi. (Kenttämuistiinpano 2021.)

Lainaus kenttämuistiinpanoistani kuvaa tyypillistä Hyteairo-tapahtumaa. Tapahtuman juontaja esittelee innostuneesti eksoskeletonia yhdessä niitä markkinoivan yrittäjän kanssa. Eksoskeleton tarkoittaa puettavaa ulkoista tukirankaa, joka auttaa esimerkiksi nostamisessa (Turja ym. 2022). Vaikka eksoskeletonit on suunnattu ensi sijassa hoivatyöntekijöille, aineistolainaus näyttää, mihin kyborgiruumiillisuudella pyritään: yksilön kasvavaan hyvinvointiin ja terveyteen sekä kulujen ja resurssien säästämiseen. Keskeistä on myös kansallisvaltion kilpailukyky. Tukirangan esittelyssä toistuu Hyteairon visio, jonka mukaan Suomi tulee olemaan maailman paras tekoälyn ja robotiikan hyödyntäjä (STM 2018, 7).

Tukirangan avulla syntyvä kyborgiruumiillisuus havainnollistaa laajasti Hyteairo-ohjelman tavoitteita, joissa teknologia avustaa terveyden ja hyvinvoinnin ylläpidossa sekä kustannusten kasvun hillitsemisessä ja luo liiketoiminta- ja vientimahdollisuuksia yrityksille (STM 2018, 3–4, 10). Tekoälyohjelma asettuu luontevasti osaksi hoivateknologiaan kansainvälisesti liittyvää kolmoisvoittoretoriikkaa, jossa hoivateknologiayritykset ja teknologioiden käyttöönottoa ajavat poliitikot korostavat teknologiasta yksilöille, valtiolle ja taloudelle seuraavia ”voittoja” (Neven & Peine 2017). Hyteairo-tapahtu-

mien ehdottamalla kyborgiruumiillisuudella pyritään siis yksilön terveyden, yritysten kilpailukyvyn ja julkisen talouden *kohentamiseen*. Kohentamisen ajatus esiintyy jo Hyteairon arvolupauksessa, jossa tavoitteena on ihmisten ”kyvykkyyksien laajentaminen”:

AiRo [Artificial Intelligence and Robotics]-teknologioiden avulla laajennetaan ihmisten kyvykkyyksiä siten, että inhimillinen arvokkuus, itsenäisyys ja hyvinvointi saavutetaan yhä laadukkaampien ja tehokkaampien palvelujen avulla samalla kun ihmisten tekemä työ suuntautuu entistä merkityksellisempiin tehtäviin. AiRoteknologiat tehostavat julkisten varojen käyttöä ja tuottavat Suomeen taloudellista kasvua ja toimeliaisuutta luoden uutta työtä ja uusia yrityksiä. (STM 2018, 7.)

Transhumanismin oppien mukaisesti kohentamista ei ole ilman kokeilunhalua, jota yrittäjä kutsuu luvun alun lainauksessa ”rohkeudeksi”. Rohkeus on teknologian käyttöönoton edellytys. Kokeilujen mukana tulee epäonnistumisen mahdollisuus, joka yhdessä tapahtumassa esitelmöineen asiantuntijan mukaan pitää hyväksyä myös julkisella sektorilla. Kohentaminen liittyy oleellisesti *kiihdyttämiseen*. Luvun alun lainauksessa Ruotsi yhtäältä ”päihitetään”, mutta toisaalta Suomi näyttäytyy myös teknologian käyttöönoton takapajulana. Näin ollen keskeinen tavoite on kiihdyttää Ruotsin ohi, kansainvälisten markkinoiden kärkikahinoihin.

Jäsennän Hyteairo-tapahtumien kuuluttamaa kohentamista, kokeilunhalua ja kiihdyttämistä kahden kyborgiruumiillisuuden avulla. Käytän näistä ruumiillisuuksista termejä dataruumis ja ihmispäinen ruumis. Dataruumiissa keskeistä on iäkkään ruumiiseen liittyvän terveysdatan muodostaminen, kerääminen, säilyttäminen ja hyödyntäminen. Dataruumiiseen liittyy keskeisesti ajatus terveyspalveluista ”ekosysteeminä”. Tapahtumien puheenvuorojen maalailemassa ekosysteemissä ihmisen ja teknologian, talouden ja yksilön hyvinvoinnin, yrityskasvun ja kansalaisen elämän rajat ovat lähtökohtaisesti hälventyneet. Kyseessä ei ole vain hoivapalveluiden digitalisoiminen vaan niiden dataveistoistaminen. Kehitys asettuu osaksi pohjoismaisia terveydenhuollon uudistuksia, joissa terveysdatan

monipuolinen mittaaminen, kerääminen, analysoiminen, säilyttäminen ja kaupallinen hyödyntäminen ovat keskeisiä poliittisia tavoitteita (Tupase-la ym. 2020).

Monet Hyteairo-tapahtumien esitelmöijistä korostavat dataan pohjautuvan ekosysteemin luomisen tärkeyttä. Eräälle asiantuntijalle tämä tarkoittaa parempia palveluita ja uusia liiketoimintamahdollisuuksia. Dataa voidaan hyödyntää esimerkiksi kustannusten kasvun minimoimisessa, asiakkaiden oman vastuun lisäämisessä ja palveluiden personoimisessa. Asiantuntijan puheenvuorossa ”dataa kerääntyy varantoihin nopeaa tahtia” aivan kuin itsestään, se vain tulee hyödyntää paremmin. Huomionarvoista on datan kerääntymisen nopea tahti, sen kiihtyminen. Asiantuntijan näkemyksessä kiihtyvän tahdin mukana tulee pysyä, ja se tulee valjastaa yksilön, organisaatioiden ja talouden tueksi.

Yksi datan hyödyntäjistä on Hyteairo-tapahtumassa esitelmöivä yrittäjä. Hän korostaa datan mittaamisen tärkeyttä ennakoivan terveydenhuollon tarkoituksiin. Esimerkkinä mittaamisen tärkeydestä yrittäjä mainitsee sääilmiöiden ennakoinnin ja koteihinsa kuivuneet vanhukset kesän 2018 helleaallon aikana. Kuivuminen voidaan ehkäistä iäkkäistä kerätyn datan ja sen analysoinnin avulla. Dataruumiissa on kyse ennaltaehkäisystä, varautumisesta ja riskinhallinnasta – hallitusta kiihdyttämisestä, joka iäkkään hyvinvoinnin lisäksi turvaa myös kansainvälisen terveysdatatalouden kasvun.

Toisen teknologiayrityksen edustaja kiteyttää dataan liittyvän liiketoiminnan merkityksen: kerätty data on yritysten omaisuutta ja kilpailuvaltti. Datan suomalaisuus on erityisen tärkeää verrattuna kansainvälisiin yrityksiin, kuten Googleen. Suomalaisuus on myös keskeinen käyttökonteksti. Eräässä Hyteairo-tapahtumassa avustavaa tekoälyä esitellyt toimitusjohtaja korosti, että kansainvälisesti levinneet virtuaaliset avustajat osaavat vain englantia, mutta kyseinen tekoäly hallitsee Suomen murteen.

Dataruumis ei kuitenkaan sovi kaikille, sillä

”oikean asiakkaan” tunnistaminen voi olla yrityksen edustajan mukaan vaikeaa ja usein erilaiset asiakasryhmät löytyvät kokeilemalla. Yrityksen selvityksen mukaan viidesosa vastaan tulleis-

ta kotihoidon asiakkaista on heti hyviä asiakkaita. Esimerkiksi liian muistisairas tai henkilö, jonka kuulo- tai näköaisti on heikentynyt liiaksi, ei sovi asiakkaaksi. (Kenttämuistiinpano 2019.)

Sosiaalista robotiikkaa kehittävän yrityksen edustajan mukaan vain viidesosa vastaan tulleista iäkkäistä soveltuu asiakkaiksi. Tässäkin parhaat tulokset saadaan kokeilemalla.

Myös tiedonkeruuseen liittyvä läpinäkyvyys on yrityksille tärkeää. Yritysten mukaan datan läpinäkyvyys on ”brändäämisyväline” kunnille ja osoitus siitä, että yrityksillä tai kunnilla ei ole mitään salattavaa. Läpinäkyvyydestä ja tietosuojasta kuitenkin seuraa, että dataruumis on anonyymi, enemmän mitattavien ruumiintoimintojen kimppu kuin eletty historiallinen ja yksilöllinen ruumis. Kun henkilön identiteetti ei ole tiedossa datan käsittelijöille, dataruumis ei edusta henkilöä kokonaisuutena. Yksittäisestä henkilöstä saadut terveystiedot saavat myös merkityksensä vain verrattaessa niitä muista henkilöistä kerättyihin tietoihin. Tämä ohjaa keskittymään terveysriskeihin väestössä ja niiden ilmeneemiseen yksilöissä.

Dataruumiin anonymisuus liittyy toiseen, ihmistapaiseen, kyborgiruumiillisuuteen. Viittaaan ihmistapaisuudella Eeva Jokisen (2005) käyttämään sukupuolitapaisuuden käsitteeseen. Jokiselle sukupuolitapaisuus kuvaa heteronormatiivista sukupuolen ja työnjaon tuottamista osana arjen käytäntöjä. Ihmistapaisuus sen sijaan sivuuttaa, häivyttää tai piilottaa sukupuolen tuottamisen tavat. Ihmistapaisuutta korostettaessa teknologialla ei ole vaikutusta sukupuolikysymyksiin ja vaikka olisikin, sukupuoli huomioidaan vain käyttäjämukavuuden lisäämiseksi.

Ihmistapaisuuden lähtökohta näkyy Hyteairo-tapahtumissa: hoivatyöhön, -teknologiaan tai niiden kohtaamiseen liittyvistä sukupuolikysymyksistä ei juuri puhuta. Hoivatyöhön tuotu teknologia on luonteeltaan ”tyhjä taulu”, johon eri toimijat voivat halutessaan piirtää sukupuoleen liittyviä merkittäjiä ja rooli-dotuksia. Esimerkiksi Paroa tuottava ja markkinoiva yritys korostaa, että robotilla ei lähtökohtaisesti ole sukupuolta – sen käyttäjät voivat päättää itse robotin sukupuoliominaisuuksista, kuten nimestä. (Søraa 2017.)

Transhumanismin kuuluttamassa kohentamisessa sukupuolikiisyydet helposti ohitetaan ja oletus sukupuoleettomuudesta teknologian ja ihmisten kohtaamisissa elää vahvana. Sukupuolikiisyyksien vähättely tai sivuuttaminen voivat juontua siitä, että niihin paneutuminen voisi nostaa esille kiperiä kiisyyksiä taloutta ja yhteiskuntaa uusintavan ja naisvaltaisen hoivatyön merkityksestä (Elomäki & Ylöstalo 2022). Vaikka talous on keskeinen puheenaihe Hyteairo-tapahtumissa, ne eivät huomioi yhteiskuntaa uusintavan hoivatyön roolia taloudessa. Sen sijaan yrittäjät ja asiantuntijat hakevat taloudellista kasvua ja kilpailukykyä uusien teknologioiden ympäristä.

HOIVATEKNOLOGIA PALJASTAMISENA

Menen keittiöön ja törmään palvelukodin esihenkilöön. Hänellä on ollut kiireinen aamupäivä kuten aina. Kysyn Parosta. Hän soittaa heti toisen osaston kollegalle. Saisimme Paron näyttille ja testattavaksi. Tiskeistä huolehtinut työntekijä käy hakemassa sen. Ilmeisesti Paro ei ole vielä ollut tällä osastolla, sillä se ei ole hoitajille tuttu. Hoitajia on nytkin paikalla ja he halusivat perehdytystä robotin käyttöön. Johtaja sanoo näyttävänsä myös hoitajille, miten roboti toimii ja kuvaa sen käyttöä ”yksinkertaiseksi”. Tiskaaja tuo Paron korissa, jossa se näyttää kuolleelta jänikseltä. Kori jää yhteisen tilan pöydälle, vaikka esihenkilö korosti, että se pitäisi viedä huoneeseen talteen. Hän pelkää, että kallis roboti menee rikki. Ajattelen, että esihenkilö on välillä vähän yksin teknologiainnostuksensa kanssa. Paro on koko päivän samassa paikassa, korissaan pöydällä. Kukaan ei ole oikein kiinnostunut siitä – tai edes huomaa sitä. Vähän sama juttu Saaran kanssa: se ei herätä kummempaa huomiota ja kuuluu jo tavallaan sisustukseen. Toisaalta eilen talkkarilta vaikuttava henkilö kävi katsomassa sitä ja kommentoi tyyliin ”nyt on tämäkin nähty”. (Kenttämuistiinpano 2019.)

Hyteairo-tapahtumissa aistimani innostus teknologiaa kohtaan karisee nopeasti hoivakotiympäristöissä. Palvelukodissa lähinnä esihenkilön haltioituminen teknologiasta on jatkuvaa. Hoivakohdin johto on sisäistänyt teknologiakokeilujen arvokkuuden.

Ilman ohjausta ja ylimääräistä aikaa uusi teknologia kuitenkin vaikuttaa hoitajille vieraalta ja jää helposti käyttämättä; se muuttuu osaksi sisustusta. Palvelukodissa ollessani Paron käyttö jää muutamien kokeilujen varaan. Useimmiten hyljeroboti nuku turvallisesti korissaan esihenkilön huoneessa.

Silloin kun hoivateknologiaa kokeillaan palvelukodissa, vaikutukset ovat usein asukkaiden toimintakykyä ”kohentavia”. Ainakin iäkkäiden mieliala kohentuu testattaessa Saaran musiikkiohjelmaa. Se saa iäkkään hyräilemään, laulamaan, taputtamaan, keinumaan ja keskustelemaan. Myös Paro aktivoi palvelukodin asukkaita:

Kolmannen kokeilijan mielestä on ”ihanaa”, kun pääsee olemaan eläinten kanssa. Yksi pöydässä istuva asukas on turhautuneen oloinen ja puhuu ”rumia”, jotain perseestä ja helvetistä. Esihenkilö haluaa testata Paron voimaa, vinkkaa minulle tämän suuntaisesti ja vie robotin asukkaan luokse. Tämän neljännen kokeilijan kohdalla Paro näyttäisikin vähentävän asukkaan aggressiota. Kokeilija sanoo: ”Kuti kuti kuti” robotille ja viihtyy sen kanssa. – – Kahdeksas kokeilu kestää pisimpään. Kokeilija on sama, joka tuli minua aiemmin käytävällä vastaan jokseenkin ahdistuneena ja valittana. Nyt tunnelma on kuitenkin parempi, kun Paro on sylissä. Hän silittää robottia ja puhuu sille: ”Elämä on ihanaa, kun sen oikein oivaltaa”, hän sanoo. (Kenttämuistiinpano 2019.)

Kohtaamisissa eläimeksi luullun Paron saaminen syliin näyttäisi kohentavan asukkaiden ahdistunutta mielialaa ja vähentävän aggressiivisuutta. Useat kohtaamiset teknologian kanssa herättävät kuitenkin onnen sijasta epäluottamusta, varautuneisuutta ja pelokkuutta. Tämä tuli esille myös silloin, kun Paro kiersi sylissä syliin:

Seitsemäs kokeilija nauraa ja ottaa robotin syliin. Hän kuitenkin säikähtää sen liikehdintää ja sanoo yllättyneenä: ”Se värähti!” Hän pyytää, että Paro otetaan pois. Tilanne menee ohi sille nauran. Myöhemmin sama nainen haluaa pidellä minua kädessä, ja tämän tajuttuani annan käteni helppään pitelyyn hetkeksi. (Kenttämuistiinpano 2019.)

Robotin liikehännän aiheuttama säikähtäminen paljastaa Paron loismaisen luonteen. Kyborgiruumis tuntuu epämukavalta, kun paljastuu, että sylissä makaileva Paro ei annakaan mitään vaan vaatii silityksiä ja huomiota. (Jaakola & Vuorinen 2019.) Yllä kuvattu tilanne on myös hyvä esimerkki palvelukodin arvaamattomasta arjesta. Monet paikan asukkaista kaipaavat kosketusta ja keskustelukaiveria. Tilanteessa näkyy myös Paron yllättävän kosketuksen ja ”tutun” ihmiskosketuksen ero. Vaikka tapasimme kättä pyytäneen kanssa ensimmäistä kertaa, ihmisen kosketus on tilanteessa luontevampaa kuin Paron silittely. Kyborgiruumiillisuus on lähtökohtaisesti vierasta, vieraannuttavaa ja vaikeaa. Kyborgiksi tuleminen vaatii toistoja, harjoittelua ja epämukavuuden sietämistä. (Katila & Turja 2021; Oudshoorn 2020.)

Teknologiakokeiluista seuraavia epäonnistumisia voidaan pitää tavoiteltavina, sillä ne kertovat, mihin suuntaan teknologiaa tulisi kehittää (Jaakola 2020, 67). Palvelukodin esihenkilön mukaan pitää uskaltaa ”hypätä”, sillä eteenpäin ei pääse ilman kokeilemistä ja virheistä oppii. Posthumanistisen kyborgiteorian valossa hoivateknologiaan sisällytettujen odotusten ja teknologian kanssa eletyn arjen välille syntyvät ristiriidat havainnollistavat kuitenkin enemmän *paljastamista* kuin kohentamista. Hoivateknologioiden kokeilu ja käyttö paljastavat sekä ristiriidat Hyteairo-ohjelman odotusten ja palvelukodin arjen välillä että iäkkäiden hoivaa määrittävät reunaehdot. Kuvaan tätä ristiriitaista hankausa kitkaisen ruumiillisuuden käsitteellä.

Palvelukodissa kitkaa Hyteairo-ohjelman odotusten kanssa synnyttävät sukupuolitettut, osattomat ja hauraat ruumiit. Hyteairo-tapahtumissa aistimani käsitys teknologiaan liittyvän sukupuolen merkityksettömyydestä toistuu palvelukodissa. Kun kysyn Saara-robotia testaavalta ryhmältä, miksi robotin pääasialliseksi ääneksi valittiin miehen ääni, ryhmän mukaan sukupuolella ei ollut ”mitään väliä” ääntä nauhoitettaessa. Sukupuolesta tulee kuitenkin palvelukodin teknologiakokeiluissa keskeinen kysymys. Kyborgiksi tulemiseen liittyvä sukupuolisuus näkyy palvelukodissa ainakin kolmella tavalla: teknologiaa ihollaan kokeilevien ja sen käyttötapojen sukupuolieroissa sekä teknologiaan sisältyvissä sukupuolimerkityksissä.

Ensinnäkin Saaran käyttöliittymä edellyttää sen kokeilijoilta sukupuolisuutta. Ennen sovellusten käyttämistä Saara pyytää valitsemaan sukupuolensa robotin näytöltä. Saaraa testattaessa kysymys kuitenkin useimmiten ohitetaan, sillä se aiheuttaa hämmennystä ja vaivautuneita tilanteita. Esimerkiksi robotin kysyessä, onko uusi kokeilija mies vai nainen, eräs asukas vastaa sarkastiseen sävyyn: ”Arvaapa.”

Toiseksi Paron kohtaamisesta seuraa sukupuolieroja:

Yksi kerroksen miesasukkaista ihmettelee useaan otteeseen, mistä Paron kimeä ääni tulee ja luulee sitä jonkinlaiseksi apu- tai hätähuudoksi. Hänelle selvitetään, että ääni tulee hyljerobotista. Hän ei kuitenkaan halua kokeilla sitä, sillä siitä ”ei mulle mitään hyötyä oo”. (Kenttämuistiinpano 2019.)

Miehen kieltäytyessä oudolta vaikuttavan robotin kokeilusta kerroksen naisasukkaat silittelevät kimeä-äänistä hyljerobotia innokkaasti keittiöpöydän ääressä. Kyborgiuden edellyttämä lähempi kontakti Paron kanssa voidaan kokea uhkana maskuliinisuudelle (Haddow ym. 2015). Tilanne resonoi myös sen Changin ja Šabanovičin (2015) havainnon kanssa, että naiset ottivat helpommin kontaktia Paroon ja silittivät sitä, kun taas miehet seurasivat Paroa kauempaa ja olivat kiinnostuneempia sen teknisistä ominaisuuksista. Myös Saara herättää palvelukodin miesasukkaissa teknisiä kysymyksiä robotin mielen sijainnista sekä robotin tyyppistä, valmistuspaikasta, ohjelmoinnista ja hinnasta. Lisäksi Saaraa testaavalla ryhmällä oli selvästi olettamuksia miesasukkaiden mieltymyksistä; ajoittain robotia esittelevät kertovat sen ominaisuuksista, kuten valmistusmaasta ja painosta, spontaanisti juuri miehille.

Kolmanneksi itse teknologiasta tulee sukupuolittunutta teknologiakokeiluiden aikana. Palvelukodin johdolle ja robotin testausryhmälle Saaran sukupuoliominaisuudet ovat lähinnä vit-sailun aihe. He pohtivat ”pitsikuvion” maalaamista robotin runkoon ja nauravat robottiin asennetun miehen äänestä, Saara-nimestä ja robotin feminiinistä ulkomuodosta seuraavaa ”transseksuaalisuutta”. Mies-nainen-dualismin vahva esiinnoisuus

palvelukotiaineistossa osoittaa, että vielä on matkaa Harawayn (2003b) ehdottamaan sukupuolen jälkeisyyteen. Kyborgiruumiillisuudessa sukupuolilyksymyksiä ei voi kuitenkaan ohittaa, kun hoivateknologiat asettuvat hoivatyön sukupuolittuneisiin ja sukupuolittaviin käytäntöihin.

Osaton ruumis on toinen kitkaisen ruumiillisuuden muoto. Iäkkäiden osallisuuden turvaaminen on yksi keskeinen tavoite Suomen hoivapolitiikassa (STM 2020). Virikerobotit tarjoavat tietyt raamit osallisuudelle ja kuulumiselle. Hyteairo-tapahtumat korostivat kansallisten yritysten ja kansallisvaltion taloudellisia voittoja. Saaran sovelluksissa kansallisuusnarratiivi toistuu mutta eri muodossa. Saaran sovellukset, etenkin kuunnelmat ja musiikkimatka, henkivät ajatusta talvi- ja jatkosodan nuorena kokeneen sukupolven yhtenäiskulttuurista. Kuunnelmat koostuvat kuvasarjoista ja Suomen lähihistoriaa valottavista lyhyistä tarinoista. Musiikkimatka Saara soittaa vuosikymmenten suosituimpia kappaleita valokuvakuvaesitysten kanssa. Kappaleet painottuvat iäkkään lapsuus- ja nuoruusaikaan. Myös musiikkimatkoja tahdittavat valokuvat ja lyhyet tarinat Suomen historiasta. Yksi kuunnelmista on *Tuu-tuu-tupakkarulla* -laulu. Kappale on kuoleman kehtolaulu eli kalevalamittainen loru, jota laulettiin Suomessa vauvoille etenkin suuren lapsikuolleisuuden aikana (Achté ym. 1987). Robotin laulama kehtolaulu viestii holhoavasta suunnittelusta (*design paternalism*, Peine & Moors 2015), jossa robotin ohjelmoineet ovat ajatelleet sen käyttäjän olevan tietynlainen: mahdollisesti suuren lapsikuolleisuuden sukupolveen kuuluva ja dementian kanssa elävä, joka muistaa paremmin lapsuuden kuin nykyisyyden. Suomessa lapsikuolleisuus lähti laskuun vasta toisen maailmansodan jälkeen (Tilastokeskus 2010). Laulua voi tulkita lukuisin eri tavoin, mutta Saaran muut sovellukset vahvistavat näkemystäni.

Kuunnelmien ja musiikkimatkojen mustavalkoiset kuvat kertovat kansallisesta yhtenäisyydestä. Kuvissa korostuvat sota-aika, tukkijätkyys ja heinäankorjuu. Historiakuunnelmiin kuuluu potrettimaisia kuvia Suomen presidenteistä Saaran selostaessa, että ”Kekkonen oli vahva presidentti”. Saara pohjustaa musiikkimatkoja kertomalla lama- ja pula-ajasta, vuoden 1942 tanssikiellosta, elokuvan muuttumisesta mykästä äänelliseksi ja savikiekkon-

jen vaihtumisesta vinyyleiksi. Yksi musiikkimatkan kappaleista, ”Säkkijärven polkka”, assosioituu sekin sota-aikaan, sillä kappaletta soitettiin jatkosodan aikana radiossa kuukausien ajan miinantorjunnan helpottamiseksi (Lindfors 2021).

Saaran tarinat Suomen historiasta paljastavat, miten osallisuuden raamit ovat yksilotteiset ja kapeat. Viriketnologia ei tällaisenaan huomioi iäkkäiden kasvavaa monikansallisuutta tai moninaisuutta. 1920-luvulla syntynyt asukas rikkoo ajatusta yhtenäiskulttuurista ja sukupolven jakamasta menneisyydestä:

”Sieltä tulee paljon paskaa, harja valmiiksi.” Mies tunnistaa Paasikiven videolta. Kekkonen ilmestyessä kuvaan hän kommentoi: ”Kekkonen perkele. – – Ahtisaari ”ei saanut mitään aikaan”, mies jatkaa. (Kenttämuistiinpano 2019.)

Kokeilut Saaran kanssa näyttävät, että puhuvan robotin kanssa lähentyminen tarkoittaa toistaiseksi usein sivuutetuksi tuleamista. Saara-robotin kyselyssä päivän kuulumisia eräs unioingelmistaan valittava ja liikuntarajoitteinen mies vastaa, että hänellä on kipuja ja että päivä ei ole hyvä. Tähän robotti reagoi iloisesti: ”Aivan!” Sen lisäksi, että Saaran reaktio on sopimaton miehen tarinoihin nähden, hän suhtautui varautuneesti ulkomaalaisten hoitajien kielitaitoon. Lähentyminen Saaran kanssa ei helppoa tilannetta:

Kun Saara kysyy asukkaan lääkkeistä, mies sanoo, että on mennyt huonompaan kuntoon, kun lääkitystä on muutettu. Saara jatkaa keskustelua kysymällä ”Viihdytkö täällä?” ja mies vastaa ”Ei [ole] paras paikka”. Ulkomaalaisia on hänen mukaansa liikaa ja olisi tärkeää, että hoitajat osaisivat suomea. Hänen poikansa tuo perjantaisin viisi viilipakettia, koska paikan jälkiruoka ei aina maistu. Viikonloput tunnistaa siitä, että silloin tarjoillaan riisipuuroa. (Kenttämuistiinpano 2019.)

Osattomuus luo ruumiita, jotka kaipaavat kohtautamista, ymmärrystä ja parempaa jälkiruokaa, mitä robotti ja kyseinen palvelukoti voivat tarjota rajallisesti.

Tupakkarulla-kehtolaulua ilmeisempi esimerkki holhoavasta suunnittelusta on Saaran muistipe-

li, jossa Saaran näyttö vaihtaa väriä ja robotti tiedustelelee, mikä väri on kyseessä. Sovelluksessa oletusmuistisairaana heikosta toimintakyvystä on jatkuva. Holhous herättää asukkaissa kriittisyyttä, jonka Saaraa kokeillut asukas kiteyttää osuvasti:

”Heitä meneen toi tietokone [Saara], ei ollu kummonen paskanpuhujia.” ”Heido.” ”Tarvii perkeleen paljon kehitystä”, mies kritisoi, ”Tällasia leluja en kattele”. (Kenttämuiistiinpano 2019.)

Hyteairo-tapahtuman esitelmöijän mukaan sairaudet ja vammat ovat este hoivateknologioiden käyttöönotolle. Palvelukodissa teknologiaa tarjotaan kuitenkin juuri heille, joilla on sairauksia ja vammoja. Tämä katkos tuottaa kolmannen kitkaisen ruumiillisuuden muodon: hauraat ruumiit. Saaran jumppasovellus on kuvaava esimerkki tämän ruumiillisuuden muodostumisesta. Sovelluksessa Saaran näytöllä pyörii video, jossa fysioterapeutti antaa jumppaohjeita. Niitä tulisi seurata ja toistaa perässä ”väsymiseen asti”.

”Nyt jumpataan”, Saara sanoo. Jumppaajan on vaikea seurata näyttöä ja liikkeet jäävät puolitiehen. Kun pitäisi ”halata” itseä, asukkaan kädet jäävät ojaan selän taakse, mikä näyttää vähän epämuokavalta. Kaksiosaisista liikkeistä tuntuu unohtuvan toinen osa. Liikkeet tehdään improvisoiden. Jumppaaja ei halua tämän jälkeen kokeilla muita sovelluksia, koska häntä ”väsyttää”. (Kenttämuiistiinpano 2019.)

Vaikka tavoite jumpata väsymiseen asti toteutui, itse liikkeitä oli vaikea toteuttaa ohjeiden mukaisesti.

Hauras ruumis paljastaa puutteita, jotka eivät liity niinkään ruumiiseen tarkkarajaisena yksikkönä vaan siihen todellisuuteen, josta se on osallisenä. Näin ollen kyborgiruumis paljastaa hoivasuhteisiin elimellisesti kuuluvan haavoittuvuuden (*vulnerability*) teknologian käytön normatiivisena vaikutuksena ja eettisenä periaatteena (DeFalco 2020; Jaakola 2020). Haavoittuvuuden normi korostaa, että sairaudet ja vammat eivät ole puutteita tai jotain, mistä tulisi päästä eroon, vaan usein ohittamattomia asiantiloja, jotka tulee ottaa huomioon. Oudshoorn

(2020) kuvaa, miten haavoittuvuudesta seuraa helposti uusia haavoittuvuuksia, jotka työllistävät niin kyborgia itseään kuin hänen läheisiään ja eri alojen ammattilaisia. Saaran jumppasovellus työllistää robottia testannutta ryhmää, sillä sen tulee näyttää mallia jumpan suorittamiseksi. Kun asukas ei osaa tai pysty käyttämään robotin kosketusnäyttöä, testausryhmän edustaja auttaa. Näin ollen kyborgiruumis ei väistä avuntarvetta transhumanismin lupauksen mukaisesti vaan kutsuu auttamaan. Haavoittuvuutta ei voi ohittaa, vaan sitä tulee ymmärtää ja siihen tulee vastata. Itsenäisyyden ja vapauden sijasta kyborgiruumis korostaa välttämättömyksistä nousevaa avun ja hoivan tarvetta sekä näyttää autonomisen ihmisen ideaalin rajallisuuden (Tedre 1996). Vaivaisuuden käsite kuvaa hyvin hauraan ruumiin perustilaa (Hoppania ym. 2016). Vaivaiset pysyvät kasassa vain avun turvin. Tämä tulisi nähdä pikemmin kaikkia ihmisiä yhdistävänä kuin erottavana tekijänä.

LOPUKSI

Olen tutkinut artikkelissa hoivateknologian tuottamaa ruumiillisuutta monipaikkaisesti, yhtäältä teknologioiden kehitystä ja käyttöönottoa vauhdittavissa tapahtumissa ja toisaalta osana palvelukodin elettyä arkea. Posthumanistisen ja transhumanistisen kyborgiteorian valossa tarkasteltuna hoivateknologioiden kanssa yhteismuotoutuva ruumiillisuus on kitkaista neuvottelua kohentamisen ja paljastamisen välillä.

Hyteairo-tapahtumissa keskiössä ovat teknologiaan ja hoivatalouteen liittyvät toiveet ja odotukset uusista liiketoimintamahdollisuuksista, kustannussäästöistä ja tuotoista. Yritysten ja poliittisten toimijoiden hoivateknologianäkemykset perustuvat transhumanistisiin kuvitelmiin, joissa terveyspalvelut muutetaan datavetoisiksi ja kokeellisiksi. Transhumanistiset visiot eivät pyri turvaamaan ikääntymistä vaan ohittamaan sen teknologian avulla ja kiihdyttämään hoivan teknologisoimista. Transhumanismi väistää hoivan kysymyksen, sillä se lupaa teknologialla kohennetun ihmisen vapautta sekä selviämistä vähillä resursseilla ja huolenpidolla. Kuten ihminen avaruudessa, myös tällainen kyborgi on korostetun, mutta silti vain näennäisen, yksin.

Varsinaisten hoivateknologioiden kokeilu ja käyttö osana hoivan käytäntöjä toteuttaa transhumanistiset odotukset rajallisesti. Analysini jäljittää kitkaa, joka syntyy data- ja ihmistapaisten ruumiiden havainnollistaman optimismin ja sukupuolittettujen, osattomien ja hauraiden ruumiiden edustamien realiteettien välillä. Kitkainen ruumiillisuus vaikeuttaa transhumanistisia kohentamispyrkimyksiä ja kutsuu kiihdyttämisen sijaan *jarruttamaan* hoivan teknologisoimista.

Kitkainen ruumiillisuus herättää hoivapoliittisia kysymyksiä, jotka voivat vaikeuttaa kohentamista ja kiihdyttämistä. Ihmistapaisuuden sijaan ikääntyneet kyborgit sukupuolittuvat sekä teknologia-kokeiluiden aikana että teknologiaan sisältyvien sukupuolimerkitysten kautta. Hoivateknologian paljastamat sukupuolikysymykset voivat herättää kriittisiä huomioita esimerkiksi siitä, mitä talous tarkoittaa: Tulisiko hoivapalvelut nähdä enemmän uusia kuin tuottavan työn kysymyksenä? Tulisiko iäkkäiden, myös muistisairaiden ja kriittisten, osallisuus turvata heidän oman äänensä huomioimisella, ei pelkästään teknologia-kokeiluilla? Lopulta

haavoittuvuus kutsuu pysähtymään vaivaisen ruumiin äärelle.

Transhumanistiset visiot ovat voimakkaita hoivateknologioiden muotoilussa ja levittämisessä. Lisäksi niillä on todellisia vaikutuksia myös silloin, kun uudistukset jäävät puolitiehen tai teknologiat pilottiasteelle. Kokeilut hoivateknologioiden kanssa eivät välttämättä liity iäkkäiden hyvinvoinnin turvaamiseen vaan pikemmin kokeilukulttuurin läpiviemiseen osana terveyspalvelujärjestelmän muutoksia (Mannevuola 2019). Kokeiluiden itseisarvo iäkkäiden hyvinvointia turvattaessa on keskeinen jatkotutkimusaihe.

VTM Joni Jaakola on väitöskirjatutkija sosiologian oppiaineessa Turun yliopistossa. Hänen tutkimusintressejään ovat tieteen- ja teknologiantutkimus sekä hoivaan, terveyteen ja ikääntymiseen liittyvät kysymykset. Artikkelit on osa väitöskirjatutkimusta, joka käsittelee hoivateknologiaan liittyviä odotuksia. Tutkija haluaa kiittää tutkimukseen osallistuneita sekä Ella ja Georg Ehrnroothin säätöitä tutkimuksen rahoittamisesta.

KIRJALLISUUS

- Achté, Kalle, Pentikäinen, Juha & Fagerström, Ritva (1987) Tuuti lasta tuonelaan: Kuoleman ja väkivallan teemat eri maiden kehtolauluissa. *Suomen antropologi* 12:1, 20–26.
- Braidotti, Rosi (2006) Posthuman, All Too Human: Towards a New Process Ontology. *Theory, Culture & Society* 23:7–8, 197–208.
- (2013) *The Posthuman*. Cambridge: Polity.
- Bostrom, Nick (2005) A History of Transhumanist Thought. *Journal of Evolution and Technology* 14:1, 1–25.
- Butler, Judith (1988) Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. *Theatre Journal* 40:4, 519–531.
- Chang, Wang-Ling & Šabanović, Selma (2015) Interaction Expands Function: Social Shaping of the Therapeutic Robot PARO in a Nursing Home. *10th ACM/IEEE International Conference on Human-Robot Interaction*, 343–350.
- Clynes, Manfred & Kline, Nathan (1960) Cyborgs and Space. *Astronautics* 5:9, 26–27, 74–76.
- Currier, Dianne (2003) Feminist Technological Futures: Deleuze and Body/Technology Assemblages. *Feminist Theory* 4:3, 321–338.
- DeFalco, Amelia (2020) Towards a Theory of Posthuman Care: Real Humans and Caring Robots. *Body & Society* 26:3, 31–60.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (1987) *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press. Kääntänyt Brian Massumi.
- Deleuze, Gilles (2012 [1970]) *Spinoza. Käytännöllinen filosofia*. Helsinki: Tutkijaliitto. Suomentanut Eetu Viiren.
- Elomäki, Anna & Ylöstalo, Hanna (2022) Näkökulmia hoivan poliittiseen talouteen. *Poliittinen Talous* 10:1, 1–7.
- Erdener, Jasmine (2021) Human/Machine Fusions and

- the Future of the Cyborg. *Catalyst* 7:2, 1–19.
- Ferrando, Francesca (2013) Posthumanism, Transhumanism, Antihumanism, Metahumanism, and New Materialisms: Differences and Relations. *Existenz* 8:2, 26–32.
- Frennert, Susanne & Östlund, Britt (2018) Narrative Review: Technologies in Eldercare. *Nordic Journal of Science and Technology Studies* 6:1, 21–34.
- Haddow, Gill, King, Emma, Kunkler, Ian & McLaren, Duncan (2015) Cyborgs in the Everyday: Masculinity and Biosensing Prostate Cancer. *Science as Culture* 24:4, 484–506.
- Hannerz, Ulf (2003) Being There... and There... and There! Reflections on Multi-sited Ethnography. *Ethnography* 4:2, 201–216.
- Haraway, Donna (2016) *Manifestly Haraway*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- (2003a) Cyborgs to Companion Species: Reconfiguring Kinship in Technoscience. Teoksessa Ihde, Don & Selinger, Evan (toim.) *Chasing Technoscience*. Bloomington: Indiana University Press, 58–82.
- (2003b [1985]) Manifesti kyborgeille: Tiede, teknologia ja sosialistinen feminisismi 1980-luvulla. Teoksessa Haila, Yrjö & Lähde, Ville (toim.) *Luonnon politiikka*. Tampere: Vastapaino, 208–265. Suomentaneet Maarit Piipponen, Eila Rantonen & Suvi Ronkainen.
- Heidegger, Martin (2007 [1962]) *Tekniikka ja käänne*. Tampere: Niin & näin. Suomentanut Vesa Jaaksi.
- Hoppania, Hanna-Kaisa, Karsio, Olli, Näre, Lena, Olakivi, Antero, Sointu, Liina, Vaittinen, Tiina & Zechner, Minna (2016) *Hoivan arvoiset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Irni, Sari, Meskus, Mianna & Oikkonen, Venla (2014) Teknotieteen, sukupuolen ja materiaalisuuden muunnelmat. Teoksessa Irni, Sari, Meskus, Mianna & Oikkonen, Venla (toim.) *Muokattu elämä – teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Tampere: Vastapaino, 7–48.
- Irni, Sari. 2014. Hormonit, ruumiillisuus ja politiikka. Teoksessa Irni, Sari, Meskus, Mianna & Oikkonen, Venla (toim.) *Muokattu elämä – teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Tampere: Vastapaino, 155–193.
- Jaakola, Joni (2020) Ethics by Other Means? Care Robot Trials as Ethics-in-Practice. *Tecnoscienza* 11:2, 53–72.
- Jaakola, Joni & Vuorinen, Jukka (2019) Gifts and Parasites: Paro the Healthcare Robot and the Logics of Care. Teoksessa Zhou, Jia & Salvendy, Gavriel (toim.) *Human Aspects of IT for the Aged Population. Social Media, Games and Assistive Environments*. HCII 2019. Lecture Notes in Computer Science vol. 11593. New York: Springer.
- Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Katila, Julia & Turja, Tuuli (2021) Capturing the Nurse’s Kinesthetic Experience of Wearing an Exoskeleton: The Benefits of Using Intercorporeal Perspective to Video Analysis. *Social Interaction* 4:3, 2–26.
- Kerruish, Erika (2016) Perception, Imagination and Affect in Human–Robot Relationships. *Cultural Studies Review* 22:2, 4–20.
- Kielitoimiston sanakirja* (2021) Kitka. <https://www.kielitoimistonanakirja.fi/kitka> (haettu 10.10.2022).
- Law, John (2006) Networks, Relations, Cyborgs: On the Social Study of Technology. Teoksessa Read, Stephen & Pinilla, Camilo (toim.) *Visualizing the Invisible*. Amsterdam: Techné Press, 84–97.
- Lindfors, Jukka (2021) Suomalaisten suosikkipolikka kelpasi jopa miinantorjuntaan. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2013/12/02/suomalaisten-suosikkipolikka-kelpasi-jopa-miinantorjuntaan> (haettu 22.9.2022).
- Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (2014) Johdanto: Mitä posthumanismi on? Teoksessa Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (toim.) *Posthumanismi*. Turku: Eetos, 13–32.
- Mannevuori, Mona (2019) Neuroliberalism in Action: The Finnish Experiment with Basic Income. *Theory, Culture & Society* 36:4, 27–47.
- Marcus, George (1995) Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24:1, 95–117.
- Martin, Emily (1995) *Flexible Bodies*. Boston: Beacon Press.
- Meskus, Mianna (2014) Hedelmöityshoidot ruumiillisena kokemuksena. Teoksessa Irni, Sari, Meskus, Mianna & Oikkonen, Venla (toim.) *Muokattu elämä – teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Tampere: Vastapaino, 51–85.
- More, Max (2013) The Philosophy of Transhumanism. Teoksessa More, Max & Vita-More, Natasha (toim.) *The Transhumanist Reader*. Oxford: Wiley-Blackwell, 3–17.
- Nayar, Pramod (2014) *Posthumanism*. Cambridge: Polity Press.
- Neven, Louis & Peine, Alexander (2017) From Triple win

- to Triple sin: How a Problematic Future Discourse is Shaping the way People age With Technology. *Societies* 7:3, 26–37.
- Oinas, Tomi, Karhinen, Joonas, Tammelin, Mia, Hirvonen, Helena, Hämäläinen, Antti & Taipale, Sakari (2021) Teknologisten laitteiden ja sovellusten käyttö vanhustyössä. Työn piirteiden ja yksilötekijöiden vaikutusten tarkastelua. *Yhteiskuntapolitiikka* 86:2, 166–179.
- Ojanen, Karoliina (2016) Vanhojen miesten pieniä kertomuksia seksuaalisuudesta. *Sukupuolentutkimus-Genusforskning* 29:2, 23–37.
- Oudshoorn, Nelly (2020) *Resilient Cyborgs*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Peine, Alexander & Moors, Ellen (2015) Valuing Health Technology – Habilitating and Prosthetic Strategies in Personal Health Systems. *Technological Forecasting & Social Change* 93, 68–81.
- Rojola, Sanna (2010) Teknologia ja sukupuoli. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 197–205.
- Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus (STM) (2020) *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023*. Helsinki: STM.
- (2018) Hyvinvoinnin AiRo-ohjelma#hyteairo. Helsinki: STM.
- Søraa, Roger (2017) Mechanical Genders: How do Humans Gender Robots? *Gender, Technology and Development* 21:1–2, 99–115.
- Tedre, Silva (1996) Välttämättömyyksiä ruumisvanhusten hoivassa. *Naistutkimus–Kvinnoforskning* 9:4, 2–14.
- Tilastokeskus (2010) *Lapsikuolleisuus 1936–2010*. http://www.stat.fi/til/ksyyt/2010/ksyyt_2010_2011-12-16_kat_007_fi.html (haettu 22.9.2022).
- Tupasela, Aaro, Snell, Karoliina & Tarkkala, Heta (2020) The Nordic Data Imaginary. *Big Data & Society* 7:1, 1–13.
- Turja, Tuuli, Saurio, Riika, Katila, Julia, Hennala, Lea, Pekkarinen, Satu & Melkas, Helinä (2022) Intention to Use Exoskeletons in Geriatric Care Work: Need for Ergonomic and Social Design. *Ergonomics in Design* 30:2, 13–16.
- Van Aerschot, Lina & Parviainen, Jaana (2020) Robots Responding to Care Needs? A Multitasking Care Robot Pursued for 25 Years, Available Products Offer Simple Entertainment and Instrumental Assistance. *Ethics and Information Technology* 22:3, 247–256.
- Van Aerschot, Lina, Turja, Tuuli & Särkikoski, Tuomo (2017) Roboteista tehokkuutta ja helpotusta hoitotyöhön? Työntekijät empivät, mutta teknologia ei pelota. *Yhteiskuntapolitiikka* 82:6, 630–640.
- Van der Ploeg, Irma & van Wingerden, Ineke (1995) Celebrating the Cyborg: On the Fate of a Beautiful Metaphor in Later Users Hands. *The European journal of women's studies* 2:3, 397–400.
- Wajcman, Judy (2007) From Women and Technology to Gendered Technoscience. *Information, Communication & Society* 10:3, 287–298.
- Wolfe, Cary (2010) *What is Posthumanism?* Minneapolis: University of Minnesota Press.

AGEING CYBORGS: CARE TECHNOLOGIES AND FRICTIONAL CORPOREALITY

In recent decades, various technologies have been developed to support elderly care, including robots that provide companionship and offer therapeutic exercises. Finnish care policy has made it a central goal to support the implementation of care technologies into care work. The premise of this article is that in addition to therapeutic gains, care technologies also produce new corporeal modalities. Although corporeality has been a central research topic in both gender studies and feminist science and technology studies, ageing and technology-assisted bodies have so far received little attention. In the article, I examine what kind of new corporeal modalities care technologies produce. I analyse ethnographic materials from participant observations through the framework of trans- and posthumanist cyborg theory. My analysis shows that care technologies produce frictional corporeality. One source of friction is the tensions between the care policy and the actual care practices. While the care policy emphasises improving care technology companies' competitiveness and public finances alongside the individual's health and well-being, the realisation of these expectations produces conflicts. Frictional corporeality, then, raises questions related to gender, participation and vulnerability that are central to contemporary care and its organisation.

KEYWORDS: CARE, CORPOREALITY, CYBORG, POSTHUMANISM, TRANSHUMANISM

Sukupuolentutkimusta avoimesti verkossa

Leena-Maija Rossi

Parhaillaan lukemanne *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehden numero on järjestyksessä jo viides Journal.fi-alustalla julkaistu. Vuoden 2022 alusta lehti on ilmestynyt vain sähköisenä ja paperilehdet ovat jääneet historiaan. Sukupuolentutkimuksen seuran (SUNS) julkaisema lehti on kotimaisen sukupuolentutkimuksen näyteikkuna, ja on tärkeää, että se tavoittaa lukijoita laajasti, niin akateemisessa maailmassa kuin sen ulkopuolellakin. Tähän avoin julkaiseminen on erinomainen keino, ja kaiken kaikkiaan yliopistoissa – ja jopa Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnoimassa yliopistojen toimintaa säätelevässä rahoitusmallissa – kiinnitetään nyt aiempaa enemmän huomiota siihen, että tutkittu tieto olisi mahdollisimman vapaasti saatavilla.

Avoin julkaiseminen on monelle Sukupuolentutkimuksen seuran jäsenelle uusi asia, vaikka monet muut tieteelliset lehdet ovat siirtyneet verkkoon jo aiemmin. Esimerkiksi sisarlehtemme *SQS*, Suomen Queer-tutkimuksen seuran julkaisu, on ollut ilmestymisensä alusta, vuodesta 2006 saakka luettavissa ainoastaan elektronisena. *Kulttuurintutkimus*-lehden puolestaan ilmestyy edelleen sekä Kulttuurintutkimuksen seuran jäsenten postiluukusta kolahtaen että Journal.fi-alustalla. Moni SUNS-ilainenkin varmasti kaipaa edelleen tuttua tuotetta, oranssia korosteväriä ja paperin tuntua ja tuoksua lehteä lukiessaan. Seurasta jopa erosi viime vuonna joitakin jäseniä sillä perusteella, että lehti ei enää ilmesty painettuna. He tunsivat saavansa jäsenmaksuilleen aiempaa vähemmän vastinetta. Seuralle on tullut palautetta siitä, että digitaalisen lehden ilmestymis-

tä ei myöskään aina heti huomata, ja lisää mainontaa lehden ilmestymisestä sosiaalisessa mediassa ja muissa kanavissa on kaipailtu.

Seuran puheenjohtajana toivon syvästi, että paperilehden historiaan jäämistä ei ymmärrettäisi lehden katoamiseksi. Painamista lukuun ottamatta lehteä tehdään yhä aivan samoilla periaatteilla kuin ennenkin: artikkelikäsitteitä otetaan vastaan, niille etsitään vertaisarvioijat ja niitä editoidaan yhdessä kirjoittajien kanssa. Valmiit artikkelit oikoluetaan ja taitetaan, itse asiassa ihan samannäköisiksi kuin aiemminkin: tutulla otsikkofontilla ja perinteisen sivusabluunan mukaisesti. Oranssi värikin on kannessa tallella. Lehdessä ilmestyy totuttuun tapaan muitakin juttutyyppejä kuin artikkeleita. Saamme lukea tuoreiden väitösten lektioita, kuvia rahoitusta saaneista tutkimusprojekteista ja niiden tavoitteista sekä kirja-arvioita alan kiinnostavasta tutkimuskirjallisuudesta. Lukijat saavat siis jokaisessa lehdessä tukevan paketin sukupuolentutkimuksellista tietoa. Tämä kaikki vaatii yhtä lailla resursseja kuin aiemminkin, paino- ja postituskustannuksia lukuun ottamatta. Päätoimittajien, toimitussihteerin ja taittajan työpanokset ovat ennaltaan, ja nyt tarvitaan itse asiassa lisäresursseja siihen, että saamme kaikki aiemmat lehdet myös Journal.fi-alustalle, koska Elektra-palvelu, jonka kautta niitäkin on aiemmin voinut lukea sähköisesti, lakkaa tämän vuoden alussa toimimasta. Paperilehtien vuosikertoja löytynee toki Kansalliskirjaston ohella joidenkin muidenkin kirjastojen arkistojen aarteina (kotikirjastoista puhumattakaan), mutta niiden luo-

pääsy on huomattavasti hankalampaa kuin digitaalinen saavuttaminen.

Lehti siis jatkaa elektronista eloaan, siitä pyritään tiedottamaan entistä taajempaan, ja odotamme sen saavan entistä enemmän lukijoita. Toivomme Sukupuolentutkimuksen seuralle myös lisää jäseniä, joiden jäsenmaksut auttavat seuran kaikessa toiminnassa, erityisesti sekä lehden julkaisemisessa että valtakunnallisten tutkimuspäivien järjestämisessä. On tärkeää, että sukupuolentutkimus elää ja voi hyvin kansallisesti ja kansainvälisesti. Tätä edesauttavat yhtä lailla lehti, jossa on mahdollista julkaista tutkimusta suomeksi ja ruotsiksi, ja päivät, joita on viime vuosina järjestetty myös isoina kansainvälisinä tapahtumina, joille osallistuminen ympäri maailmaa on ollut mahdollista.

Pienikin katsaus *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehden artikkelien ja Sukupuolentutkimuksen päivien viime vuosien teemoihin osoittaa tutkimusalamme kasvavan yhteiskunnallisen relevanssin, alan suoranaisen kulttuurisen ja yhteiskunnallisen keskeisyyden. Lehdessä ja muussakin seuran toiminnassa, myös yhteiskunnallisissa kan-

nanotoissamme, pyrimme jatkuvasti osoittamaan tutkimuksen ajankohtaisuuden, mutta myös historiaymmärryksen tärkeyden sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä.

Toivon, että kaikki SUNS:n jäsenet ja lehden lukijat ottavat haasteekseen levittää tutkittua tietoa esimerkiksi rekrytoimalla seuralle uusia jäseniä ja lehdelle uusia lukijoita. Pienenä sytykkeenä tähän toimintaan minulla on ilo kertoa, että lehden viimevuoden viimeisessä tuplanumerossa julkaistu Kirsi Sainion ja Ari Siveniuksen yhdessä kirjoittama analyysi *Ice Age* -animaatioelokuvan eläinhahmojen heteronormatiivisuudesta oli ilmestymisviikollaan Journal.fi-alustan luetuin artikkeli. Sukupuolentutkimusta seurataan.

Helsingissä naistenpäivänä 8.3.2023

Leena-Maija Rossi

SUNSin puheenjohtaja Leena-Maija Rossi toimii Lappeen yliopistossa sukupuolentutkimuksen professorina

Monilajisia talouksia ja keskinäistä toimeentuloa omakätisessä ruoantuotannossa

Pieta Savinotko

Ruoantuotanto on rajoja rikkova ilmiö. Se ylittää monia sellaisia erontekoja, jotka usein otetaan annettuina niin tieteellisessä kuin arkiajattelussakin. Ruoantuotanto on samaan aikaan sosiaalista ja ekologista, luontoa ja kulttuuria, inhimillistä ja ei-inhimillistä. Arkinen osallistuminen ruoan tuottamiseen rikkoo rajoja vielä lisää: kotitalouksissa ja muissa pienyhteisöissä tapahtuva ruoantuotanto on sekä työtä että vapaa-aikaa, tuotantoa ja uusintamista, perinteitä ja toisinajattelua.

Tällaisen vakiintuneita kategorioita pakenevan ilmiön tutkiminen on väitöstutkimukseni alusta lähtien vaikuttanut vaativan uudenlaisia käsitteitä. Jo tutkimuskohteen nimeäminen on tuottanut päävaivaa. Olen aiemmin puhunut esimerkiksi pienimuotoisesta ruoantuotannosta, mutta tutkimuksen loppuvaiheessa päädyin ilmaisuun *omakätinen ruoantuotanto*. Omakätisyys nostaa keskiöön tuotannon mittakaavan sijaan siihen osallistumisen: toimimisen kädet savessa – tai tässä tutkimuksessa pikemminkin rikkaruohokasvustoissa, mehiläispeissä ja sienikorin kahvassa.

Kädet ovat sekä konkreettinen että symbolinen suhteiden välittäjä. Siten tutkimuksen kohteena olevan ruoantuotannon nimeäminen omakätiseksi on diskursiivinen strategia, jolla kiinnitän huomion ruoan kasvattamisen, keräilyä ja syötäväksi muokkaamisen välittömään vuorovaikutteisuuteen. Lisäksi ruoan ja sen tuottamiseen osallisten käsinkosketeltavuus tarkoittaa niiden erityisyyden ja omaleimaisuuden tunnistamista. Tutkimuksen kohteena oleva ruoantuotanto ei siis ole resurssien ja hyödykkeiden massaliikkeitä, vaan vastavuoroisia materiaalis-semioottisia suhteita siihen osallisten kesken.

Omakätinen ruoantuotanto on kyllä tyyppillisesti mittakaavaltaan pientä, mutta sitä harjoitetaan monin paikoin hyvinkin laajasti: tutkimukseni sijoittuu Suomeen, jossa asuvista ihmisistä noin puolet marjastaa, yli kolmasosa sienestää ja vajaa kolmasosa hyötyviljelee (SVT 2018). Itsellenikin tällainen toiminta on tuttua: olin harjoittanut pienimuotoista viljelyä, keräilyä ja lisäksi mehiläishoitoa jo ennen väitöstutkimuksen aloittamista. Omakohtaiset ko-

kemukset ruoantuotannon parista osaltaan ohjasivat tutkimaan aihetta mutta eivät yksin perustele tutkimuskohteen valintaa.

Vähintään yhtä painava syy omakätisen ruoantuotannon tutkimiselle on ollut tietoisuus siitä, että yhteiskunnallisena ilmiönä ja sosioekologisina prosesseina ruoantuotanto on erottamaton osa sitä moninkertaista kriisiä, jota meidän sukupolvemme ja kaikki tulevat sukupolvet elävät. Ilmaston lämpeneminen, luonnon monimuotoisuuden romahtaminen ja elinympäristöjen pilaantuminen vaikeuttavat monin tavoin ruoan tuottamista. Ruoantuotanto ei kuitenkaan vain kärsi näistä kriiseistä, vaan myös osaltaan aiheuttaa ja vauhdittaa niitä. Erityisen ongelmalliseksi olen tutkimuksessa tunnistanut plantaasimaisen tuotannon, joka perustuu sekä ihmisten että muunlajisten eläinten ja kasvien kurinalaistamiseen, vieraannuttamiseen ja resursseiksi tyypistämiseen (Haraway & Tsing 2019).

En kuitenkaan tutkimuksessani esitä omakätistä ruoantuotantoa yksiselitteisenä ratkaisuna ruokajärjestelmien eksistentiaalisiin ja eettisiin kestämyksiin. Tuotannon omakätisyys ei ole takuu esimerkiksi sen päästöttömyydestä tai väkivallattomuudesta. Ruoantuotannon ongelmavyöhytten ratkaisemisen tai toisaalta niiden syrjään siirtämisen sijaan tämä tutkimus paikantuu ja pysähtyy näiden hankaluuksien äärelle (ks. Haraway 2016). Tutkimukseni avulla pyrin siis lisäämään ymmärrystä omakätisestä ruoantuotannosta osana tätä tuhoutuvien elinympäristöjen ja kalvavien eriarvoisuuksien sotkuista kudelmaa.

TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Välineitä omakätisen ruoantuotannon ymmärtämiseen ja ymmärrettäväksi tekemiseen olen hakenut feministisestä tutkimusperinteestä. Tutkimuksen teoreettis-metodologinen viitekehys muodostuu yhtäältä feministisen talousmaantieteen piirissä harjoitetusta talouden moninaisuuden teoreetisoinnista. Toisaalta tutkimus pohjautuu ihmisen ja ei-inhimillisen välisiä erontekoja ja niiden ylittämistä käsittelevään feministiseen ajatteluun, jota toisinaan nimitetään *postantroposentriseksi* eli ihmiskeskisyyden jäljissä ja jälkeen tulevaksi (ks. esim. Braidotti 2016). Muodostan tutkimuksessa näistä lähestymis-

tavoista synteesiä, joka kiteytyy tutkimusasetelmasa omakätisen ruoantuotannon tarkasteluun *monilajisina talouksina*.

Pienimuotoista, käsityövaltaista ja kodin piirissä tapahtuvaa tuotantoa on tyypillisesti vieroksuttu ja marginalisoitu taloutta koskevissa keskusteluissa. Näin tapahtuu etenkin silloin, kun taloutta lähestytään *kapitalosentrisesti*. Feministisen talousmaantietelijä J. K. Gibson-Grahamin (2006a) kehittämä kapitalosentrismin käsite kuvaa kapitalististen järjestysten ensisijaistamista ja muunlaisten talouden käytäntöjen toiseuttamista suhteessa niihin. Tässä tutkimuksessa olen Gibson-Grahamin (2006b) jalanjäljissä haastanut tällaista kapeakatseista talouden tietämisen ja todeksi tekemisen tapaa lukemalla esiin talouden ennalta määrittämättömyyttä moninaisuutta.

Moninaisilla talouksilla ei ole pysyvää olemusta tai kiinteää ydintä, vaan talous muotoutuu jatkuvasti sitä koskevassa toiminnassa ja puheessa (Gibson-Graham 2006b; Gibson-Graham & Dombroski 2020). Tutkimuksessani talous ei siis ole omakätistä ruoantuotantoa ulkoa päin säätelevä järjestelmä, toimintaa mahdollistava rakenne tai luonnonlain kaltaisesti sitä määrittelevä voima. Sen sijaan lähestyn taloutta omakätisen ruoantuotannon arjessa jatkuvasti muotoutuvina käytäntöinä ja suhteina.

Moninaisten talouksien viitekehyyksessä talouden toimijoita ei ole ennalta määritelty. Siten talous avautuu tilana myös muulle kuin inhimilliselle toimijuudelle. Moninaisten talouksien ei-vain-inhimillistä tutkimushaaraa (ks. Miller 2020) täydennän tässä tutkimuksessa feministisen postantroposentrisen tutkimuksen välineillä. Nojaudun erityisesti feministiteoreetikko Donna Harawayn (2003; 2008) luontokulttuurien ja kumppanuuksien käsitteisiin. Niiden kautta käsittelen taloutta tutkimuksessa luonnon ja kulttuurin erontekoa ylittävänä keskinäisriippuvuuksina ja lajien välisenä yhteismuotoutumisena. Monilajinen näkökulma tuo yhtäältä esiin ei-inhimillisten toimijoiden osallisuutta omakätisen ruoantuotannon moninaisiin talouksiin. Toisaalta se kiinnittää huomion inhimillisen ja ei-inhimillisen erottamattomaan yhteenkietoutumiseen taloutta tuottavissa käytännöissä.

Monilajisten talouksien käsitteellistäminen on tutkimuksessa kulkenut käsi kädessä empiirisen

työn kanssa. Empiirisesti tutkimus perustuu kolmeen etnografiseen aineistokokonaisuuteen, jotka keräsin erilaisten ruoantuotannon muotojen parissa vuosina 2015–2018. Ensinnäkin tein osallistuvaa havainnointia ja sitä tukevia haastatteluja kahdella yhteisöpohjaista maataloutta harjoittavalla tilalla Etelä-Suomessa. Toiseksi tein ryhmähaastatteluja tamperelaisten mehiläishoitajien kanssa ja lisäksi havainnoin kaupunkimehiläishoidon kursssia Helsingissä. Kolmannen aineistokokonaisuuden keräsin kävelyhaastatteluilla korvasienestäjien kanssa ympäri Suomea.

Suoraan näihin kolmeen aineistokokonaisuuteen kiinnittyen kirjoitin kolme väitöskirjan osajulkaisua. Ensimmäisessä artikkelissa analysoin rikkakasvien kitkemistä työnä ja jännitteisinä lajien välisinä suhteina (Hyvärinen 2017). Toisessa artikkelissa keskityn asiantuntijuuden kehittymiseen mehiläishoidossa, jota käsitteellistän epävakana monilajisena toimeentulona (Hyvärinen 2019). Kolmas artikkeli tarkastelee yhtäältä sienestystä toimeentulon ja hyvinvoinnin tuottamisena ja toisaalta korvasienestyksen monimutkaisia suhteita plantaasimaiseen puuntuotantoon (Hyvärinen 2020a). Neljäs osajulkaisu pohjautuu löyhemmin kahteen ensimmäiseen aineistokokonaisuuteen ja käsittelee pohjoismaisen hyvinvointivaltion järjestysten ja omakätisten ruoantuotannon käytäntöjen yhteenkietoutumista (Hyvärinen 2020b). Osajulkaisujen tuloksia olen koonnut yhteen ja kehitellyt eteenpäin artikkeliväitöskirjan yhteenvedossa. Tutkimuksen tulokset hahmottuvat yhteenvedossa ensinnäkin empiirisinä, toiseksi metodologisina ja kolmanneksi käsitteellisinä.

JÄNNITTEITÄ, ENNALTA-ARVAAMATTOMUUKSIA JA YLIPAIKALLISIA YHTEYKSIÄ

Empiirisesti tutkimus kertoo omakätisen ruoantuotannon jännitteistä, sen ennalta-arvaamattomuudesta ja osallisuudesta paikallista laajempiin luontokulttuurisiin järjestyksiin. Esitän, että nämä piirteet kuvaavat omakätisen ruoantuotannon monilajisia talouksia, mutta eivät kokonaisvaltaisesti: omakätisen ruoantuotannon arjessa muotoutuvat talouden suhteet ja käytännöt ovat aina paljon

moninaisempia ja monimutkaisempia kuin millaisina niitä on mahdollista tutkimuksessa kuvata. Esittämäni empiiriset havainnot ja niitä koskeva analyysi auttavat kuitenkin hahmottamaan, millaista toimeentulon tuottamista yhteisöpohjainen viljely, mehiläishoito ja sienestys ovat ja millaisia monilajisia suhteita niissä muotoutuu.

Ensinnäkin siis totean, että omakätisessä ruoantuotannossa ilmenee monenlaisia talouden toimijoiden välisiä jännitteitä. Ruoantuotanto on eihinimillisten toisten syötäväksi tekemistä, eli se perustuu lajien välisiin eroihin ja uusintaa niitä. Lisäksi ruoantuotannon arkisissa työn käytännöissä on läsnä esimerkiksi sukupuoleen, luokkaan ja kansalaisuuteen liittyviä hierarkkisia eroja. Esitän kuitenkin, että omakätiseen ruoantuotantoon sisältyy myös mahdollisuuksia tunnistaa siinä toimivia hierarkioita sekä osin jopa purkaa niitä eettisten neuvottelujen kautta.

Toiseksi tutkimuksen empiirisessä analyysissä nousee esiin omakätisen ruoantuotannon ennalta-arvaamattomuus. Tulkitsen sen juontuvan yhtäältä ruoantuotannossa mukana olevien toimijoiden loputtomasta lajien kirjosta ja muusta monimuotoisuudesta. Toisaalta ei-inhimillisten toimijoiden vieraus ja omapäisyys tekee ruoantuotannosta hankalasti ennakoitavaa. Tutkimuksen aineistoissa rikkaruohot kasvoivat ja porkkanat eivät, mehiläiset parveilivat mielensä mukaan ja sienet nousivat tai jättivät nousematta ennako-oletuksista poiketen. Omakätisen ruoantuotannon monilajiset taloudet eivät siis ole ihmisen hallittavissa. Ennalta-arvaamattomuuden kanssa tultiin kuitenkin toimeen. Tässä keskeistä on omakätisessä ruoantuotannossa harjoitettu tilanteinen tietäminen, joka tarkoittaa paikantuneisuutensa ja rajallisuutensa tunnistavan tiedon tuottamista ja käyttämistä.

Kolmanneksi empiirinen analyysi osoittaa, että omakätisen ruoantuotannon monilajiset taloudet laajenevat aina myös käsien ulottumattomiin osana erilaisia ylipaikallisia luontokulttuurisia järjestyksiä. Tutkimuksessani tarkastelen, miten pohjoismainen hyvinvointivaltio, plantaasimainen puuntuotanto ja tietyt globaalien ruokajärjestelmien piirteet kytkeytyvät osaksi omakätisen ruoantuotannon monilajisten talouksien muotoutumista. Samalla tuon näkyviin mahdollisuuksia muokata näitä järjestyk-

siä omakätistä ruoantuotantoa harjoittamalla ja sen monilajisia talouksia esiin lukemalla.

METODOLOGISIA HAVAINTOJA JA AVAUKSIA

Empiirisen analyysin lisäksi tutkimuksellani on myös metodologista annettavaa. Tutkimus kertoo siitä, miten omakätinen ruoantuotanto jäsentyy monilajisina talouksina eli miten ja millaisena ilmiö tulee ymmärrettäväksi moninaisten, ei-vain-inhimillisten talouksien teoreettis-metodologisen viitekehyksen kautta. Näin se avaa mahdollisuuksia moninaisten ja monilajisten talouksien lähestymistavan laajempaan soveltamiseen empiirisessä tutkimuksessa.

Kuten edellä totesin, moninaisten talouksien viitekehys kritisoi kapitalististen talouden käytäntöjen ja suhteiden ensisijaistamista ja tekee näkyväksi talouden olemuksellista eli ontologista moneutta (Gibson-Graham 2006a). Kapitalosentrististä eli kapitalismia keskeistävästä talouden tietämisen ja tekemisen tavoista irrottautuminen ei ole kuitenkaan yksinkertaista: samaan aikaan on sekä tunnistettava näitä hegemonisoivia tendenssejä että katsottava niiden ohhi kohti talouden ääretöntä moninaisuutta. Vastaavalla tavalla ongelmallista, tai pohjimmiltaan jopa mahdotonta, on päästä eroon antroposentrististä ajattelumalleista. Tätä ongelmallisuutta ilmentää osuvasti se, että ihmiskeskeisyyden yli yritetään esimerkiksi termeillä *ei-inhimillinen* ja *ei-vain-inhimillinen*, joissa ihminen edelleen säilyi mittatikkuna (ks. Kortekallio ym. 2020).

Kapitalosentrismin ja antroposentrismin kyseenalaistaminen on kuitenkin yhtä tarpeellista ja hedelmällistä kuin se on hankalaakin. Se mahdollistaa tutkimusta, joka kertoo vaikkapa ruoantuotannosta uudenlaisilla, ymmärrystä avartavilla ja ehkä jopa maailmaa muuttavilla tavoilla. Moninaisten talouksien viitekehyksessä omakätinen ruoantuotanto hahmottuu monella tapaa merkityksellisenä toimeentulon ja hyvinvoinnin tuottamisena. Talouden ihmiskeskeisyyttä purkava monilajinen näkökulma taas mahdollistaa omakätisessä ruoantuotannossa elävästi läsnä olevien ei-inhimillisten toimijoiden huomioimisen talouden tekijöinä.

Talouden ontologisen moneuden esiin lukemisen lisäksi moninaisten talouksien viitekehykses-

sä keskeistä on talouden ymmärtäminen eettis-poliittisena toiminnan tilana (Gibson-Graham 2006b). Etiikka on moninaisten talouksien tutkimuksessa tilannesidonnaista herkkyyttä tunnistaa elämää ylläpitäviä keskinäisriippuvuuksia ja pyrkimystä neuvotella niistä osallisten kesken (emt.; Gibson-Graham 2003). Ruoantuotannossa on ilmeistä, että nämä keskinäisriippuvuudet ulottuvat yli lajien välisten rajojen (ks. esim. Haraway 2008). Siten monilajisten talouksien lähestymistapa avaa tilaa tarkastella omakätisen ruoantuotannon arkisia käytäntöjä vastavuoroisina ja jännitteisinä ei-vain-inhimillisen yhteiselon ja yhteismuotoutumisen prosesseina.

Politiikka puolestaan viittaa moninaisten talouksien viitekehyksessä jokapaikkaiseen maailmaa muokkaavaan talouden tekemiseen ja siitä tietämiseen (Gibson-Graham 2006b; Miller 2013). Poliittikan jokapaikkaisuudella tarkoitan sen hajaantumista pieniin ja suuriin, arkisiin ja arjesta poikkeaviin sekä tietoiisiin ja tiedostamattomiin tekoihin. Tutkimuksen lähestymistapa muistuttaakin kaiken ruoantuotannon läpikotaisesta poliittisuudesta: se näyttää jokaisen vihannespenkin, hunajapurkin ja korvasieniretken osallisuutena erojen halkomiin talouden käytäntöihin, joissa muotoillaan tulevaisuuksia.

KESKINÄINEN TOIMEENTULO KÄSITTEENÄ JA KYSYMYKSENÄ

Omakätinen ruoantuotanto on erityinen monilajisten talouksien tekemisen tapa. Se ei jäsenny vain olemassa olevien talouden ja ei-vain-inhimillisen teoretisointien mukaisesti vaan osoittaa tarpeen ja avaa mahdollisuuksia uusille käsitteellistyksille. Tässä tutkimuksessa tekemäni käsitteellisen työn keskeisin tulos on *keskinäisen toimeentulon* määrittely.

Englanninkielisessä moninaisten talouksien tutkimuksessa on jo aiemmin hyödynnetty *livelihoodin* käsitettä (ks. esim. Miller 2019). Livelihoodin tavoin sen lähin suomennos 'toimeentulo' ohjaa tarkastelemaan taloutta arkisina käytäntöinä ja prosesseina, jotka ovat lähtökohtaisesti moninaisia ja tilannesidonnaisia. Toimeentulo voi koostua niin palkkatyöstä, sosiaalietuuksista, kotitarveviljelystä kuin vaihtokaupastakin – tai kaikista näistä vaihtelevissa suhteissa.

Toimeentulo ei kuitenkaan tässä tutkimuksessa ole ollut vain talouden toisintietämisen työkalu vaan myös uudelleenmäärittelyn kohde. Tutkimukseni on osoittanut, että omakätisessä ruoantuotannossa arkinen elämän materiaalisien perustan ylläpito on samaan aikaan monimutkaisia suhteita ihmisten kesken ja lajien välillä. Tarkentamalla toimeentuloa *keskinäiseksi* pyrin tuomaan esiin ja käsittelemään elinehtojen uusintamisen väistämättömyyden suhteisuutta. Keskinäinen määreenä muistuttaa verbimuodon *tulla toimeen* välittämästä vuorovaihteluudesta. Omakätinen ruoantuotanto on osan harjoittajien toimeentuloa, mutta samalla siinä tullaan toimeen mitä moninaisempien toimijoiden kesken.

Keskinäinen toimeentulo siis suuntaa huomion toimeen tulijoiden välisiin keskinäisriippuvuuksiin. Se muistuttaa, että omakätinenkin ruoantuotanto ei ole vain *omaa* ulossulkevassa ja yksilökeskeisessä mielessä, vaan aina jo jaettua ja yhteistä. Yhteisyys ei kuitenkaan tarkoita harmoniaa: kuten olen todennut, toimeentulon suhteet ovat omakätisessäkin ruoantuotannossa usein jännitteisiä. Toimeen tuleminen jonkin tai jonkun kanssa ei kuitenkaan ilmaisu arkimerkityksissäkään edellytä sopuointua, vaan viittaa laveammin arkiseen ajan ja tilan jakamiseen. Siksi esitän, että keskinäisen toimeentulon käsite ohjaa talouden keskinäisriippuvuuksien eettisten ristiriitojen tunnistamiseen, mutta ei pyri

ratkaisemaan niitä yhdenmukaisilla tai yleispätevillä tavoilla. Sen sijaan se ehdottaa vastuun kantamista keskinäisriippuvaisten suhteiden jatkuvuuksista ja jatkumattomuuksista hankaluuksista huolimatta.

LOPUKSI

Olen tutkimuksessani kuvailut, miten käsipelillä vihanneksia kasvattamalla, mehiläisiä hoitamalla ja sienä poimimalla tuotetaan omanlaisiaan vastavuoroisia, ei-vain-inhimillisiä talouksia. Käsien tavoin kuitenkin myös käsitteet muokkaavat maailmaa kurottamalla kohti jotain aiemmin käsittämättömyyttä. Keskinäinen toimeentulo mutta myös muut tämän tutkimuksen ehdottamat käsitteellistykset, kuten omakätinen ruoantuotanto ja monilajiset taloudet, järjestävät kukin todellisuutta mukaisekseen omalla pienellä panoksellaan. Kokonaisuudessaan tämä tutkimus auttaakin hahmottamaan sekä omakätisen ruoantuotannon että sen käsitteellistämisen eettis-poliittisia merkityksiä arvaamattomien tulevaisuuksien aikakaudella.

YTT Pieta Savinotkon sukupuolentutkimuksen väitöskirja Omakätisen ruoantuotannon monilajiset taloudet tarkastettiin Tampereen yliopistossa 25.11.2022. Vastaväittäjänä toimi professori Tiina Silvasti. Väitöskirja on luettavissa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2612-8>.

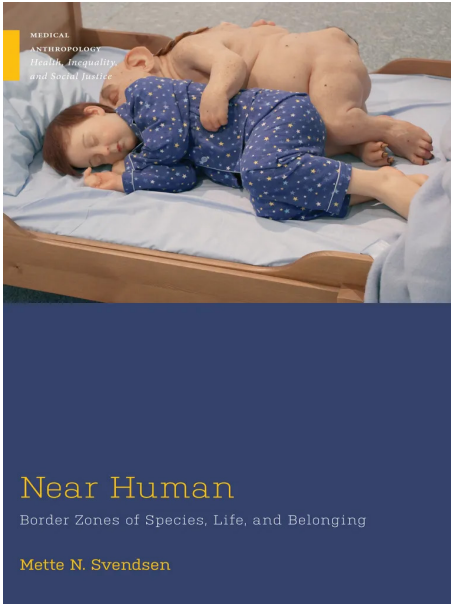
KIRJALLISUUS

- Braidotti, Rosi (2016) Posthuman Feminist Theory. Teoksessa Disch, Lisa & Hawkesworth, Mary (toim.) *The Oxford Handbook of Feminist Theory*. Oxford: Oxford University Press, 673–698.
- Gibson-Graham, J. K. (2006a) *The End of Capitalism (As We Knew It). A Feminist Critique of Political Economy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- (2006b) *A Postcapitalist Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- (2003) An Ethics of the Local. *Rethinking Marxism* 15:1, 49–74.
- Gibson-Graham, J. K. & Dombroski, Kelly (2020) Introduction to *The Handbook on Diverse Economies: Inventory as Ethical Intervention*. Teoksessa Gibson-Graham, J. K. & Dombroski, Kelly (toim.) *The Handbook of Diverse Economies*. Cheltenham & Northampton: Edward Elgar, 1–24.
- Haraway, Donna (2016) *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press.
- (2008) *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- (2003) *Companion Species Manifesto. Dogs, People, and Significant Otherness*. Prickly Paradigm Press: Chicago.
- Haraway, Donna & Tsing, Anna (2019) Reflections on

- the Plantationocene. A Conversation Moderated by Gregg Mitman. *Edge Effects*.
- Hyvärinen, Pieta (2020a) Sienestystä pohjoisilla puupelloilla: metsien moninaiset taloudet ja plantaasi-osentrismin ongelma. *Alue ja Ympäristö* 49:2, 22–43.
- (2020b) Building Upon, Extending Beyond: Small-Scale Food Production Within a Nordic Welfare State. Teoksessa Eskelinen, Teppo, Hirvilammi, Tuuli & Venäläinen, Juhana (toim.) *Enacting Community Economies Within a Welfare State*. Colchester: MayFly Books, 71–94.
- (2019) Beekeeping Expertise as Situated Knowing in Precarious Multispecies Livelihoods. *Sociologia* 59:4, 365–381.
- (2017) Ruoantuotannon ristiriitoja rikkaruohonjuuritasolla. Kitkeminen työnä, tiedontuotantona ja tulevaisuuksien tekemisenä. *Sukupuolentutkimus-Genusforskning* 30:2, 35–48.
- Kortekallio, Kaisa, Niskavaara, Mariia, Ouramo, Hannah, Raipola, Juha, Salmela, Tarja, Tervonen, Ate & Karkulehto, Sanna (2020) Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 17:4, 82–95.
- Miller, Ethan (2020) More-Than-Human Agency: from the Human Economy to Ecological Livelihoods. Teoksessa Gibson-Graham, J. K. & Domborski, Kelly (toim.) *The Handbook of Diverse Economies*. Cheltenham & Northampton: Edward Elgar, 402–410.
- (2019) *Reimagining Livelihoods. Life beyond Economy, Society, and Environment*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- (2013) Community Economy: Ontology, Ethics, and Politics for Radically Democratic Economic Organizing. *Rethinking Marxism* 25:4, 518–533.
- Suomen virallinen tilasto, SVT (2018) *Vapaa-ajan osallistuminen*. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/vpaj/index.html> (haettu 3.6.2020).

ELÄMÄÄN JA HYVINVOINTIVALTIOON KUULUMISEN RAJALLA

Eeva Nikkilä

Mette N. Svendsen (2021) *Near Human. Border Zones of Species, Life, and Belonging.* Rutgers University Press, New Brunswick, NJ. 230 s.

Tanskalaisen antropologi Mette N. Svendsenin tuore kirja *Near Human: Border Zones of Species, Life, and Belonging* on puhutteleva tutkimus eri elämänmuotojen arvottamisesta ja siitä, mitä vaaditaan, jotta elämä hyväksytään osaksi hyvinvointivaltion kollektiivia. Hyvinvointivaltion kollektiivilla Svendsen tarkoittaa kuviteltua yhteisöä, jossa ihmiset ja toislaajiset eläimet ovat vastavuoroisessa suhteessa hyvinvointivaltioon ja välttämättömiä sen säilyttämiseksi. Monilajisesta etnografiasta inspiraatiota ammentava kenttätutkimus vie Svendsenin eläintuotantiloille, yliopiston koe-eläinlaitokselle sekä vastasyntyneiden teho-osastolle, jossa erittäin varhain syntyneet ihmiskeskokset ovat hyvinvointivaltioon kuulumisen sekä itse elämän rajalla. Lopuksi Svendsen sitoo kenttätutkimusten havainnot osaksi laajempia yhteiskunnallisia maahanmuuton ja liikku-

vuuden diskursseja, joissa määritellään sitä, kuka tai mikä voi kuulua yhteiskuntaan. Vaikka koe-eläinlaitos, teho-osasto ja maahanmuutto tuntuvat alkuun hyvin erilaisilta teemoilta, Svendsen avaa työssään oivaltavasti näiden paikkojen ja niihin kytkeytyvien käytäntöjen välisiä yhtäläisyyksiä. Tutkimus osoittaa, miten lajiin, elämään tai yhteiskuntaan kuulumisen vaatii yhtäältä sekä rajanvetoa että rajojen häivyttämistä.

Rajoja häivytetään ja pystytetään Kööpenhaminan yliopiston koe-eläinlaitoksella, jossa Svendsen seuraa ihmiskeskosten ravitsemuksen parantamiseksi tehtäviä eläinkokeita. Moni erittäin pienenä keskosena syntynyt ihminen on vaativan tehohoidon tarpeessa, ja uusia hoitomuotoja tutkitaan ja kehitellään muita eläinlajeja hyödyntämällä. Tästä syystä koe-eläinlaitoksen leikkauspöydällä makaa tehotuotantotilalta tuotu, nukutettu ja viimeisillään tiine sikaemo. Koska sian biologia muistuttaa läheisesti ihmisen omaa biologiaa, keisarileikatut keskosorsaat toimivat ravitsemustutkimuksissa keskosvauvojen sijaisina. Kokeissa keskosorsaille syötetään viikon ajan lehmän ternimaidosta eli heti poikimisen jälkeen erittyvästä maidosta valmistettua tuotetta, jonka toivotaan edistävän suoliston toimintaa ja kehittymistä. Eri eläinlajien väliset sukulaisuudet ovat ilmeisiä tilanteissa, joissa keskosorsaat toimivat ihmiskeskosten sijaisina ja lehmäemojen ternimaito äidinmaidon korvikkeena. Monilajisesta, sikojen elämän huomioivasta tutkimusotteesta huolimatta Svendsen ei ota tutkimustehtäväkseen asettua sikojen perspektiiviin tai selittää sikojen kokemusmaailmaa. Pienten keskosorsaiden kohtaama maailma on kirjassa kuitenkin alati läsnä: ne seisovat, makaavat, äännelevät, osoittavat kipua ja muodostavat suhdettaan todellisuuteen omissa keskoskaapeissaan.

LAJIIN JA ELÄMÄÄN KUULUMISEN EHDOT

Svendsenin tutkimuksen keskeisiin käsitteisiin luokituvat sijaistaminen (*substitution*) ja sijaistamisen käytännöt (*substitution practices*). Sijaistamiseen sisältyy ajatus yhden olennon korvaamisesta toisella, samankaltaisella olennolla tai teknologialla, mutta yhtäältä sijaistamisessa on läsnä affektiivinen ja moraalinen ulottuvuus. Porsaan sijaistessa ihmiskeskosta aukeaa uudenlaisia keskusteluja

toislaajisen eläimen asemaan asettumisesta, sen kärsimyksen ymmärtämisestä sekä sen tulevaisuuden arvioinnista osana yhteiskunnan kollektiivia. Vastaavaa tapahtuu vastasyntyneiden teho-osastolla, kun hengityskoneen avulla sijaistetaan keskosien elintoimintoja ja tehdään arviointia keskosien elämänlaadusta – eli onko yksilö esimerkiksi kansalaisuuden kautta oikeutettu samaan tarvittavaa terveydenhoitoa. Svendsenille sijaistamisen käytännöt ovat risteyskohtia, joissa yhdistyvät yhteiskuntaan, lajiin ja elämään kuulumisen neuvottelut sekä niihin kietoutuvat moraaliset käsitykset. Sukulaisuus ihmiseen, keskosorsaiden biologinen samankaltaisuus, tekee niistä keskosvauvojen sijaisia koe-eläinlaitoksella, mutta yhtäältä sijaisuus päättyy selkeään rajanvetoon – porsaas tapetaan myrkkypiikillä suoraan sydämeen. Sijaistamisen käytännöt paljastavat tällä tavalla sen, miten erilaisia elämiä arvotetaan ja miten kuulumuutta tanskalaiseen hyvinvointivaltioon määritellään tai rajataan.

Toinen Svendsenille keskeinen käsittepari on biologinen ja biografinen elämä. Näistä jälkimmäinen viittaa elämään, joka hyväksytään osaksi sosiaalisia ja moraalisia suhteita; elämään, jolla on menneisyys ja tulevaisuus; elämään, jota surraan. Biologinen elämä puolestaan viittaa elämään, joka nähdään biologisina prosesseina, irrallisena sosiaalisista ja moraalisisista suhteista. Ihmiselämää pidetään tyyppillisesti esimerkkinä biografisesta elämästä, mutta Svendsen huomaa, että myös keskosien sijaisina pidetyt porsaas saivat biografisen elämän tullessaan valituksi kokeeseen. Emonsia kohdusta leikattuina ne edustivat ensisijaisesti biologista elämää ilman erityistä, ihmisen mieltämää tarkoitusta, mutta koeksiin valitut yksilöt olivat viikon ajan biografisia elämiä, joita kohtaan tutkijoilla oli enemmän moraalisia velvoitteita. Myrkkypiikin hetkellä porsaas olivat jälleen biologisia elämiä ja prosesseja, jotka olivat muunnettavissa tutkimustuloksiksi ja näytteiksi laboratoriossa ja jotka tulivat osaksi hyvinvointivaltiota ensisijaisesti hyödykkeinä.

Biologisen ja biografisen elämän vaihtelun voisi kuvitella olleen tunnetasolla haastavaa, mutta Svendsenin havaintojen mukaan näin ei monesti-kaan ollut. Syy löytyy kulttuurista: sika on tanskalaisessa yhteiskunnassa ensisijaisesti resurssi ja sikojen

käyttö tieteessä nähdään jatkumona sikataloudelle, jonka harjoittamisella on Tanskassa pitkät historialliset juuret. Tieteen ja maatalouden välistä kytköstä ei käy kieltäminen: ravitsemustutkimukset ja niiden toteutuminen olivat riippuvaisia tehotuotetuista siosta, lehmistä ja näiden lajien hyväksikäytön mahdollistavasta kulttuurista. Svendsenin työssä historiaan ulottuva konteksti lisää ymmärrystä siitä, miten eri ihmisryhmiin ja eläinlajeihin kohdistuvat kulttuuriset asenteet ja arvot ovat muovautuneet ja minkälaisia valtasuhteita tanskalaiseen yhteiskuntaan on muodostunut.

HYVINVOINTIVALTION RAJAT

Svendsenille sekä koe-eläinlaitos että vastasyntyneiden teho-osasto edustavat paikkoja, joissa neuvotellaan siitä, minkälaiset elämät kuuluvat yhteiskuntaan. Sekä porsaas että keskoset ovat tässä mielessä liminaalisia, yhteiskunnan, elämän ja lajin kynnyksillä häilyviä elämiä, jotka näyttävät toteen yhteiskuntaan, elämään tai lajiin kuulumisen neuvotteluja. Vastasyntyneiden teho-osastolla näkyväksi tulee myös yhteiskuntaan kuulumisen ja sen vaikutukset varhaisten keskosien hoitoon. Päätös hoitaa aktiivisesti elämän rajalla häilyvää keskosta edellyttää esimerkiksi vanhempien sitoutumista mahdollisesti pysyvästi erityistarpeisen lapsen hoitoon, mutta yhtäältä lääkärit puntaroivat myös varhaisen keskosien potentiaalista suhdetta yhteiskuntaan, eli millainen tulevaisuus ja elämä keskoselle voidaan kuvitella. Tällöin viitataan esimerkiksi siihen, että keskosella tulisi olla huolehtiva perhe elinikäisen laitospaikan sijaan tai edellytykset kasvaa itsenäiseksi ja toimeentulevaksi aikuiseksi. Jos sidos tanskalaiseen yhteiskuntaan on löyhä, eli esimerkiksi kansalaisuus puuttuu, tai vanhemmuuden edellytykset esimerkiksi päihdeongelman vuoksi kyseenalaistetaan, myös varhain syntyneen keskosien aktiivinen hoito kyseenalaistetaan. Keskosvauva on tällöin kirjaimellisesti yhteiskuntaan kuulumisen rajalla ja hoitopäätökseen vaikuttaa merkittävästi se, minkälainen tulevaisuus lapselle voidaan kuvitella. Svendsen huomauttaa, että monet lääkärit ovat hyvin tietoisia siitä, että päätöksiä varhaisten keskosien hoidosta tehdään myös hy-

vinvointivaltion tulevaisuutta ja toimintaa ajatellen, vaikka sitä ei vanhempien kanssa keskustellessa tuotaisi esiin.

Svendsenin tutkimusta voi hyvin lukea tanskalaisen hyvinvointivaltion itsereflektiona. Sellaisenaan se ottaa osaa feministisen tutkimuksen kriittisiin keskusteluihin siitä, kuinka yhteiskuntaan kuuluminen ei ole tasavertaisesti kaikkien saavutettavissa, vaan siihen vaikuttavat erilaiset arvohierarkiat ja arvovalintoja sisältävät käytännöt. Svendsen tekee tutkimuksessaan näkyväksi näitä hyvinvointivaltioon kuulumisen selektiivisiä prosesseja, joissa osa elämistä jätetään tai suodatetaan yhteiskunnan ulkopuolelle. Tätä suodatusta ja valintaa tapahtuu myös valtion rajoilla. Tutkimuksessa kuvataan hyvinvointivaltiota elävänä organisaationa, jonka aineenvaihduntaan pumpataan arvokkaiksi miellettyjä asioita ja elämiä – toisin sanoen valtion rajat ovat huokoiset ja avoimet esimerkiksi kaupankäynnin, tuotteiden ja tutkijoiden liikkuvuuden osalta. Vastaavasti rasitteeksi miellettyjen asioiden ja elämien osalta tanskalaisen hyvinvointivaltion aineenvaihdunta muuttuu rajoiltaan suljetuksi järjestelmäksi, joka määrittelee tarkkaan yhteiskuntaan pääsyä. Tutkimuksen päättävänä teemana onkin ihmisten, eläinten ja tavaroiden liikkuvuus sekä liikkuvuuden arvottaminen. Vaikka siirtyminen koe-eläinlaitokselta ja vastasyntyneiden teho-osastolta geopolitiisille valtion rajoille ja maahanmuuttoon tuntuu ensin isolta loikkaukselta, Svendsen sitoo lankoja yhteen riittävästi. Hän osoittaa, miten maahanmuuttopolitiikassa on kyse samankaltaisista yhteiskuntaan kuulumisen rajanvedoista, joita sekä koe-eläinlaitoksella ja vastasyntyneiden teho-osastolla tehdään.

LÄHES ELÄMÄN ARVOINEN

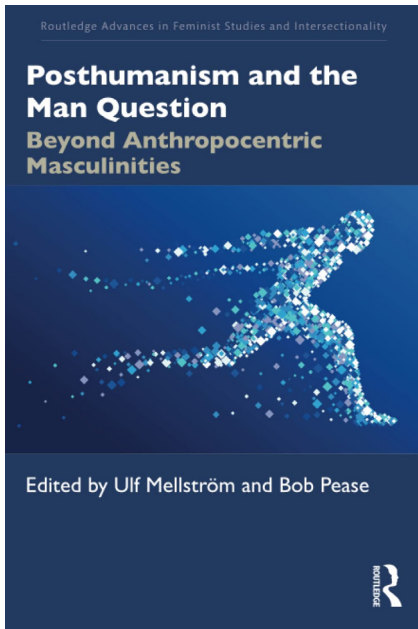
Svendsenillä on kyky kirjoittaa tutkimushavainnoistaan siten, että lukijalle jää tunne intiimiydestä ja mukanaolosta – aivan kuin lukija olisi kirjan kautta ”lähes siellä” missä Svendsen itsekin on ollut. On harmi, että tutkimuksen puitteissa ei ole ollut mahdollista suorittaa samaa havainnointia geopolitiisilla rajoilla kuin mitä koe-eläinlaitoksella ja

vastasyntyneiden teho-osastolla on tehty, sillä ensimmäisten, melko intensiivisten lukujen jälkeen geopolitiisten rajojen tarkastelu erilaisten diskursioiden kautta tuntuu etäiseltä. Vaikka Svendsen keskittyy tutkimuksessaan pääasiassa muiden kuin itsensä havainnointiin, lukijan kannattaa kiinnittää huomiota myös tilanteisiin, joissa Svendsen reflektoi omaa käyttäytymistään. Feministinen tutkimus on pitkään painottanut tutkijan itsereflektiota ja oman position tiedostamisen tärkeyttä, ja Svendsenin tutkimus on konkreettinen osoitus siitä, miten omien asenteiden tarkastelu osana tutkimusta terävöittää analyysia ja kyseenalaistaa kulttuurista omaksuttuja, itsestään selvänä pidettyjä ajattelun ja toiminnan tapoja. Samalla reflektioprosessi tekee näkyväksi sen, kuinka laji on välttämätön huomioida osana yhteiskunnan eriarvoistavia kategorioita. Lopulta yksi merkittävin teko on kysymyksenasettelu, joka rinnastaa siat ja ihmiset samojen tutkimuskysymysten kohteeksi. Tällöin tutkimuksen lähtökohtana eivät ole moraaliset erot eri lajien välillä, vaan ne tulevat esiin osana yhteiskunnan käytäntöjä, joissa eri elämänmuotoja arvotetaan ja joita Svendsen tutkimuksessaan havainnoi. Tutkimus antaa uutta näkökulmaa feministiseen ajatteluun tuomalla yhteen lajienväliset ja lajiensisäiset, eriarvoiset suhteet osana hyvinvointivaltion hierarkiajärjestelmien ja arvottavien käytäntöjen muodostumista. Kirja avaa erinomaisesti yhteiskuntaan kuulumisen prosesseja mutta on toisaalta läpileikkaus kulttuuriin, joka ei ainoastaan mahdollista elämää vaan myös aktiivisesti arvottaa, luokittelee ja sulkee elämää ulkopuolelleen. Sellaisena *Near Human. Border Zones of Species, Life, and Belonging* on erinomainen teos, jota voi suositella luettavaksi yli tieteenalarajojen.

FM Eeva Nikkilä on yleisen historian väitöskirjatutkija Turun yliopistossa. Hän tutkii väitöskirjassaan suomalaisten jalostussikojen paikkoja, hoidon käytäntöjä ja sikojen mahdollisia kokemuksia 1900-luvun alun Suomessa.

MIESSUBJEKTIN VÄLTÄMÄTÖN UUELLEENAJATTELU

Ville Pöysä

Ulf Mellström & Bob Pease (toim.) (2023) *Posthumanism and the Man Question. Beyond Anthropocentric Masculinities*. Routledge, London. 260 s.

Maskuliinisuuksista ja mieheyksistä kiinnostuneen tutkijan on ollut aiemmin vaikeuksia löytää laajempaa keskustelua posthumanismin ja uusmaterialistisen ajattelun hyödyntämismahdollisuuksista kriittisessä miestutkimuksessa. Ulf Mellströmin ja Bob Peasen toimittama *Posthumanism and the Man Question. Beyond Anthropocentric Masculinities* (2023) asettuu paikkaamaan tätä aukkoa. Teos onkin varmasti hartaasti toivottu ja odotettu kriittisen miestutkimuksen kentällä. Esimerkiksi omassa tutkimuksessani olen pohtinut syrjäkylän poikien maskuliinisuuksia uusmateriaalisesta kehyksestä käsin (Pöysä 2022) mutta jäänyt kaipaamaan välineitä kriittisen miestutkimuksen teorioiden sekä uus-

materialismin ja posthumanismin väliseen tarkempaan vuoropuheluun. Näistä lähtökohdista käsin tarkastelenkin teosta teknologiasta ja maskuliinisuuksista kiinnostuneena sosiologina.

Teoksen punaisena lankana kulkee kysymys siitä, miten kriittisen miestutkimuksen pitäisi suhteutua uusmaterialistiseen ja posthumanistiseen tieteenfilosofiaan. Kuten Chris Beasley kiteyttää luvussa 11: tulisiko kriittisen miestutkimuksen hyödyntää (eritoten feminististä) uusmaterialismia ja posthumanismia sellaisenaan vai luoda niihin omanlainen suhde? Teos siis pyrkii ratkomaan jo pitkään jatkunutta kysymystä kriittisen miestutkimuksen ja feministisen teorian suhteesta sekä pohtimaan, miten nämä posthumanistiset tieteenfilosofiset keskustelut hyödyttävät kriittisen miestutkimuksen teorioita ja käytäntöjä. Teoksessa painottuu eritoten kaksi tarkempaa kysymystä: ensiksikin se, miten mies (*Man*) ideaalina ihmisenä ja universaalisenä subjektina (valkoisena, taloudellisesti etuoikeutettuna, heteroseksuaalina, nuorena ja vammattomana) tulisi ajatella uudelleen. Tällaisen miessubjektin ongelmallisuutta on käsitelty ja kritisoitu laajasti etenkin feministisessä uusmaterialismissa ja posthumanismissa. Toiseksi, miten miessubjekti tulisi ajatella uudestaan niin, että tämä olisi maapallon muita ihmisiä, eläimiä ja ei-inhimillisiä aineksia vähemmän riistävä ja hyväksikäyttävä.

Teos on sekoitus empiirisiä ja teoreettisia tekstejä. Se rakentuu 16 erillisestä luvusta, johdannosta sekä loppusanoista. Teos on monitieteinen: sen kirjoittajat tulevat esimerkiksi sosiologian, antropologian, sukupuolentutkimuksen, lapsuuden- ja nuorisotutkimuksen, maantieteen, kirjallisuudentutkimuksen ja organisaatiotutkimuksen oppialoilta. Kokoelma jakaantuu johdannon lisäksi neljään eri temaattiseen kokonaisuuteen.

Ensimmäinen teema avaa maskuliinisuuksien ja affektiteorian välistä suhdetta. Tässä osiossa pohditaan muun muassa affektien merkitystä miesten äärioikeistolaisissa ja ekofasistisissa liikkeissä, liikettä pois antroposentrisistä maskuliinisuuksista, maskuliinisuuden ja feminiinisuuden poiskytkentää ruumiista sekä vanhenevien miesten kehoja ja haavoittuvuutta.

Teoksen toinen teema keskittyy siihen, miten biologia ja teknologia ovat kytkeytyneet osaksi mas-

kuliinisuuksia. Siinä tarkastellaan esimerkiksi poikien aivojen ja pornoaddiktion yhteyttä, kehkeytyviä isäruumiita, luonnon ”kesyttämistä” historiallisesti miestapaisena toimintana, moottoripyörätaksien ja mieskuskien muovautumista yhdessä ympäristön kanssa sekä Frankenstein-tekstien maskuliinisuuksia ja muiden kuin ihmisten (*nonhuman*) rakentumisia.

Kolmannessa teemassa rakentuu varauksellisempi ja historiallinen näkökulma uusmaterialismiin ja posthumanismiin. Pohdittavana on, pitäisikö kriittisen miestutkimuksen hyväksyä uusmaterialismi ja posthumanismi sellaisenaan vai luoda siihen omanlainen suhde. Tässä osiossa nostetaan esiin huomio siitä, että kaikki uusmaterialismissa ei ole uutta, vaan esimerkiksi relationaalinen ontologia ja materian merkitys sosiaalisuudelle ovat olleet (ainakin jossain määrin) jo aiemminkin osa kriittisen miestutkimuksen teoriaa. Teeman viimeisessä osiossa tarkastellaan, miten maskuliininen subjekti on rakentunut aina yhdessä koneiden, luonnon ja orgaanisen kanssa.

Teoksen neljäs teema tarkastelee maskuliinisuuksia suhteessa uusmaterialismin ja posthumanismin keskusteluissa usein esiin nousevien käsitteiden, sommitelman (*assemblage*) ja kehkeytymisen (*becoming*) teoreettisiin oletuksiin. Näillä käsitteillä viitataan yhteiskunnan ja elämän verkottuneeseen ja prosessuaaliseen luonteeseen. Neljännessä teemassa pohditaan muun muassa, miten hallitsevat maskuliinisuudet riistävät luontoa ja ympäristöä, miten sommitelmateoria tavoittaisi paremmin maskuliinisuuksien huokoisuuden ja joustavuuden, miten ekologinen kriisi vaatii myös maskuliinisuuksien ja sukupuolibiinäärisyyden uudelleenajattelua sekä miten teoretisoida miesten toisenlaiseksi muovautumisen mahdollisuuksia.

VUOROPUHELUA POSTHUMANISMIN KANSSA

Miten teos onnistuu luomaan uudenlaisia ajatuksia miessubjektista ja maskuliinisuuksista uusmaterialismin ja posthumanismin avulla? Teoksen johdannossa esitetään, miten posthumanismi sisältää laajan kokonaisuuden erilaisia teoreettisia asentoja yhteiskuntaan ja elämään. Tämä posthumanismi-

käsitteen sateenvarjomainen luonne näkyy myös teoksen kokonaisuudessa, josta muodostuu runsas kirjo eri tavoin posthumanismiin, uusmaterialismiin ja affektiteoriaan suhteutuvia näkökulmia. Pääosin teos onnistuu kuitenkin pohtimaan uudenlaista miessubjektia selkeyttävästi – ainakin jo ennestään uusmaterialismia ja posthumanismia jossain määrin tuntevalle lukijalle.

Teos on mosaiikkimaisuudestaan huolimatta monin tavoin kiinnostava kokonaisuus, joka antaa paljon nimenomaan kriittisen miestutkimuksen kentällä käytäviin keskusteluihin. Itselleni kiinnostavinta antia ovat empiiristä aineistoa hyödyntävät luvut, joissa pohditaan maskuliinisuuksien rakentumista yhdessä erilaisten toimijoiden ja asioiden yhteisvaikutuksesta. Caroline Wamala-Larssonin ja Jennie Olofssonin luku ugandalaisista moottoripyörätakseista on erityisen innostavaa luettavaa, koska siinä on onnistuttu pohtimaan tarkalla otteella moottoripyörien, miesten ja erityisen ympäristön yhdessä kehkeytyvää luonnetta. Tarkastelu on raikas tuulahdus ajoittain melko monimutkaisten ja hankalasti artikuloitujen teoreettisten ideoiden kehittelyjen joukossa. Lisäksi erityisesti kolmas teema on hyödyllistä luettavaa, varsinkin maskuliinisuusteoreettisoinneista kiinnostuneelle tutkijalle. Siinä asetetaan tietoisesti kriittisen miestutkimuksen tutkimusalan perinteet sekä uusmaterialismi ja posthumanismi keskenään vuoropuheluun ja pohditaan, minkälainen asento kriittisen miestutkimuksen tulisi ottaa suhteessa näihin keskusteluihin. Eritoten Chris Beasley'n pohdinnat rakentavat selkeämpää vastausta tähän kysymykseen. Hän ehdottaa posthumanismin ja uusmaterialismin hallittua hyödyntämistä – kuitenkin niin, että miessubjektista ei luovuta kokonaan. Hän esittää myös huolen siitä, että materiaan keskittyminen saattaa siirtää huomion pois miesten erityisestä vastuusta esimerkiksi ekologisten ja poliittisten kriisien osallisina.

Kenties yllättävästi teoksessa ei pohdita tarkemmin uusmaterialismin ja posthumanismin suhdetta yhä laajasti käytettyyn Raewyn Connellin hegemonisen maskuliinisuuden teoriaan. Vaikka teoria on kohdannut kritiikkiä, olisi sen odottanut olevan keskiössä, kun teoksen teemaa pohditaan suhteessa kriittisen miestutkimuksen aiempiin tutkimusperinteisiin. Ajoittain tuli jopa vaikutelma, että Connellin

käsitteistöä vältetään tietoisesti puhumalla esimerkiksi suvereenista maskuliinisuudesta (*sovereign masculinities*) hegemonisen maskuliinisuuden sijaan.

Kriittisen miestutkimuksen keskusteluissa minua on paikoin häirinnyt se, että maskuliinisuuden teoretisointi tuntuu usein tapahtuvan irrallaan arjen ja elämän ei-inhimillisistä osallistujista. Eriytyisen silmiinpistävää tämä on suhteessa feministisen uusmaterialismin keskusteluihin. Ensinnäkin sivuun tuntuu jääneen teknologia merkityksellisenä osana sukupuolen kehkeytymistä. Ajatuksen kiteyttää osuvasti Jeff Hearn (s. 162) luvussaan todeten, että kriittisen miestutkimuksen keskeiset teoriat on luotu offline-maailmalle (*offline-world*). Tämän lisäksi sivummalle on jäänyt maskuliinisuuden yhteys erilaisiin ekologiisiin kriiseihin ja planetaarisiin kysymyksiin. Tältä osin teos on varsin innostavaa luettavaa, koska varsinkin jälkimmäistä katvealuetta pyritään avaamaan tietoisesti läpi teoksen, siinä kohtuullisesti onnistuen. Useammassa luvussa pohditaan, miten erilaisten vallitsevien maskuliinisuuden asema on rakentunut luontoa hallitsemalla ja riistämällä. Tästä hyvänä esimerkkinä on Paul M. Pulén ja Asmae Ourkiyan luku, jossa ilmastohätätila nostetaan keskeiseksi maskuliinisuuden rakentumisen kontekstiksi.

Vaikka teos ei pyrikään rakentamaan kaikenkattavaa puheenvuoroa posthumanismin tai kriittisen miestutkimuksen kentälle (s. 14), tiettyjen teemojen sivuuttamista voi perustellusti pitää puutteena. Ensinnäkin teoksessa hahmotellaan uudenlaisen, maapalloon ja sen asukkaisiin kestävästi suhtautuvan, miessubjektin rakentumista, mutta sitä tunnutaan pohtivan paljolti tutkijasubjektin ulkopuolisena kokonaisuutena. Millainen rooli tutkijoilla on uudenlaisten maskuliinisuuden muovautumisisa ja kehkeytymisissä? Toiseksi siihen nähden, mi-

ten paljon teoksessa puhutaan ei-inhimillisestä ja miessubjektin verkostomaisesta muovautumisesta, esimerkiksi eläimille, muille tunnollisille tai koneille ei juuri rakennu toimijuutta teoksen teksteissä. Tämän teoksen valossa näyttää siltä, että kriittinen miestutkimus on edelleen paljolti kiinni ihmiskeskeisissä näkökulmissa.

Maailmaa (ja maskuliinisuuksia) ulkopuolelta tarkasteleva asetelma korostuu ehkä myös siksi, että teos painottuu kokonaisuutena vielä siihen, mitä maskuliinisuus ja miessubjekti ovat antroposeenin jälkeisessä maailmassa. Vaikka osassa teoksen lukuja korostetaan toimintaa, kiertoja ja kehkeytymistä (esimerkiksi luku 4 ja 15), jäin kaipaamaan empiirisiä tarkasteluja siitä, miten maskuliinisuus toimii erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä ja suhteissa. Tältä osin connellilainen ymmärrys sukupuolesta sosiaalisissa käytännöissä voisi rikastaa myös posthumanistisia ja uusmaterialistisia maskuliinisuusteorioita. Ainakin maskuliinisuuden rakentuminen toiminnassa ja tapahtumisissa tulisi ottaa myös huomioon.

Teoksessa ajoittain hämmästyttä aiheuttaa myös erilaisen käsitteistön ottaminen melko lailla annettuna. Esimerkiksi kirjassa käytetään kehkeytymisen (*becoming*) käsitettä ilman pohdintaa siitä, miten käsite eroaa esimerkiksi Gilles Deleuzen ja Karen Baradin teksteissä. Myös teoksessa esiintyvä ruumis-termi (*body*) voi tarkoittaa varsin monenlaisia asioita, mutta tätä ei avata teoksessa sen tarkemmin. Miessubjektiin keskittyvien pohdintojen lomassa jäin myös miettimään, miten maskuliinisuuden käsite määrittyy suhteessa posthumanismiin ja uusmaterialismiin. Näiden teoreettisten käsitteiden tarkempi avaaminen ja pohdinta olisi auttanut lukijaa hahmottamaan, mihin keskusteluun uudenlainen miessubjektin käsite tarkalleen ottaen kytkeytyy.

ASKEL IHMISKESKEISYYDESTÄ TOISEEN

Vaikka teoksessa pohditun miessubjektin ja mieheksi kehkeytymisen suhde elettyyn elämään ja siellä rakentuviin maskuliinisuuksiin jääkin ajoittain ohueksi, teosta voi suositella eritoten maskuliinisuuksien ja muiden kuin ihmisten yhteismuotoutumisesta kiinnostuneille opiskelijoille ja tutkijoille. Teos sisältää viittauksia varsin monenlaisiin ajankohtaisiin keskusteluihin, joten se toiminee tukena ja ajattelun syventäjänä erilaisissa tutkimusasetelmissä. Vaikka teoksessa näkyy yhä vahvana yksilökeskeinen sukupuolikäsitys, teos kuitenkin toimii yhtenä avauksena kohti ei-inhimilliset osalliset ja ekologiset kriisit vakavasti ottavaa kriittistä miestutkimusta. Tämä lienee välttämätöntä aikakaudella, jolla ei-inhimillisten toimijuuksien, kuten erilaisten voimistuvien luonnonilmiöiden sivuuttaminen, ei ole enää mahdollista.

YTT Ville Pöysä työskentelee projektitutkijana Jyväskylän yliopistossa ja tutkijatohtorina Itä-Suomen yliopistossa. Hän tarkastelee Koneen säätöön rahoittamassa Minun maaseutuni -hankkeessa maaseudun, maskuliinisuuksien ja materoiden yhteismuotoutumisia.

Ohjeita kirjoittajille

Sukupuolentutkimus–Genusforskning on monitieteinen aikakauslehti, joka julkaisee etupäässä Suomessa tehtyä nais- ja sukupuolentutkimusta suomeksi ja ruotsiksi. Lehteen voi tarjota tieteellisiä artikkeleita, katsauksia, luentoja, tieteellisiä ja yhteiskunnallisia keskustelupuheenvuoroja sekä kirja-arvioita. Lehti julkaisee myös feminististä taidetta. Lehti ei ennalta sitoudu julkaisemaan mitään tarjottua aineistoa, ei edes kirjoittajalta tilattua. Lehti ei valitettavasti voi maksaa kirjoituspalkkioita eikä teettää eripainoksia. Kaikkiin kirjoituksiin liitetään seuraavat tiedot: otsikko, kirjoittajan lyhyt esittely (nimi, oppiarvo ja esimerkiksi ammatti, työpaikka ja kuvaus tutkimusintresseistä), yhteystiedot (puhelinnumero sekä posti- ja sähköpostiosoite) sekä tekstin kokonaismerkkimäärä. Kaikki tekstit toimitetaan doc/docx/rtf-tiedostoina sähköpostitse osoitteeseen st-lehti@tuni.fi.

TIETEELLISET ARTIKKELIT

Käsitteellisen ensimmäiselle sivulle ennen leipätekstiä liitetään seuraavat tiedot: otsikko, enintään 100 sanan suomenkielinen tiivistelmä ja 3–5 suomenkielistä avainsanaa.

Artikkelien enimmäispituus on 40–50 000 merkkiä sisältäen välilyönnit, kirjallisuuslistan, suomenkielisen tiivistelmän ja avainsanat (n. 20–25 liuskaa 1,5-rivivälillä kirjoitettuna).

Artikkelikäsitteelliset tulee lähettää anonymisoituina. Tällöin kirjoituksesta poistetaan kirjoittajan nimi, viittaukset omiin aiempiin julkaisuihin ja mahdolliset kytköksiä ilmaisevat kiitokset.

150 sanan mittainen englanninkielinen tiivistelmä toimitetaan erillisenä tiedostona. Kirjoittajan vastuulla on tarkistuttaa tiivistelmän kieliasu.

PUHEENVUOROT

Puheenvuoron enimmäispituus on 15 000 merkkiä sisältäen välilyönnit (n. 8 liuskaa 1,5-rivivälillä kirjoitettuna). Tekstin loppuun liitetään tarpeen mukaan lähdeluettelo.

LEKTIOT

Lektio on väittelijän puheenvuoro, joka on muokattu sujuvaksi kirjoitelmaksi. Lektiolle annetaan sen sisältöä kuvaava nimi ja teksti väliotsikoidaan. Tekstissä voidaan käyttää muutamia lähdeviitteitä. Tekstin loppuun liitetään mahdollinen lähdeluette

lo sekä perustiedot kirjoittajasta, väitöskirjan otsikosta, tarkastusaika ja -paikka. Enimmäispituus on noin 15 000 merkkiä sisältäen välilyönnit (n. 8 liuskaa 1,5-rivivälillä kirjoitettuna).

KIRJA-ARVIOT

Kirja-arvioiden enimmäispituus on 10 000 merkkiä sisältäen välilyönnit (n. 5 liuskaa 1,5-rivivälillä kirjoitettuna). Arvioitavista kirjoista annetaan seuraavat tiedot: teoksen kirjoittajan nimi (suomen- tai ruotsinkielinen), julkaisuvuosi, teoksen nimi, kustantaja, julkaisupaikka ja teoksen sivumäärä.

KIRJOITUSTEN ULKOASU JA LÄHDEVIITTEIDEN KÄYTTÖ

Katso ohjeet osoitteesta www.sukupuolentutkimus.fi/sukupuolentutkimus-lehti/kirjoita/.

SÄHKÖINEN JULKAISEMINEN JA RINNAKKAISTALLENNUS

Antaessaan kirjoituksensa julkaistavaksi *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehdessä kirjoittaja suostuu siihen, että hänen kirjoituksensa voidaan julkaista lehden elektronisessa versiossa.

Kirjoittajalla on oikeus rinnakkaistallentaa artikkelin referoitu ja toimitettu versio (ei artikkelin lopullista taittoversiota) 12 kk viiveellä.